MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

VITALIJA BARZDAITĖ

KONTRABANDOS POVEIKIO VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMOMS VERTINIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Prof. dr. Ligita Gasparėnienė

VILNIUS, 2019

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

KONTRABANDOS POVEIKIO VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMOMS VERTINIMAS

Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 6211LX065

Vadovė
Prof. dr. Ligita Gasparėnienė
2019 05

Recenzentas

Atliko
FVvmis17-1 gr. stud.
V. Barzdaitė
2019 05 06

VILNIUS, 2019

TURINYS

LENTELĖS **4**
PAVEIKSLAI **5**
ĮVADAS **7**
1. ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS IR VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMŲ TEORINIAI ASPEKTAI **10**
1.1 Šešėlinė ekonomika ir jos formos 10
1.2 Veiksniai, kurie nulemia kontrabandos atsiradimą 14
1.3 Kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamų formavimui 19
2. KONTROBANDOS POVEIKIO VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMOMS VERTINIMO METODOLOGIJA **25**
2.1 Lietuvos Respublikos Valstybės biudžeto pajamų statistinių duomenų analizė 2009-2018 metų laikotarpiu 25
2.2 Koreliacijos ir regresinės analizės metodika 31
2.3 Prognozavimas taikant „Trendo“ metodą 38
3. KONTRABANDOS IR VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMŲ RYŠIO VERTINIMAS **42**
3.1 Akcizų ir valstybės biudžeto pajamų statistinių duomenų analizė 2009-2018 metų laikotarpiu 42
3.2 Kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms taikant koreliacinę-regresinę analizę 48
3.3 Kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimas taikant prognozavimo – trendo metodą 53
IŠVADOS IR SIŪLYMAI **58**
LITERATŪRA **60**
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS **63**
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA **65**
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA **66**
PRIEDAI **67**

LENTELĖS

1 lentelė. Akcizo mokesčio privalumai ir trūkumai 18
2 lentelė. Lietuvos Respublikos 2018 m. Valstybės biudžeto pajamų struktūra (tūkst. Eur) 26
3 lentelė. Koreliacijos stiprumo interpretacija 35
4 lentelė. Akcizais apmokestinamos prekės ir akcizų tarifų lygis Lietuvoje..... 46

PAVEIKSLAI

1 pav. Lietuvos šešėlinės ekonomikos struktūra ir jos dinamika ... 11
2 pav. Šešėlinės ekonomikos atsiradimą įtakojantys veiksniai ... 13
3 pav. Mokesčių tarifų ir mokestinių pajamų priklausomybė (A. Laffero kreivė) ... 22
4 pav. Apibendrinta mokesčių klasifikacija ... 23
5 pav. Tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai ... 23
6 pav. Biudžeto pajamos kartu su Europos Sąjungos finansinės paramos lėšomis ... 27
7 pav. Biudžeto pajamų sudėtis per analizuojamąjį laikotarpį, pateikiama procentais ... 28
8 pav. Biudžeto pajamos ir mokesčiai per 2009 – 2018 m. ... 29
9 pav. Biudžeto pajamos be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų ... 30
10 pav. Biudžeto pajamos ir mokesčiai per 2009 – 2018 m. ... 31
11 pav. Koreliacijos diagramos ... 34
12 pav. Prognozavimo metodų klasifikacija ... 39
13 pav. Mokesčiai iš viso per visą analizuojamąjį laikotarpį ... 42
14 pav. Prekių ir paslaugų mokesčiai ... 43
15 pav. Pajamos iš akcizų ... 44
16 pav. Akcizų pajamų struktūra pagal prekių grupes 2009 – 2018 m., pateikiama procentais ... 44
17 pav. Biudžeto pajamos (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) ir pajamos iš akcizų 2009 – 2018 m. ... 45
18 pav. Prarasta akcizų ir PVM dėl cigarečių kontrabandos per metus, mln. Eur ... 48
19 pav. Akcizų pajamų ir Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) koreliacija 2009 – 2018 m. ... 49
20 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo BVP (mlrd. Eur) ... 49
21 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo šešėlinės ekonomikos dalies ... 50
22 pav. Akcizų pajamų ir mokesčių naštos proc. nuo BVP koreliacija 2009 – 2018 m. ... 50
23 pav. Akcizų pajamų ir korupcijos suvokimo indekso (balais) koreliacija 2009 – 2018 m. ... 51
24 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo šalyje vyraujančio nedarbo lygio ... 52
25 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (Eur) ir nuo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio metinio pokyčio (proc.) ... 53

26 pav. Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) optimistinė ir pesimistinė prognozė 2009 – 2023 m. 54
27 pav. Akcizo pajamų optimistinė ir pesimistinė prognozė 2009 – 2023 m. 55
28 pav. Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) (veikiant akcizo pajamoms) optimistinė ir pesimistinė prognozė 2009 – 2023 m. 55
29 pav. Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) bei akcizo pajamų (veikiant daug kintamųjų) optimistinė ir pesimistinė prognozės 2009 – 2023 m. 56

ĮVADAS

Temos aktualumas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir prasidėjus laisvos rinkos santykiams, Lietuvos Respublikos valstybei, kaip ir kiekvienai valstybei atsirado funkcijos, kurias privalo vykdyti. Šioms valstybės funkcijoms vykdyti būtina turėti atitinkamų finansinių išteklių, kurių svarbiausias šaltinis yra valstybės pajamos, surenkamos į biudžetą iš įvairių mokesčių. Kiekvienai valstybei mokesčių reikšmė yra labai didelė, nes tai yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis. Todėl visada siekiama sukurti tokią optimalią mokesčių sistemą, kuri užtikrintų stabilias ir pakankamas pajamas bei iki minimumo sumažintų mokesčių vengimo atvejus (Lakis ir Linčauskienė, 2014). Tokia mokesčių vengimo sistema turėtų užtikrinti teisingą ir proporcingą mokesčių naštos pasiskirstymą. Tačiau Lietuvoje vis dažniau mokesčių surinkimas nėra toks lengvas, kai egzistuoja šešėlinė ekonomika – kontrabanda.

Kontrabanda – sudėtinė šešėlinės ekonomikos dalis, o pati šešėlinė ekonomika nėra naujas, nei tik kokiai nors ekonominei sistemai būdingas reiškinys. Nors valstybė visuomet stengiasi nubrėžti ekonominę bei teisinę ribą tarp oficialaus ir šešėlinio ūkio sektorių, tačiau šis dvilypumas glaudžiai susijęs su pačia valstybės egzistencija – be valstybės nebūtų ir šešėlinės ekonomikos – kontrabandos. Pagal Savickienę ir kt, (2018) šešėlinė ekonomika atsirado iš kart, kai tik valstybė uždėjo ant dirbančiųjų „tvirtą ranką“, administruodama ir normuodama jų veiklą. Šešėlinės ekonomikos aktyvumas visais laikais priklausė nuo valstybės ekonominės politikos, šalyje galiojančių įstatymų ir visuomenės požiūrio į juos. Galima teigti, kad pagrindinė kontrabandos varomoji jėga yra siekimas išvengti mokesčių mokėjimo ir tuo pat metu gauti papildomos naudos.

Šešėlinės ekonomikos veiklos – visame pasaulyje vykstantis reiškinys. Remiantis Maksvytiene ir Valuckaite (2017) rinkti duomenis apie šešėlinę ekonomiką – kontrabandą yra sudėtinga, kaip ir sunku išmatuoti šešėlinę ekonomiką, nes ji niekur neregistruota, slapta ir paprastai neša didesnę naudą, todėl taip skatina žmones ją pateisinti ir tuo užsiimti. Tačiau priimant efektyvios ekonominės politikos pasiskirstymą šešėlinėje ekonomikoje turėjimas yra labai svarbus. Kontrabandos pobūdis priklauso nuo mokesčių įstatymų bei kitų ekonominės veiklos reguliavimų aktų ir kinta kartu su jais. Juo didesni mokesčiai ir kuo daugiau reguliavimo, tuo daugiau paskatų augti kontrabandai. Šalyse, kuriose santykinai žemi mokesčiai, mažiau įstatymų ir teisės aktų, nusistovėjusios teisės normos, kontrabandos mastas yra mažesnis (Williams & Horodnic, 2015).

Šio darbo temos aktualumas yra tai, kad prievolė mokėti mokesčius ir jų tarifo dydis siejami su šešėlinės ekonomikos buvimu. Tai yra viena aktualiausių problemų Lietuvoje, mažinančių bendrąjį vidaus produktą. Per dideli arba neteisingi mokesčiai skatina užsiimti nusikalstama veikla – kontrabanda, kuri pasireiškia nelegaliai importuotomis prekėmis už kurias gaunamas akcizas, o savo ruožtu vidaus vartotojai dažnai renkasi šias pigesnes, kontrabandines prekes ir taip sumažina mokesčių surinkimą į biudžetą, vidaus paklausą ir pardavimus, sukurdami neapskaitytų pajamų srautą, kuris

iškreipia rinką. Lietuvos laisvosios rinkos instituto analitikai (2016) teigia, kad lietuviai vis palankiau vertina kontrabandą ir renkasi pigesnes, akcizais neapmokestintas prekes iš kaimyninių valstybių. Taip pat tokiam reiškiniui atsirasti Lietuvoje yra palankios sąlygos – tai pirmiausia geografinė padėtis. Lietuvos pasienis ribojasi su Rytų Europos valstybėmis, tokiomis kaip Rusija bei Baltarusija, kur akcizinių prekių kainos gerokai mažesnės. Dėl šios priežasties daugiausiai į Lietuvą plūsta kontrabandinės akcizais apmokestintos prekės – alkoholis, tabakas ir kuras.

2018 m. muitinės kriminalistai sulaikė 6 mln. 146 tūkst. pakelių cigarečių kontrabandos, šitaip užkardydami maždaug 22 mln. eurų žalą valstybei. Daugiausia (34 proc.) tabako gaminių sulaikyta šalies viduje. Tačiau pastaraisiais metais stebima tendencija, kuomet cigaretės gabenamos į LR teritoriją iš Baltarusijos ir Rusijos per Latviją arba iš Latvijos per Lietuvą toliau į Vakarų Europos valstybes. Muitinės kriminalinėje tarnyboje (toliau – MKT) buvo pradėti 446 ikiteisminiai tyrimai, iš jų – dėl kvaišalų kontrabandos net 342 (daugiausia – 332 ikiteisminių tyrimų – pradėta dėl mėginimų narkotikus siųsti paštu).

Šių prekių kontrabandos mastai didėja kiekvienais metais ir tai yra sunkiai valdomas procesas, kuris daro žalą šalies biudžeto pajamoms, kurios labai svarbios valstybės funkcionavimui. Todėl yra aktualu įvertinti kontrabandos poveikį Lietuvos valstybės biudžeto pajamoms.

Mokslinė problema. Ekonominės statistikos šaltinių Lietuvoje nėra daug, mažai atlikta ekonominio pobūdžio tiriamųjų darbų kontrabandos ar šešėlinės ekonomikos klausimu. Atlikus mokslinės literatūros analizę, keletas autorių kaip: Diržytė ir Patalas (2018); Dzemydaitė ir Savilionytė (2017); Savickienė, Janušauskaitė ir Masteikaitė (2018); Maskvytienė ir Valuckaitė (2017); Karafo (2018); Tiutiunyk & Kobushko (2018); Enste (2018); Kundytskyj &Senyshyn (2018); Schneider & Buehn (2018); Bayar & Ozturk (2016); Schneider (2016); Tudose & Clipa (2016); Lydeka ir Bradauskas (2016); Kesar & Čuić (2017); Žukauskas (2016) tyrinėdami tą pačią problemą nurodo, kad šalies viduje prekių kainos didėja, todėl vis daugiau žmonių renkasi ieškoti pigesnių prekių, taip skatindami kontrabandos plitimą, tačiau nesusimąsto, kad yra daroma ne tik sau žala, bet ir visam valstybės biudžetui, dėl kurio nukenčia ir patys. Todėl magistro baigiamajame darbe keliami klausimai: ar galima valstybės biudžeto pajamas padidinti sumažinus kontrabandos srautą? Taip pat, kokį poveikį valstybės biudžeto pajamoms daro kontrabandos atsiradimui įtakos turintys veiksniai (BVP, šešėlinės ekonomikos dalis, mokesčių našta nuo BVP, korupcijos suvokimo indeksas, nedarbo lygis, vidutinis mėnesio darbo užmokestis, vidutinio mėnesio darbo užmokesčio metinis pokytis) ?

Tyrimo objektas – kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms.

Tikslas: išanalizavus kontrabandos daromą poveikį valstybės biudžeto pajamoms, nustatyti biudžeto pajamų pokytį.

Darbo tikslui įgyvendinti keliami šie **uždaviniai:**

1. Išanalizuoti šešėlinės ekonomikos ir valstybės biudžeto teorinius aspektus.

2. Parengti kontrabandos poveikio biudžeto pajamoms tyrimo metodologiją.
3. Įvertinti kontrabandos poveikį valstybės biudžeto pajamoms.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, biudžeto pajamų statistinių duomenų analizė, koreliacijos ir regresinės analizės metodika, prognozavimas – taikant „trendo“ metodą.

Darbo struktūra. Didelė mokesčių našta akcizinėms prekėms daro neigiamą poveikį šalies ekonomikai. Tai vienas iš svarbiausių ir pagrindinių veiksnių, darančių poveikį kontrabandos atsiradimui. Lietuvoje klesti prekyba kontrabandinėmis cigaretėmis (tabako gaminiais), alkoholiniais gėrimais ar energiniais produktais, kurie naudojami, kaip variklių degalai. Mokesčių našta, korupcija, nedarbo lygis, didelis akcizinių prekių kainų lygis, visa tai tik dar labiau skatina šešėlinę ekonomiką – kontrabandą. Dėl kontrabandos mastų didėjimo Lietuvos biudžetas kasmet praranda milijonus eurų pajamų.

Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje teorinėje darbo dalyje remiantis autoriais: Žukausku, Bayar, Ozturk, Maksvytiene, Valuckaite, Kundytskyj, Senyshyn, Račkausku, Liesioniu, Schneider, Buehn, Rimku, Diržyte, Patapu, Misevičiūte, Gyliu, Enste, Lydeka, Bradausku, Karafo, Tiutiunyk, Kobushko ir kitais, išanalizuota šešėlinė ekonomika teoriniu aspektu. Teorinėje dalyje pateikiami veiksniai darantys poveikį šešėlinės ekonomikos atsiradimui, taip pat aptariamos dvi šešėlinės ekonomikos formos. Pagrindinis dėmesys skiriamas kontrabandos ir akcizų teoriniam aprašymui, pateikiami veiksniai, kurie nulemia kontrabandos atsiradimą ir jo plitimą. Remiantis autorių nuomone, aprašomas kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms, per surenkamas pajamas iš akcizų. Antroje – metodologinėje dalyje atliekama 2009 – 2018 m. valstybės biudžeto pajamų analizė, taip pat pagrindžiama kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimo metodologija. Aptariama koreliacinė – regresinė analizė ir prognozavimas – taikant „trendo“ metodą. Trečioje – praktinėje darbo dalyje vertinamas kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms, parodomas valstybės biudžeto pajamų ir akcizo pajamų ryšys. Atliekama koreliacinė – regresinė analizė tarp akcizo pajamų ir kitų veiksnių, kurie nulemia valstybės biudžeto pajamų kaitą, taip pat atliekamas prognozavimas taikant „trendo“ metodą – prognozuojamos valstybės biudžeto pajamos. Darbas užbaigiamas suformuojant originalias išvadas ir siūlymus. Magistro baigiamojo darbo apimtis 71 puslapiai, jame yra 4 priedai, pateiktos 4 lentelės ir 29 paveikslai.

1. ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS IR VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMŲ TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Šešėlinė ekonomika ir jos formos

Šešėlinės ekonomikos apibrėžimas siejamas kaip veiksmų visuma (visa gamyba ir prekių, paslaugų teikimas), kuri duoda pelną, tačiau dėl įvairių priežasčių yra nedeklaruojama ir neatspindi statistikoje. Pats terminas šešėlinės ekonomikos susijęs ir su kitais terminais, kaip: pogrindine ekonomika, neoficialia ekonomika, neformalia ekonomika, paslėpta ekonomika, neapskaitoma ekonomika, paraleline ekonomika, pilkąja ekonomika, juodąja ekonomika (Kundytskyj & Senyshyn, 2018).Tačiau visais atvejais valstybėje šešėlinės ekonomikos buvimas neigiamai atsiliepia finansams, darbo jėgos rinkai ir valstybės pajamų paskirstymui. Remiantis Žukausku (2016) ir Schneider & Buehn (2016) šešėlinės ekonomikos tikslais siekiama:

- išvengti pridėtinės vertės, pajamų ar kitų mokesčių mokėjimo;
- išvengti socialinio draudimo įmokų mokėjimo;
- išvengti tam tikrų standartų vykdymo (saugumo, minimalios algos ir kt.);
- išvengti įvairių administracijų procedūrų laikymosi.

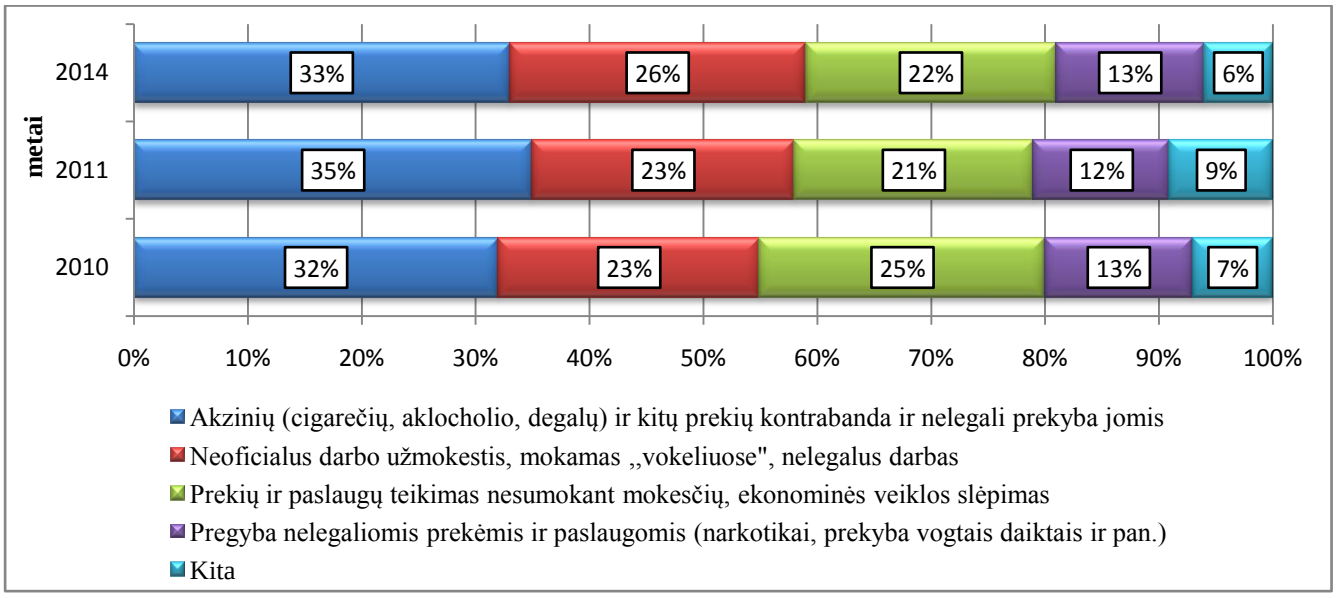
Šešėlinė ekonomika daro didelį poveikį vienam iš pagrindinių rodiklių, rodančių šalies ekonomikos išsivystymo lygį – bendrajam vidaus produktui (BVP), nes sunku žinoti, kokios tikrosios gamybos ir vartojimo apimtys (Savickienė ir kt, 2018). Kita šešėlinės ekonomikos žala valstybės ūkiui yra mokesčių nemokėjimas, kuris pasireiškia kaip vagystė, kada sąžiningi mokesčių mokėtojai moka mokesčius už tuos asmenis, kurie tų mokesčių nemoka. Visa tai iškreipia oficialią statistiką, stabdo ekonomikos augimą (Novošinskienė, 2013). Taip pat šalyje esant aukštam šešėlinės ekonomikos lygiui yra iškraipomi šalies statistiniai duomenys, kurie tampa nepatikimi ir neišsamūs. Todėl tai apsunkina viešosios politikos planavimą ir politikos formavimą. Kovoti su šešėline ekonomika sudėtinga, tam priemonių yra pasirinkta įvairių - nuo baudų žalinga veikla užsiimantiems žmonėms didinimo ir visuomenės žalingos veiklos pasmerkimo iki mokesčių už gautas pajamas mažinimo (Maksvytienė ir Valuckaitė, 2017). Būtent dėl šių priežasčių yra manoma, jog šešėlinė ekonomika yra viena aktualiausių problemų Lietuvoje, mažinančių BVP apytiksliai nuo 17 iki 25 proc. kasmet.

Šešėlinė ekonomika yra žmonių protestas, svarbus simptomas, jog ekonominė šalies sistema veikia netinkamai. Didėjantis šešėlis rodo apie neatitikimus tarp valdžios sprendimų ir žmonių lūkesčių, tarp mokesčių ir reguliavimo bei žmonių pragyvenimo lygio, tarp valdančiųjų galvose gimstančių vizijų ir realių jų įgyvendinimo galimybių.

Formuojant sąvoką šešėlinės ekonomikos remtasi autoriumi Žukausku (2016), kuris nurodo, kad šešėlinė ekonomika apibūdinama, kaip mokestinių prievolių vengimas, kai neteisėtai kėsinamasi į

valstybės finansinius interesus, pajamas iš mokesčių ir neteisėtas veiklas, iš kurių gaunama finansinė nauda.

Analizuojant mokslinėje literatūroje pateikiamas šešėlinės ekonomikos priežastis, pastebima, kad dažniausiai minimi keletas svarbiausių veiksnių. Daugumos autorių (Diržytė ir Patapas, 2018; Schneider & Buehn 2018; Bayar & Ozturk, 2016) šešėlinės ekonomikos viena iš pagrindinių priežasčių yra laikoma mokesčių našta. Šešėlinė ekonomika formuojasi, kuomet visi ūkio subjektai ypač jautriai reaguoja į pajamų pasikeitimą, padidėjus mokesčių naštai ūkio subjektai yra linkę dar labiau trauktis į šešėlinę ekonomiką. Valstybė didindama mokesčius juos perkelia galutiniam vartotojui, dėl to mokesčių mokėtojai siekdami gauti didesnę finansinę naudą stengiasi išvengti mokesčių. Mokesčių išvengimas mažina įmonės sąnaudas, o dėl sumažėjusių sąnaudų produktų ir paslaugų savikaina taip pat sumažėja, o tai savo ruožtu leidžia sumažinti produktų ir paslaugų kainą, taip tampant konkurencingesniais rinkoje (Lydeka ir Bradauskas, 2016). Taip pat mokesčių mokėtojai dėl didelių mokesčių akcizinėms prekėms renkasi pigesnes, nelegalias, akcizais neapmokestintas prekes (kontrabanda). Pagal Misevičiūtę (2016) Lietuvos šešėlinę ekonomiką virš 30 proc. sudaro akcizinių ir kitų prekių kontrabanda ir nelegali prekyba jomis (žr. 1 pav.)

Šaltinis: Misevičiūtė, 2016, p. 146

1 pav. Lietuvos šešėlinės ekonomikos struktūra ir jos dinamika

Esant aukštiems akcizų tarifams ir toliau siekiant juos didinti gyventojai jautriai reaguoja į jų pasikeitimą ir gali imti vartoti daugiau nelegalių akcizinių prekių (kontrabandos). Dėl didelių mokesčių tarifų padidėja investicijos šalyse, kuriose yra taikomi lengvatinių mokesčių režimai, taip pat prarandamos konkurencinės pozicijos vidaus ir užsienio rinkose, atsiranda daugiau tyčinio elgesio pažeidimų: apskaitos, mokesčių ir finansinės atskaitomybės (Tiutiunyk & Kobushko, 2018).

Autoriai Kundytskyj & Senyshyn (2018) prideda dar vieną šešėlinės ekonomikos priežastį, tai mokesčių reguliavimo intensyvumas, kuomet didėjantis įstatymų, reikalavimų skaičius, prekybos

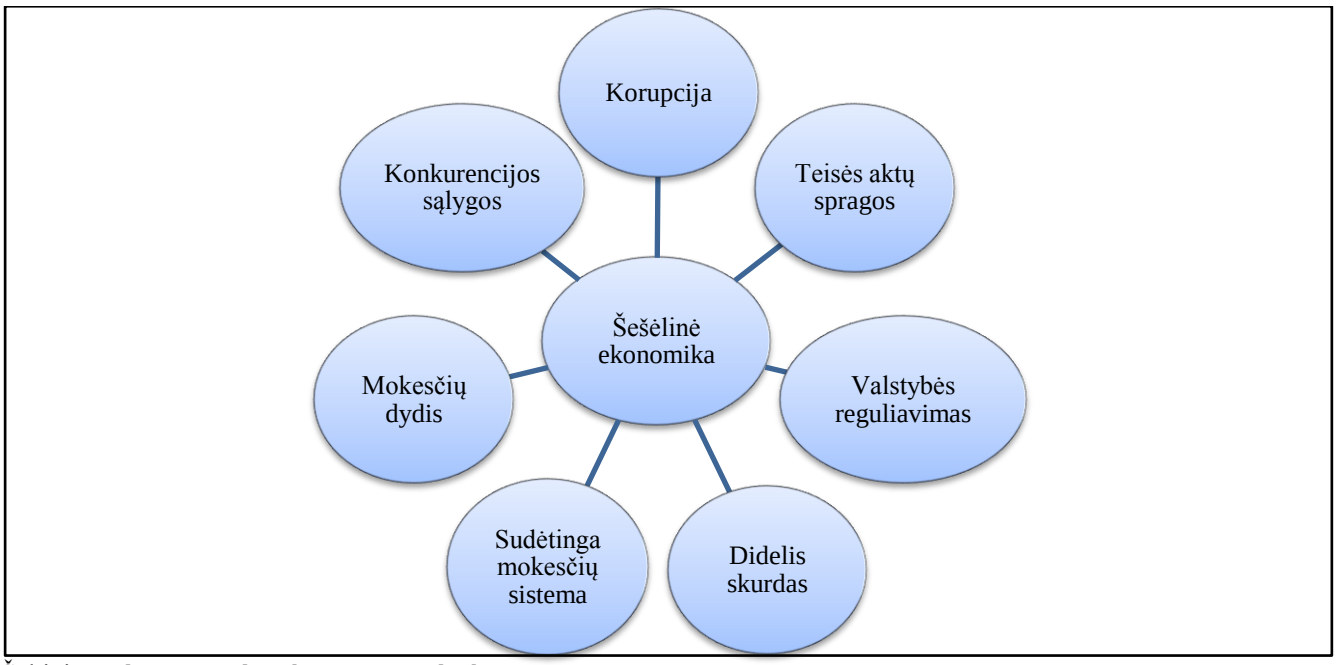
barjerai, įvairūs apribojimai veikiantiesiems legaliai, skatina rinkos dalyvius vengti šių reguliavimų veikiant šešėlyje. Mokesčių reguliavimas didina darbo sąnaudas ir apriboja pasirinkimo laisvę dalyviams, dalyvaujantiems oficialioje ekonomikoje (Enste, 2018).

Taip pat svarbia šešėlinės ekonomikos priežastimi laikoma – mokesčių moralė. Ši priežastis laikoma taip pat viena iš svarbiausių, nes daugumoje šalių (pvz., Švedija, Austrija, Vokietija) mokesčių našta didelė, o šešėlis mažas, todėl manoma, kad tam reikšmingos įtakos turi mokesčių moralė. Mokesčių moralei priskiriama galima gėda, pajamų nelygybės suvokimas, nepasitikėjimas valdžia, nepasitenkinimas surinktų mokesčių panaudojimu ir pan., nes kai mokesčių mokėtojai mano, kad valdžia ar kiti asmenys juos apgaudinėja (įsitikinę netinkamu surinktų mokesčių panaudojimu, korupcijos paplitimu ir pan.), jie nejaučia kaltės nemokėdami mokesčių arba nesmerkia tų, kurie jų nemoka (Diržytė ir Patapas, 2018; Dzemydaitė ir Savilionytė, 2017).

Autorius Gylys (2018) pagrindine šešėlinės ekonomikos atsiradimo ir plitimo priežastimi nelaiko didelių mokesčių. Jo teigimu šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastys yra valdžios silpnumas, oficialios tvarkos ydos, antivalstybinis bendrąjį gėrį marginalizuojantis elito ir visos visuomenės mentalitetas. Nekokybiška, formali valdiška tvarka skatina šešėlio atsiradimą ir plitimą (Gylys, 2018). Valstybės priežiūros ir kontrolės institucijų didelė veiksmų laisvė, sudėtingos reguliavimo taisyklės, skaidrumo ir atsakomybės trūkumas skatina korupciją, kuri prisideda prie nelegalaus verslo gyvavimo ir padeda išvengti atsakomybės ir išlikti nepastebėtiems. Manoma, kad tie šalies gyventojai, kurie yra linkę pateisinti korupciją, nepasitikėti šalies teisės sistema ir valdžia daro poveikį šešėlinės ekonomikos didėjimui šalyje (Maksvytienė ir Valuckaitė, 2017). Galima daryti prielaidą, kad tie, kas pateisina korupciją, pateisina ir šešėlinę ekonomiką.

Kita svarbi šešėlinės ekonomikos priežastis – nedarbo lygis. Didėjant nedarbo lygiui vis daugiau piliečių yra suinteresuoti susirasti darbą neoficialioje ekonomikoje. Darbo galimybės ekonomikoje kai nedarbo lygis yra itin aukštas yra ribotos, todėl didėja paklausa neoficialioje darbo rinkoje (Kiyak ir kt., 2013). Autoriai Tudose ir Clipa (2016) nurodo pagrindines nedeklaruojamo darbo priežastis: 1) mažos pajamos iš legalaus darbo; 2) trūkumas nuolatinių darbo pasiūlymų; 3) per dideli mokesčiai ir socialinio saugumo įmokos; 4) silpna valdžios institucijų kontrolė.

Visi paminėti teiginiai yra teisingi bei atspindi tikrovę ir apibendrinant šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastis, galima įvardinti keletą faktorių, kurie daro įtaką tokio reiškinio atsiradimui (žr. 2 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal Maksvytiene, Valuckaite, 2017

2 pav. Šešėlinės ekonomikos atsiradimą įtakojantys veiksniai

Remiantis autoriais Kiyak ir kt. (2013) šešėlinės ekonomikos priežastis galima suskirstyti į tris grupes. Pirmoji grupė veiksnių apima bendrą valstybės situaciją, siejamą su gerove, išsivystymu, administracine sistema. Taip pat šiai grupei galima priskirti viešojo sektoriaus dydžio įtaką teikiamų paslaugų kiekio ir kokybės atžvilgiu. Šie veiksniai daro neigiamą poveikį šešėlinės ekonomikos augimui. Antroji grupė – mokesčiai ir fiskalinė politika, apimanti nominalių mokesčių tarifų dydį, mokėjimo kontrolę ir mokesčių moralę. Trečioji – darbo rinkos ypatybės: reguliavimo intensyvumas, nedarbo lygis, darbo užmokesčio dydis, bei savisamdos lygis rinkoje (Kiyak ir kt., 2013).

Išanalizavus šešėlinės ekonomikos atsiradimo priežastis, būtina aptarti ir jos egzistavimo formas. Autoriai Schneider & Buehn (2018) apibūdindami šešėlinės ekonomikos sąvoką, išskiria dvi jos formas: nelegali ir legali ekonominė veikla. Legali veikla apima įstatymais neuždraustą veiklą, tačiau kai ji neregistruojama. Nemokami mokesčiai, nesilaikoma įstatymais nustatytų standartų (minimaliojo darbo užmokesčio, socialinės darbo apsaugos normatyvų ir kt.). Legali veikla skirstoma į *formalųjį ir neformalųjį* šešėlinės ekonomikos sektorius.

Formaliajam neapskaitomos ekonomikos sektoriui priskiriama gamyba ir paslaugos, apie kurias valstybės valdymo struktūros neturi reikiamos informacijos, nes vengiama mokėti mokesčius, nesilaikoma įstatymų nustatytų standartų (minimalaus darbo užmokesčio, socialinės darbo apsaugos normatyvų ir pan.), nepateikiami duomenys statistikos įstaigoms.

Neformaliajai neapskaitomai ekonomikai priskiriama veikla tokių ūkio subjektų, kurių organizacinis lygis yra žemas, o darbo santykiai remiasi giminyste, tačiau yra įforminami darbo sutartimis. Tai namų ūkiai, teikiantys daug paslaugų. Namų ūkių priskyrimas neapskaitomai

ekonomikai nekelia abejonių, kadangi jis egzistuoja, o informacijos apie juos nėra registruose bei kituose oficialiosios statistikos šaltiniuose.

Nelegali veikla – tai uždraustų paslaugų ir prekių gamyba, legali gamybinė veikla, kurią vykdo neturintys leidimo arba kompetencijos asmenys ar jų grupė. Novošinskienė (2013) nelegalią šešėlinę ekonomiką apibrėžia kaip kontrabandą, vogtų daiktų realizavimą, narkotikus, prostituciją ir kt. – tai labiausiai paplitusios nelegalios veiklos pavyzdžiai. Taip pat visada sunku gauti patikimų ir palyginamų duomenų apie šešėlinės ekonomikos dydį ir struktūrą dėl mažiausiai trijų priežasčių: pirma, šių reiškinių pobūdis yra toks, kad jų neįmanoma tiesiogiai stebėti; antra, valstybių narių veiksmai yra labai įvairūs, todėl labai skiriasi nacionalinės teisės normos; trečia, naudojama skirtinga skaičiavimo metodika. Savaime suprantama, taikant skirtingus metodus, gaunami nevienodi kiekybiniai įvertinimai, kurie gali skirtis net ir tos pačios šalies viduje.

Nepaisant to, autoriai Kesar & Čuić (2017) pabrėžia, kad ne visos šešėlinės ekonomikos veiklos rūšys daro vien neigiamą poveikį ekonomikai. Šešėlinis sektorius taip pat prisideda prie rinkos kūrimo, didina finansinius išteklius bei stiprina verslumą. Taip pat, aktyvi šešėlinė ekonomika gali reikšti neefektyvios ekonominės politikos buvimą, tačiau tai gali padėti pereiti prie rinkos ekonomikos ir skatinti oficialią ekonomiką, kadangi ne mažiau kaip du trečdaliai pelno, gauto šešėlinėje ekonomikoje, iš karto išleidžiami oficialioje ekonomikoje (Kesar & Čuić, 2017).

Ekonominės politikos požiūriu šešėlinės ekonomikos veiklos yra susijusios su pridėtinės vertės kūrimu. Įvertinus šių veiklų vertę reikia atskirti neteisėtų ir teisėtų veiklų rezultatus ir neteisėtų bei teisėtų šių veiklų produkcijos gamybą ir platinimą. Bendrieji šešėlinės ekonomikos veikimo motyvai – prekiauti kontrabanda, vengti mokesčių ir registracijos kaštų, arba apeiti kainų kontrolę. Paprastai šešėlinė ekonomika, kaip tokios veiklos visuma, vadinama oficialios ekonomikos papildymu (Enste, 2018).

Taigi, išnagrinėjus šešėlinę ekonomiką, galima teigti jog šešėlinė ekonomika – tai veiksmų visuma, kurie duoda pelną ir yra nedeklaruojami bei neatsispindi statistikoje. Veiksniai darantys poveikį šešėlinės ekonomikos atsiradimui yra mokesčių našta ir jų sistema, korupcija, konkurencija, valstybinis reguliavimas ir neprognozuojama ekonominė politika. Taip pat galima teigti, kad egzistuoja dvi šešėlinės ekonomikos formos, tai legali ir nelegali veikla.

1.2 Veiksniai, kurie nulemia kontrabandos atsiradimą

Kontrabanda yra tarptautinio masto nusikaltimas, kuris neprasideda ties šalies siena ir nesibaigia už jos ribų. Kontrabandinė veikla valstybės finansiniams interesams kasmet padaro milijardus siekiančią ekonominę žalą. Nepaisant to, vis dar skiriamas nepakankamas dėmesys šiai problemai spręsti.

Kontrabanda – neteisėtas prekių ir kitų daiktų gabenimas per valstybės sieną, kai pažeidžiant nustatytas taisykles siekiama išvengti valstybės kontrolės ir su tuo susijusių reguliavimo ir mokesčių.

Kontrabandos priežastys kyla iš žmogaus noro tenkinti savo poreikius, ne tik dėl psichologinių paskatų, bet taip pat ir dėl moralinių nuoskaudų, vidinių protestų prieš esamą santvarką ar nesėkmingai susiklosčiusį gyvenimą. Kai žmogus atsiduria situacijoje kur jaučiasi nepilnavertis, negalintis susirasti darbo ar jaučiantis nepriteklių- tada jo išgyvenimo pagrindu gali tapti neteisėta veikla, padedanti jam išlikti (Račkauskas ir Liesionis, 2011).

Kontrabandos, kaip vieno iš ekonominio pobūdžio nusikaltimų, įvykdymui daro poveikį labai daug įvairių veiksnių bei priežasčių. Paminėtinos šios pagrindinės socialinės – ekonominės bei politinės, teisinės ir demografinės priežastys:

- didelis bedarbių skaičius ir nedarbo lygis, išlieka didelis ir lemiantis veiksnys nusikalstamumo didėjimui. Kontrabandos, kaip ir daugelio kitų ekonominių nusikaltimų, darymo motyvacija yra savanaudiškumas – siekis gauti turtinę naudą sau ar kitiems asmenims. Kontrabanda gali būti vykdoma tarp neteisėtų prekiautojų ar licencijuotų verslo savininkų, kurių tikslas išvengti mokesčių. Taip pat neretais atvejais kontrabandos nusikaltimai daromi dėl skurdo, nes asmenys neturi minimalių gyvenimo sąlygų.
- prasta prekybos, logistikos įmonių, kitų ūkio subjektų finansinės arba komercinės veiklos kontrolė, palankios sąlygos nekliudomai realizuoti kontrabandines prekes vidaus rinkoje, gamintojams neišvežti į užsienį skiriamų eksportuoti prekių ar atsiimti pridėtinės vertės mokestį;
- blogas techninis bei materialinis teisėsaugos institucijų, užtikrinančių sienos apsaugą bei įvežamų ir išvežamų krovinių kontrolę, aprūpinimas (trūksta svarstyklių, vaizdo kamerų, apšvietimo ir t.t.);
- palanki geografinė padėtis, sąlyginai gera pervežimams naudojamų kelių infrastruktūra, priėjimas prie jūros ir pan.;
- komplikuotas teisinis muitinių procedūrų reglamentavimas – teisės aktų gausa, teisės normų spragos, kolizijos, netobula valstybės mokesčių sistema, dirbtinės kliūtys importuojant vienas ar kitas prekes. Valstybės ekonominės veiklos sritį reglamentuoja aibė teisės normų, kurios priskiriamos šioms teisės šakoms: konstitucinei, baudžiamajai, civilinei, administracinei, komercinei, mokesčių. Šių normų analizė suderinamumas labai sudėtingas ir ilgai trunkantis procesas. Socialiniai – ekonominiai procesai kinta daug sparčiau, nei jie yra teisiškai sureguliuojami.
- ekonominė padėtis kaimyninėse šalyse. Egzistuojantis sąlyginai didelis prekių, ypač apmokestintų akcizais (pvz., tabakas, kuras), kainų skirtumas.

Autorių Diržytės ir Patapo (2018) atlikti tyrimai parodė, kad respondentai mano jog valstybė yra prislėgusi gyventojus per didele mokesčių našta (akcizais), o tai gali būti svarbiausia priežastis, lemianti kontrabandinių ir nelegalios gamybos prekių ar paslaugų paplitimą .

Lietuvoje, kaip ir daugelyje užsienio šalių, kai kurios prekės apmokestinamos akcizo mokesčiu, kuris svarbus papildant nacionalinio biudžeto pajamas. Akcizai svarbūs ne tik kaip biudžeto pajamų šaltinis, bet didelę reikšmę turi kaip šiuolaikinių problemų, tokių kaip klimato kaita, eismo grūstys, cigarečių ir alkoholio vartojimas, reguliavimo priemonė. Užsienio praktika rodo, kad akcizai dažniausiai nustatomi prekėms ar paslaugoms, kurių paklausa neelastinga (prekėms, kurių kainai didėjant, jų suvartojimas keičiasi mažai ar visai nesikeičia). Praktiškai visose šalyse akcizo mokesčiu apmokestinamas kuras, tabakas ir alkoholis (Savickienė ir kt., 2018).

Yra išskiriami neapmokestinami akcizų objektai. Tai būtų:

- Eksportuotos prekės;
- Prekės, skirtos užsienio šalių diplomatinių ir konsulinių atstovybių veiklai;
- Atgabenamos prekės keleivių asmeniniame bagaže (leista pervežti be importo muitų);
- Importuojamos prekės, neapmokestintos importo mokesčiais;
- Tiekiamos prekės kaip atsargos laivams, orlaiviams, gabenantiems keleivius ir krovinius tarptautiniais maršrutais;
- Užsienio valstybių kariuomenių vienetų įvežamos prekės karinėms pratyboms ir kitiems renginiams.

Pagal Medelienę ir Sudavičiu (2011) prievolė mokėti akcizus, vadovaujantis Akcizų įstatymo 9 straipsniu, atsiranda už Lietuvos Respublikoje importuojamas akcizais apmokestintas prekes, išskyrus importuojamas akcizais apmokestinamas prekes, registruoto siuntėjo išgabentas į akcizais apmokestinamų prekių sandėlį ar į akcizais apmokestinamų prekių sandėlio savininko, gaunančio akcizais apmokestinamas prekes, nurodytą tiesioginio pristatymo vietą, esančią Lietuvos Respublikoje, arba kitą valstybę narę. Laikoma, kad akcizais apmokestinamos prekės importuojamos Lietuvos Respublikoje, kai:

1) ne Bendrijos prekės yra Lietuvos Respublikos teritorijoje tuo metu, kai jos įvežamos į Europos Bendrijų teritoriją. Jeigu į Europos Bendrijų teritoriją įvežamos ne Bendrijos prekės ne išleidžiamos į laisvą apyvartą, o joms pradedama taikyti sąlyginio neapmokestinimo procedūra arba priemonė, laikoma kad ne Bendrijos prekės yra importuotos Lietuvos Respublikos teritorijoje tuo atveju, jeigu, nustojus taikyti šias procedūras arba priemones, prekės yra Lietuvos Respublikos teritorijoje;

2) Bendrijos prekės yra Lietuvos Respublikos teritorijoje tuo metu, kai jos įvežamos į EB teritoriją iš trečiųjų teritorijų. Jeigu į EB teritoriją įvežtoms šioms prekėms taikomas toks režimas, kuris, jeigu šios prekės būtų ne Bendrijos prekės, leistų joms taikyti sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūrą arba priemonę, arba vidinio tranzito muitinės procedūrą, laikoma, kad šios Bendrijos prekės importuotos Lietuvos Respublikos teritorijoje tuo atveju, jeigu, nustojus taikyti

minėtą rėžimą arba vidinio tranzito muitinės procedūrą, prekės yra Lietuvos Respublikos teritorijoje (Medelienė ir Sudavičius, 2011).

Akcizų mokėtojai yra apmokestinamųjų prekių sandėlių savininkai ir šių prekių importuotojai, taip pat bet kurie asmenys, pagaminę, įsigiję ar importavę akcizais apmokestinamas prekes. Akcizais apmokestinamų prekių sandėlio savininkas yra fizinis ar juridinis asmuo, kuriam centrinis mokesčio administratorius yra suteikęs teisę steigti tokį sandėlį. Akcizais apmokestinamų prekių sandėlis – patalpa ir teritorija, kurioje leidžiama laikyti (gaminti, perdirbti, maišyti, saugoti), taip pat į jas atgabenti ar iš jų išgabenti Europos Bendrijos muitų teritorijoje laisvai cirkuliuojančias akcizais apmokestinamas prekes, kurioms taikomas akcizų mokėjimo laikino atidėjimo režimas (Medelienė ir Sudavičius, 2011).

Akcizą surenka Vyriausybė, tiksliau Valstybinė mokesčių inspekcija. Tai daro ne tik ji pati, o pasitelkusi įmones, kurios gamina ar prekiauja nurodytomis prekėmis. Parduodamos šias prekes įmonės iš minėtų prekių vartotojų surenka akcizo mokestį ir perveda jį į atitinkamą biudžetą. Pagal Akcizų įstatymo nuostatas akcizų mokėtojai (kurie perveda akcizą į biudžetą) yra:

- Akcizais apmokestinamų prekių sandėlių savininkai;
- Registruoti akcizais apmokestinamų prekių gavėjai;
- Laikinai registruoti akcizais apmokestinamų prekių gavėjai;
- Registruoti akcizais apmokestinamų prekių siuntėjai;
- Kiti asmenys, kuriems gali atsirasti akcizų prievolė;

Pagal Misevičiūtę (2016) akcizai atlieka dvi funkcijas: reguliacinę ir fiskalinę. Reguliacinė pasireiškia kaip norima riboti vartojimą mažinant apmokestinamų prekių įperkamumą, tai yra siekis paveikti tam tikrų prekių vartojimą (tokių kaip alkoholio, tabako). Fiskalinė pasireiškia tuo, kad mokesčiai sukuria sąlygas valstybei vykdyti jai paskirtas funkcijas ir mokesčiai tarnauja kaip pagrindinis biudžeto pajamų šaltinis. Todėl galima daryti išvadą, kad akcizų tikslas – ne tik surinkti pajamas, bet ir visuomenės sveikatos labui apriboti žalingų produktų vartojimą.

Akcizai yra populiarus mokestis įvairiose valstybėse, nes gana nedidelėmis pastangomis gali būti surenkamos įplaukos į valstybių biudžetus. Taučiau akcizo mokestis uždeda itin didelę mokesčių naštą vartotojams ir skatina juos rinktis prastesnės kokybės produktus (pvz. pirkti pigesnes ir prastesnės kokybės cigaretes, alkoholį). Taip pat akcizo mokestis skatina nelegalią prekybą akcizinėms prekėms (Pavilonytė, Paulauskaitė, 2014)

Akcizo mokestis visose šalyse yra labai skirtingai vertinimas, todėl aktualu žinoti šio mokesčio privalumus ir trūkumus (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Akcizo mokesčio privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
• Akcizo mokestis riboja kenkiančių sveikatai produktų vartojimą; • Užtikrina stabilias valstybės biudžeto pajamas.	• Akcizo mokestis per prekės kainą yra perkeliamas vartotojui; • Akcizai daro stiprią įtaką rinkos veikimui ir iškraipo konkurenciją prekių grupių viduje, tarp prekių grupių ir tarp valstybių; • Akcizo mokestis skatina kontrabandą bei šalies šešėlinės ekonomikos vystymą.

Šaltinis: Pavilonytė, Paulauskaitė, 2014, p. 302

Akcizais apmokestinamų prekių kontrabanda ir nelegali apyvarta sudaro neteisėtą konkurenciją sąžiningam ir skaidriam verslui, dėl patekusių į rinką ir vartojamų falsifikatų bei įvairių surogatų kyla pavojus gyventojų sveikatai, daromas neigiamas poveikis valstybės mokestinėms pajamoms, gautomis lėšomis gali būti finansuojamos kitos nusikalstamoms veikos (Žukauskas, 2016).

Akcizų tarifų didinimas skatina ūkio subjektus ieškoti galimybių, kaip įsigyti mažesne kaina tas pačias dėl apmokestinimo pabrangusias prekes ar paslaugas. Esant tokiai paklausai, visada atsiras ir pasiūla. Tokiu būdu įsigali neteisinga konkurencija, nelegali prekyba, auga kontrabandos mastai (Misevičiūtė, 2016). Paklausa pigesnėms prekėms yra didesnė negu brangesnėms. Vartotojas nori prekės, kuri patenkintų jo poreikius už kuo mažesnę kainą. Tenkindamas savo poreikius turi nuolat rinktis, kokius poreikius tenkinti ir kokius pirkinius rinktis tiems poreikiams patenkinti. Vartotojas reaguoja į kainos pokyčius ir sprendžia, kam skirti turimus išteklius (Gavelis ir kt., 2017).

Akcizų tarifų kėlimas, visapusiškai neįvertinant galimų pasekmių, iš dalies lemia legalios rinkos praradimą: didėjant atotrūkiui tarp legaliai ir nelegaliai realizuojamų prekių kainų, rinka užpildoma pigesnėmis nelegaliomis prekėmis, nelegalių prekių apyvarta užsiimantys asmenys užsitikina prekių patekimo į rinką ir realizavimo kanalus. Todėl sumažinus akcizų tarifus ir sumažėjus akcizais apmokestintų prekių kainai bei pajamoms iš nelegalios veiklos, nelegalios veiklos dažniausiai iš karto neatsisakoma (Pavilonytė ir Paulauskaitė, 2014).

Galutinės akcizinių prekių kainos didžiąją dalį sudaro mokesčių suma įskaičiuota į prekės kainą - PVM, akcizai. Žinant kokia kainos dalis tiesiogiai priklauso nuo valstybės reguliavimo ir leidžia įvertinti kokių sąnaudų galima išvengti vežant šias prekes kontrabanda. Todėl mokesčių, kurie sudaro didžiąją dalį mažmeninės prekės kainos, išvengimas yra didelė paskata išvengti valstybės kontrolės ir reguliavimo.

Valstybė didindama akcizus sukelia itin dideles paskatas jų vengti kontrabandos, nelegalios gamybos ir prekybos būdu. Mėginimai sumažinti šią akcizų sukeliamą grėsmę yra brangūs, dažnai neefektyvūs. Žmonės nepateisina pastarųjų pastangų, nes būtent nelegalūs produktai leidžia jiems pigiau patenkinti savo poreikius.

Remiantis Lietuvos laisvosios rinkos instituto analitiku Žukausku (2016), akcizo mokesčiai tiesiogiai atsispindi prekės kainoje ir taip kelia valstybės reguliavimo sąnaudų dalį galutinėje prekės kainoje. Anot jų, akcizas ir PVM benzinui ir stiprių alkoholinių gėrimų sudaro iki 60 proc. mažmenines kainos, o tabakui sudaro iki 80 proc. Dėl šių priežasčių išaugusios kainos skatina kontrabandą, nes kontrabandinės prekės išvengia šių su mokesčiais susijusių sąnaudų.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad kontrabanda – tai tik viena iš šešėlinės ekonomikos pasireiškimo formų, kuri pasireiškia prekių gabenimu per sieną ir jos pateikimu rinkai, kai padarius nusikaltimą siekiama išvengti valstybės kontrolės ir su tuo susijusių mokesčių ir reguliavimo. Veiksniai nulemiantys kontrabandos atsiradimą yra augančios produktų kainos, mažos ar mažėjančios gyventojų pajamos ir galimybės įpirkti teisėtai bei didelį akcizinių prekių kainų skirtumą palyginti su kaimyninėmis šalimis, kuriuos lemia dideli mokesčiai (akcizai).

1.3 Kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamų formavimui

Kontrabandos mastai, formos ir pasireiškimo būdai nuolat keičiasi, kadangi kontrabandos pasireiškimo būdai labai lanksčiai prisitaiko prie valstybės reguliavimo ir netgi moralės pokyčių. Kiekvienas naujas draudimas ar ribojimas išplečia kontrabandos pasireiškimo erdvę, taigi potencialiai ir jos konkrečius mastus ir formas.

Kontrabandos atveju valstybė ir jos ekonomika bei visuomenė nukenčia labiausiai. Autoriai Karafo (2018), Mackevičiūtė (2015), Rimkus (2010) išskiria tokias pagrindines kontrabandos pasekmes:

- Biudžeto deficitas. Didėjant kontrabandos mastams, mažėja valstybės biudžeto pajamos. Pažeidinėjant įstatymus yra išvengiama akcizo, pridėtinės vertės mokesčio, tokiu būdu silpninama mokestinė bazė. Dėl to valstybė yra priversta skolintis.
- Didėjantis struktūrinis ekonomikos iškraipymas. Dėl kontrabandos egzistavimo yra iškreipiami pagrindiniai rinkos principai, pasiūla bei paklausa. Taip pat vyriausybė negali tiksliai nustatyti esamo infliacijos lygio. Esant iškreiptam infliacijos lygiui vyriausybės ekonominiai sprendimai, kurių imtis būtų galima esamam infliacijos lygiui, gali būti nepakankamai racionalūs.

Vyriausybė susiduria su problema, kuomet nėra tikslios informacijos apie realų užimtumą. Realus užimtumas dažniausiai yra gerokai didesnis už apskaičiuotą, todėl pašalpos bedarbiams, kitos paramos rūšys aunantiesiems mažas pajamas gali pasiekti ne tuos adresatus, kuriems jų labiausiai reikia. Į bedarbio pašalpą gali pretenduoti asmuo gaunantis nemažas pajamas iš kontrabandinės veiklos.

- Ekonomikos krizes. Stiprėjanti kontrabandos veikla silpnina nacionalinę ekonomiką. Sąžiningi mokesčių mokėtojai turi mokėti už nemokančiuosius, todėl taip pat bando trauktis į „šešėlį“.

- Politinis nestabilumas. Dėl nesurenkamų pajamų į biudžetą vyriausybės gali griežtinti mokesčių surinkimą, bet šios išlaidos gali ir nepateisinti papildomų pajamų padidėjimo. Naujų mokesčių rinkimo taisyklių įvedimas gali sukelti ūkio subjektų nerimą, dėl to jie stengsis perkelti savo veiklą iš legalios ir oficialios ekonomikos į neoficialią arba nuslėpti dalį savo pajamų. Atsiranda visuotinis pasipiktinimas valstybės vykdoma politika. Šalyje atsiranda suirutė ir politinis nestabilumas.
- Visuomenės moralinis degradavimas. Tarp žmonių įsivyrauja neatsakingumas, nesąžiningumas. Atsitinka ir taip, kad taisyklių nesilaikymas gyventojams ir juridiniams ūkio vienetams tampa norma. O su taisyklių nesilaikymo atskleidimu susijusi rizika mažėja ir tuo pat metu daugėja žmonių, nenorinčių laikytis taisyklių.
- Didėjantis nusikalstamumas. Kontrabanda yra suprantama kaip nusikalstamumo finansinis pagrindas. Šiai nelegaliai veiklai augant nusikaltėlių verslas plečiasi susikuria terpė kriminalinių grupuočių klestėjimui, tai jiems leidžia diktuoti savo sąlygas. Išaugus nusikaltėlių finansinėms galimybėms, šie ima daryti įtaką valstybės valdymui, neretai vyksta dalinis valdžios struktūrų ir nusikaltėlių organizacijų susiliejimas. Taip yra nuolatos pažeidinėjami demokratijos, žmogaus teisių ir teisiniai principai, skatinama korupcija valdžioje ir tarp paprastų piliečių.
- Neefektyvi šalies ekonominė politika. Plečiantis kontrabandinei veiklai, bendras ekonomikos pavaldumas blogėja. Tai mažina vyriausybės galimybes priimti racionalius sprendimus ir numatyti sprendimų pasekmes. Makroekonominiu požiūriu valstybė statistikos institucijos negali tiksliau išmatuoti bendrojo vidaus produkto pokyčių (didėjimo arba mažėjimo), o vyriausybė negali tiksliai įvertinti sprendimams priimti reikalingų resursų. Tokio proceso pasekmės gali būti deficitas, neteisinga ekonominių procesų samprata ir iš to kylantis klaidingas resursų paskirstymas.

Veikla susijusi su kontrabanda sukelia tikrai daug neigiamų pasekmių įvairiose gyvenimo srityse. Juk veikla susijusi su kontrabanda veikia ne tik vyriausybę, bet ir visuomenę. Vyraujant kontrabandai dalis žmonių turi mokėti mokesčius už kitus, nes tie, kurie laikosi įstatymų tvarkos, moka didesnius mokesčius nei turėtų mokėti. Taip kompensuojamas biudžeto deficitas. Taip pat žmonės netenka ir socialinių garantijų, nes jie nedeklaruoja savo pajamų, neskaičiuojamos socialinio draudimo įmokos. Taip prarandama galimybė gauti didesnę pensiją (Karafo, 2018).

Sudėtingoje mokesčių sistemoje sisteminių ryšių dalis jungia nacionalinis biudžetas, jo sandara, o svarbiausia grandis – pajamos.

Lietuvos valstybės biudžeto sandarą reglamentuoja Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas. Valstybės biudžetas ir savivaldybių biudžetai sudaro Lietuvos Respublikos nacionalinį biudžetą. Nacionalinio biudžeto pajamas sudaro mokestinės ir nemokestinės valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų surenkamos lėšos, išskyrus skolintas lėšas (Ruškytė ir kt., 2012).

Valstybės biudžeto pajamos – tai piniginiai ištekliai, kurie paskirstant ir perskirstant visuomenės nacionalines pajamas pereina valstybės žinion, yra kaupiami valstybės biudžete bei kituose valstybės

pinigų fonduose ir yra naudojami valstybės funkcijoms finansuoti (Medelienė ir Sudavičius, 2011). Viešojo sektoriaus finansinės atskaitomybės įstatymo 2 straipsnio 5 dalis biudžeto pajamas apibrėžia kaip teisės aktuose nustatytas piniginės įplaukas į atitinkamą biudžetą. Svarbiausias valstybės biudžeto pajamų šaltinis – įvairūs mokesčiai .

Mokestis – mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojui nustatyta piniginė prievolė valstybei. Taip mokestį apibūdina Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 2 straipsnis 23 punktas. Pagal Ruškytę ir kt. (2012) pagrindinis mokesčių sistemos tikslas – užtikrinti būtinas valstybės pajamas, efektyvų ekonomikos funkcionavimą, mokesčių mokėtojų ekonominį pajėgumą ir sąlygas socialiniam teisingumui. Mokesčių sistemos efektyviu rezultatu yra laikomas subalansuotas valstybės biudžetas, efektyvi verslo veikla, gerėjantys makroekonomikos rodikliai, pajamų racionalus perskirstymas socialiniu ir ekonominiu aspektu.

Visuomeninė santvarka , valstybės tikslai ir uždaviniai atskleidžia socialinį ekonominį mokesčių pobūdį, kuris pasireiškia jų funkcijomis. Galima išskirti tris mokesčių atliekamas funkcijas:

- Fiskalinė funkcija išskiriama kaip pagrindinė, sudaranti prielaidas įgyvendinti svarbiausią mokesčių tikslą – materialių sąlygų valstybei funkcionuoti sukūrimą. Šiai funkcijai būdingas prieštaravimas tarp mokesčių didinimo ir mokėtojų ribotos galimybės juos mokėti. Mokesčių fiskaline funkcija suvalstybinama dalis nacionalinių pajamų, o tai sudaro objektyvias prielaidas kištis valstybei į ekonomiką. Dideli mokesčiai neskatina kaupimo, taupymo, gamybos plėtimo, atsiranda polinkis trauktis į „šešėlį“, o iš kitos pusės – dideli mokesčiai formuoja didesnes valstybės pajamas (Novošinskienė, 2013).
- Perskirstomoji funkcija. Pagrindinis perskirstomosios funkcijos uždavinys – surinktas iš subjektų pajamas perskirstyti taip, kad sumažėtų atskirų visuomenės grupių disponuojamų pajamų netolygumas. Perskirstomoji funkcija yra sudedamoji fiskalinės funkcijos dalis, realizuojanti vieną iš šios funkcijos tikslų (Skačkauskienė, 2012).
- Ekonominė funkcija. Mokesčių ekonominės funkcijos pagrindinis uždavinys – užtikrinti šalies makroekonominį stabilumą. Valstybė, taikydama ekonominę mokesčių funkciją, daro tiesioginę įtaką šalies ekonomikai dviem būdais: skatina ir riboja. Ekonominė funkcija pasireiškia kaip skatinanti, kai yra skirta vieniems ar kitiems ekonominiams procesams vystyti. Ji įgyvendinama taikant mokesčių lengvatas arba atleidžiant nuo mokesčių: valstybė, suteikdama mokesčių lengvatų skatina atitinkamų verslo sričių vystymąsi, nukreipia kapitalo judėjimo į perspektyvias, bet silpnai išvystytas sritis.

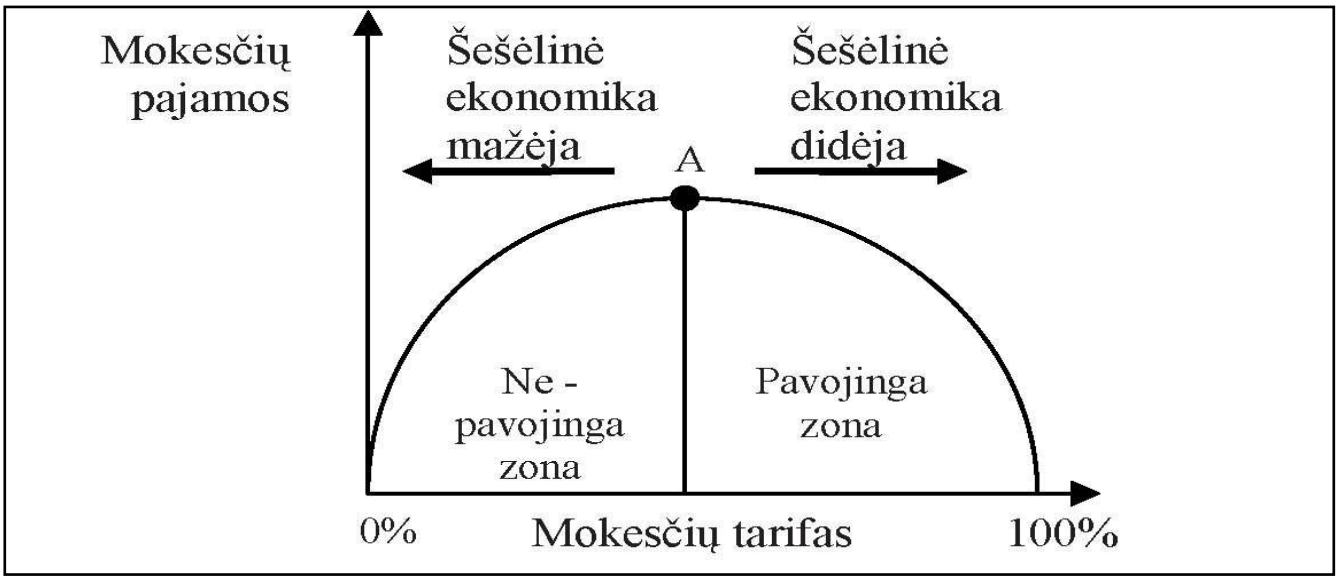
Ekonominė funkcija, sudaranti tam tikrų ekonominių proceso kliūčių, pasireiškia kaip ribojanti. Šiuo atveju valstybė gali vykdyti protekcionistinę ekonominę politiką. Ji įgyvendinama taikant didesnius mokesčių tarifus, didinant muito mokesčius. Taip pat autorė Skačkauskienė (2012), nurodo kad ekonominė mokesčių funkcija gali būti įgyvendinama mokesčių reguliavimo ir kontrolės

priemonėmis, tai leidžia veiksmingiau realizuoti ekonominę vyriausybės politiką negu tiesiogiai kišantis į šalies ūkinę veiklą.

Labai svarbu rasti būdų, kaip suderinti fiskalinę ir ekonominę mokesčių funkcijas. Tai atliekama didinant ar mažinant tarifus, suteikiant mokesčių lengvatas, įteisinant sankcijas. Visa tai leidžia daug lengviau realizuoti Vyriausybės ekonominę politiką, ir mažinti šalyje esančią šešėlinę ekonomiką, konkrečiau – kontrabandą.

Valstybė, siekianti didesnių pajamų, nuolat didina mokesčių tarifus, bet tai ne visada užtikrina pakankamas pajamas iš mokesčių. Egzistuoja apmokestinimo riba, pagal kurią, pajamos iš mokesčių didės tik iki tam tikros ribos, o toliau šios pajamos pradės mažėti (Novošinskienė, 2013).

Pagal Laffero, tarp mokesčių tarifų ir biudžeto įplaukų egzistuoja priklausomybė: mokesčių tarifams pasiekus tam tikrą lygį, mokesčių įplaukų didėjimas stabilizuojasi. Toliau didinant tarifus, mokestinės įplaukos pradeda mažėti dėl padidėjusio vengimo mokėti mokesčius, kontrabandos atsiradimo bei dėl mokesčių mokėtojų nuskurdinimo didėjančiais mokesčiais, t.y. esant nepakeliamai naštai (žr. 3 pav.) (Lydeka ir Bradauskas, 2016).

Šaltinis: sudaryta pagal Lydeka, Bradauska, 2016

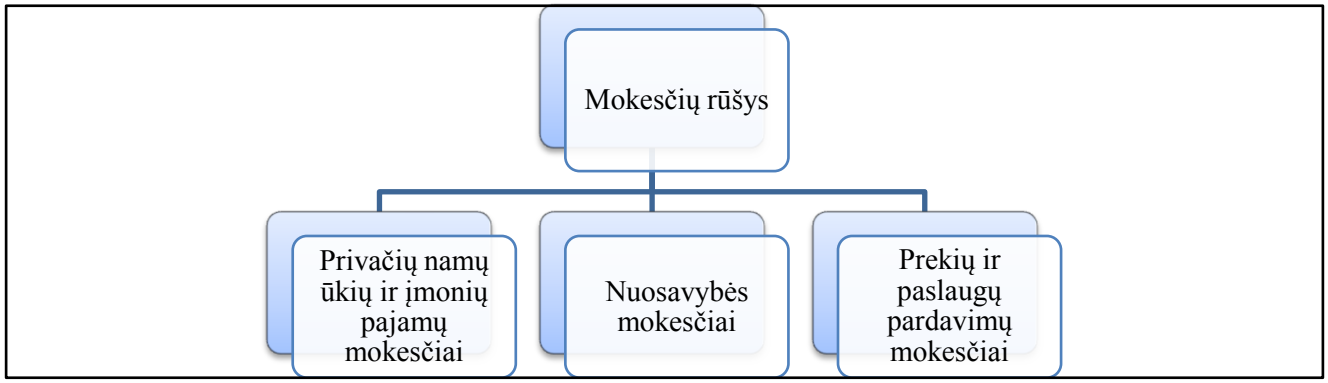
3 pav. Mokesčių tarifų ir mokestinių pajamų priklausomybė (A. Laffero kreivė)

Esant didesniems mokesčių tarifams, asmenys yra labiau demotyvuoti mokėti mokesčius. Mokesčių tarifo augimas iki tam tikros ribos (taškas A) palaiko mokestinių įplaukų augimą, paskui šis augimas lėtėja arba visai sumažėja. Kai mokesčių tarifas pasiekia tam tikrą ribą, žlugdomas verslininkų aktyvumas, sumažėja stimulas plėsti gamybą, mažėja apmokestinamos pajamos, dėl to dalis mokesčių mokėtojų pereina iš legalaus į šešėlinį ekonomikos sektorių (Skačkauskienė, 2012).

Valstybės mokesčių politika tiesiogiai veikia ne tik pajamų perskirstymą, bet ir finansinę ūkio subjektų padėtį, skatina ar neskatina nacionalinės ekonomikos augimą. Todėl svarbu, kad šalyje egzistuojanti mokesčių sistema būtų kuriama ir tobulinama atsižvelgiant į apmokestinimo principus. Svarbu, jog formuojant valstybės mokesčių sistemą nebūtų peržengiama apmokestinimo riba, kuomet

per dideli mokesčiai slopina verslininkų iniciatyvą, mokesčiai dažnai slepiami, plėtojasi „šešėlinės ekonomikos“ veikla, o būtų sudaromos palankios sąlygos nacionalinės ekonomikos augimui.

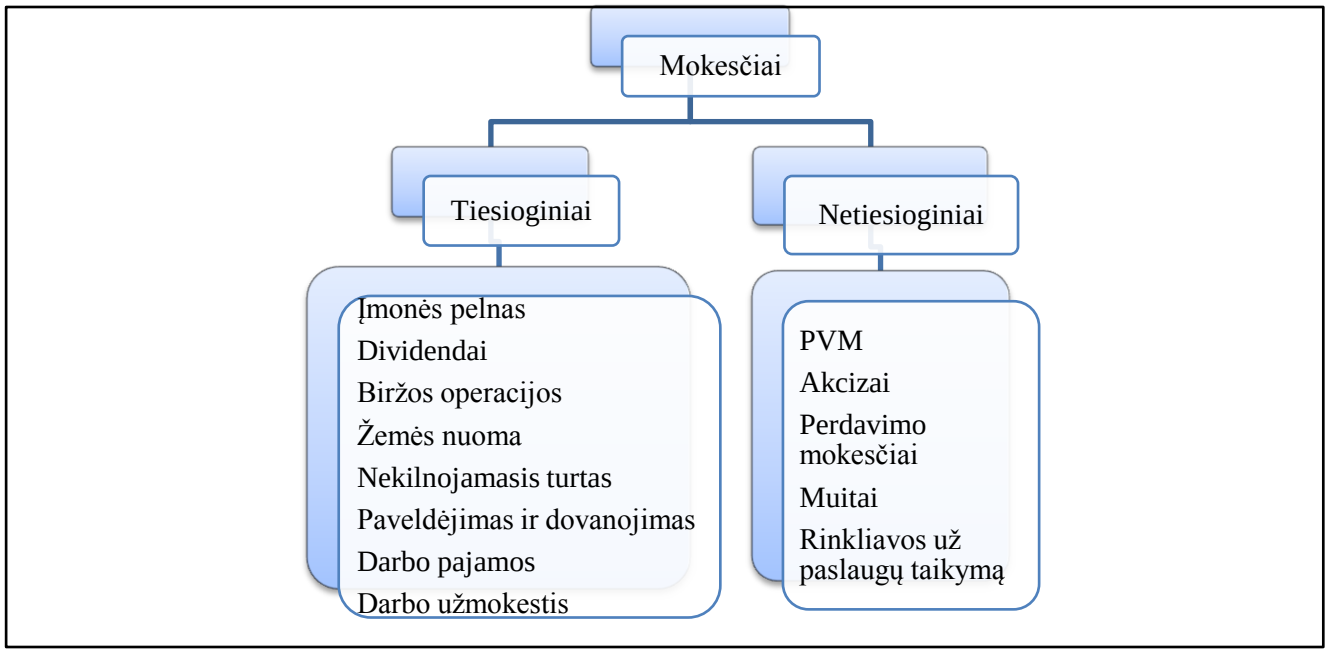
Kiekviena valstybė turi skirtingą mokesčių sistemą ir skirtingai siekia optimizuoti surenkamas pajamas. Lietuvos mokesčių sistemą sudaro daug skirtingų mokesčių , kurių mokėjimą ir surinkimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymai. Senda ir Skačkauskienė (2014) teigia, jog mokesčiai apibendrintai skirstomi į tris dideles rūšis: privačių namų ūkių ir įmonių pajamų mokesčius, nuosavybės mokesčius ir taip pat į prekių ir paslaugų pardavimo mokesčius (žr. 4 pav.).

Šaltinis: Senda, Skačkauskienė, 2014, p. 51

4 pav. Apibendrinta mokesčių klasifikacija

Mokesčius taip pat galima suskirstyti į dvi grupes: tiesioginius ir netiesioginius, kuriuos moka tiek fiziniai, tiek juridiniais asmenys. Skirtingiems mokesčiams būdingi savi pranašumai ir trūkumai. . Tiesioginiai mokesčiai parankesni lygybės, teisingumo principui įgyvendinti, aukštesniam mokestinių įplaukų elastingumui (priklausomai nuo pajamų augimo) pasiekti. Netiesioginiai mokesčiai yra neutralesni, daugiau tinkantys ekonominio efektyvumo principui įgyvendinti, juos lengviau administruoti. Mokesčių suskirstymas į dvi grupes (žr. 5 pav.):

Šaltinis: sudaryta pagal Medeliene, Sudavičiu, 2011

5 pav. Tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai

Pagal valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis Lietuvoje virš 90 procentų valstybės bei savivaldybės biudžetų įplaukų sudaro mokesčių pajamos. Didžiausią nacionalinio biudžeto įplaukų dalį sudaro pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis, akcizai. Tačiau mokesčių mokėtojai paprastai linkę vengti mokėti mokesčius dėl to, jog mano, kad mokesčių našta tiesiog per didelė. Mokesčių mokėtojai ieškosi lengvesnių būdų, kaip išvengti didesnių mokesčių, taip didindami šešėlinę ekonomiką, o tuo pačiu mažindami valstybės biudžeto pajamas. Viena svarbiausių biudžeto lėšų nesurinkimo priežastis slypi nesugebėjime įveikti šešėlinės ekonomikos, konkrečiau – kontrabandos, tyčinio mokesčių nemokėjimo, dvigubos buhalterijos.

Kontrabandos poveikis valdžios biudžeto pajamoms didelė, kadangi kontrabandinės prekės išvengia apmokestinimo, todėl valstybės biudžetas praranda daug pajamų. Augant akcizams, didėja skirtumai tarp prekių kainų Lietuvoje ir kaimyninėse valstybėse, mažėja akcizinių prekių pardavimų šalies legalioje prekyboje. Tokios prekės konkuruoja rinkoje su teisėtai esančiomis prekėmis ir mažina teisėtai veikiančių bei mokesčius mokančių įmonių pelną.

Nelegaliai įvežant ir išparduodant prekes, nemokami muitai, akcizai ir kiti mokesčiai, o asmenys vengiantys šių mokesčių , apgauna ne tik valstybę, bet ir save. Nelegaliai į šalį įvežamomis prekėmis padaroma didelė žala šalies ekonomikai , finansų sistemai, nukenčia ir gyventojai. Iš kontrabandos gaunamas pelnas skatina tik tolesnį šešėlinio verslo plitimą, dėl kurio biudžeto pajamos tik mažėja.

Apibendrinant galima teigti, kontrabandos atveju valstybės veikla nukenčia labiausiai, dėl valstybėje taikomų didelių mokesčių tarifų. Mokesčių mokėtojai nesuinteresuoti mokėti didesnių mokesčių ir siekia jų išvengti. Klestint kontrabandai už nelegaliai importuojamos prekės, nėra gaunamas joks akcizas, jos nėra apmokestinamos, dėl to valstybės biudžetas netenka daug pajamų. Akcizų tarifų didinimas skatina kontrabandą ir daro žalą ne tik prekybininkams ir biudžetui, tačiau ir visai Lietuvos ekonomikai.

2. KONTROBANDOS POVEIKIO VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMOMS VERTINIMO METODOLOGIJA

2.1 Lietuvos Respublikos Valstybės biudžeto pajamų statistinių duomenų analizė 2009-2018 metų laikotarpiu

Globalizacija, ekonominė ir socialinė integracija kelia naujų iššūkių šalių vyriausybėms: ir praėjusio amžiaus paskutiniame dešimtmetyje, ir šio amžiaus pirmajame dešimtmetyje daugelyje valstybių iš naujo nagrinėta ir tobulinama biudžeto politika siekiant veiksmingesnio robotų išteklių paskirstymo bei didesnio ūkio konkurencingumo. Biudžetas yra svarbi priemonė, orientuojanti ir pagrindžianti šiuolaikinių valstybių vyriausybių veiklą – jis yra ne tik daugybė dokumentų ir juose esančių skaičių, bet ir pirmiausia tikslų nustatymas, prioritetų išgryninimas. Taip atsiskleidžia biudžeto esmė, tikslinga veikla neįsivaizduojama be aiškaus suvokimo, iš kokių šaltinių ji bus formuojama (Skačkauskienė, 2012).

Kindsfaterienė ir Lukaševičius (2008) nurodo, kad mokesčių sistema yra vienas pagrindinių ekonominių mechanizmų, lemiančių ekonomikos plėtrą ir užtikrinančių svarbiausių valstybės funkcijų vykdymą. Labai dažnai valstybinių sričių finansavimas priklauso nuo valstybės biudžeto dydžio, o biudžeto dydis – nuo mokesčių sistemos efektyvumo (Tamašauskienė ir Žadvidaitė, 2011). Pasak Kuodžio (2008), mokesčių sistemos tobulinimas, jos spragų šalinimas yra pagrindinis veiksnys siekiant pagerinti biudžeto būklę. Mokesčių sistemos valdymas, vykdymas yra sunkus procesas, todėl labai dažnai mokesčių surinkimo procese pasitaiko tam tikrų spragų. Lietuva viena iš jų, kadangi susiduria su gana didele spraga, kuri daro poveikį valstybės biudžeto pajamoms – kontrabanda.

Kontrabandos šešėlis Lietuvoje vis dar laiko apglėbęs didelę šalies ekonomikos dalį ir, nors ne viena Vyriausybė mėgino jį „nukauti“ ar bent „apkarpyti“, traukiasi itin lėtai. Mūsų šalies gyventojai gana stipriai toleruoja kontrabandos šešėlį, tad šešėlinio vartojimo mastai yra didžiausi palyginti su gretimomis valstybėmis. Lietuvos rodikliai yra signalas valdžiai – kuo mažiau žmonės ja pasitiki, tuo labiau jie yra linkę pateisinti kontrabandos šešėlį. Lietuvos laisvosios rinkos institutas atliko tyrimą, kurio metu rėmėsi Lietuvos, Latvijos, Estijos, Lenkijos, Čekijos ir Švedijos gyventojų apklausomis. Didžioji dalis rezultatų – ne mūsų šalies naudai: net pusė Lietuvos žmonių trauktųsi į kontrabandinį šešėlį, jei jų finansinė padėtis pablogėtų. Didelė dalis gyventojų per 2018 m. įsigijo prekių ar paslaugų, žinodami ar įtardami, kad pardavimai nėra apskaitomi. Pasak ekspertų, prasidėjus ekonominiam nuosmukiui, šešėlis sparčiai auga, tačiau gerėjant ekonominei situacijai jis nelinkęs greitai mažėti: tai rodo, kad žmonių įpročiai keičiasi lėtai.

Kontrabandos egzistavimo priežastys metų metais nesikeičia – pagrindine priežastimi tebelieka mokesčiai. Dideli mokesčiai brangina prekes ir paslaugas, todėl vartotojai renkasi jas iš nelegalaus pasaulio. Baltijos šalys atsiduria šešėlinės ekonomikos rizikos zonoje. Lietuvoje ir Latvijoje yra

daugiausia žmonių (37% ir 41%), pateisinančių pirkimus iš legalių pardavėjų negaunant kasos kvito. Lietuvoje daugiausia iš visų šalių respondentų yra nepatenkinti mokesčiais – jų manymu, per dideliais. Visa tai turi labai didelį poveikį Lietuvos valstybės biudžeto pajamoms.

Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžetas sudarė – 9071138 tūkst. Eur. (2 lent.) pajamų (įskaitant 2303876 tūkst. eurų Europos Sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšų), 9560309 tūkst. eurų asignavimų (įskaitant 2101231 tūkst. eurų Europos Sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšų) išlaidoms ir turtui įsigyti (kartu su Europos Sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšomis asignavimai viršija pajamas 489171 tūkst. eurų) (Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas XIII-868). 2018 m. biudžeto pajamų struktūra (žr. 2 lent.).

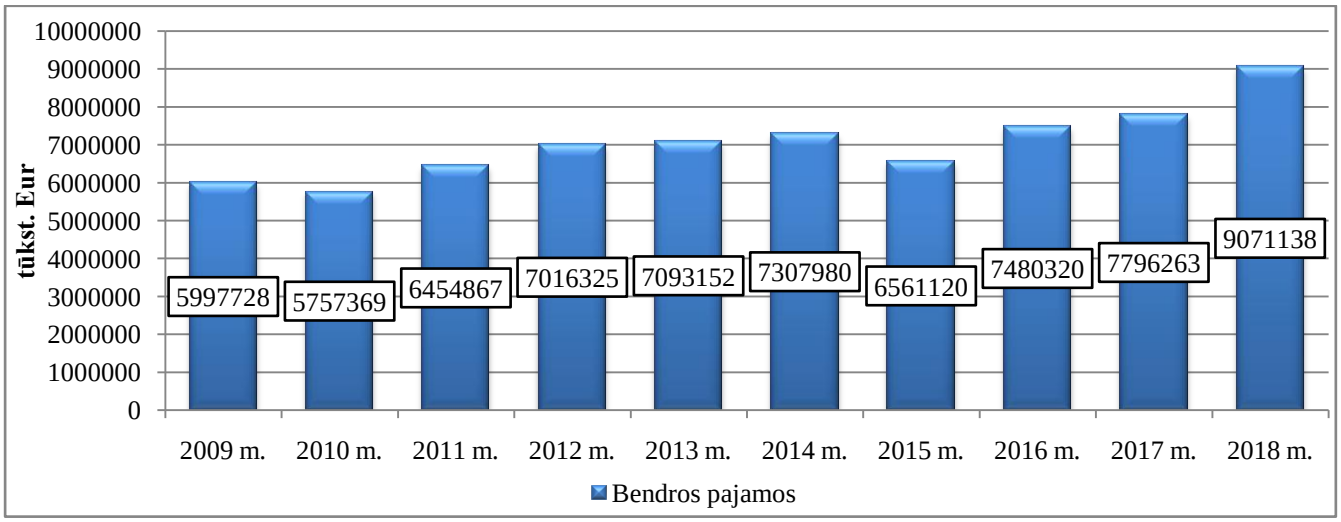
2 lentelė. Lietuvos Respublikos 2018 m. Valstybės biudžeto pajamų struktūra (tūkst. Eur)

Pajamos	Iš viso
PAJAMOS	**6 697 409**
MOKESČIAI	**6 165 270**
Pajamų ir pelno mokesčiai	1 010 519
Turto mokesčiai	2 600
Prekių ir paslaugų mokesčiai	**5 055 151**
Pridėtinės vertės mokestis	3 539 791
Atskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos miškų įstatymą	26 400
Akcizai	1 452 185
Loterijų ir lošimų mokestis	16 100
Transporto priemonių mokesčiai	14 503
Mokesčiai už aplinkos teršimą	6 172
Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai	97 000
KITOS PAJAMOS	**532 139**
Turto pajamos	264 231
Pajamos už prekes ir paslaugas	211 968
Pajamos iš baudų, konfiskuoto turto ir kitų netesybų	45 320
Kitos neišvardytos pajamos	10 620
MATERIALIOJO IR NEMATERIALIOJO TURTO REALIZAVIMO, FINANSINIO TURTO SUMAŽĖJIMO IR FINANSINIŲ ĮSIPAREIGOJIMŲ PRISIĖMIMO PAJAMOS	**69 853**
IŠ VISO	6 767 262
Europos Sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšos	2 303 876
IŠ VISO	**9 071 138**

Šaltinis: Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas XIII-868

Iš pateiktų duomenų (žr. 2 lent.) galime teigti, kad mokesčiai yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis. Didžiąją dalį mokesčių sumos sudaro prekių ir paslaugų mokesčiai. Pagrindiniai prekių ir paslaugų mokesčiai yra šie: pridėtinės vertės mokestis; atskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos miškų įstatymą; akcizai; loterijų ir lošimų mokestis; transporto priemonių mokesčiai; mokesčiai už aplinkos teršimą. Labai didelį poveikį visam biudžetui turi pridėtinės vertės mokestis (PVM), kuris 2018 m. sudaro 39 proc. viso biudžeto sumos ir akcizai, kurių suma 2018 m. sudaro 16 proc. viso biudžeto.

Ankstesniame poskyryje buvo aprašoma mokesčių reikšmė biudžeto pajamų formavimui ir kaip kontrabanda gali pakeisti mokesčių surinkimą, taip mažinant visos Lietuvos Respublikos biudžeto pajamas. Taigi verta panagrinėti kaip mokesčiai kaip reiškinys nulemia mokestines valstybės pajamas. Tačiau, norint panagrinėti, kiek nuo surinktų mokesčių priklauso Lietuvos Respublikos biudžeto pajamos, pirmiausiai reikia atlikti Lietuvos valstybės biudžeto pajamų analizę. Atliekant valstybės biudžeto pajamų analizę buvo pasirenkamas 10 metų laikotarpis, biudžeto pajamos kartu su Europos Sąjungos finansinės paramos lėšomis pateikiamos (žr. 6 pav.).

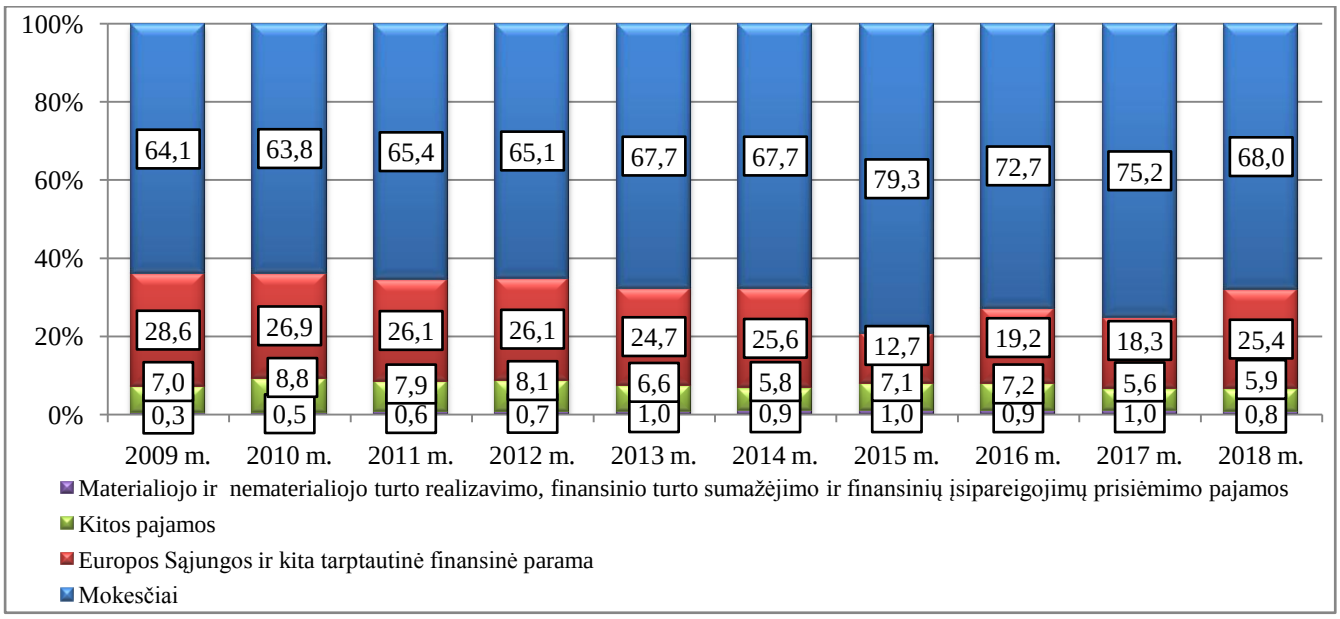

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

6 pav. Biudžeto pajamos kartu su Europos Sąjungos finansinės paramos lėšomis

Lietuvos Respublikos biudžeto pajamos per 2009-2018 m. laikotarpį vis kito (žr. 6 pav.). Galime teigti, kad per 10 metų valstybės biudžeto pajamos ženkliai padidėjo, o tam tiesioginės įtakos turėjo valstybės vykdomi planai. Surenkamos valstybės biudžeto pajamos labai svarbios šalies gyventojams, nes nuo jų priklauso šalies gyventojų gerovė, gyvenimo kokybė, tiek ekonomikos augimas. Biudžeto poveikis gyventojų gerovei akivaizdus per įgyvendinamas socialinio ir sveikatos draudimo sistemas, socialinę paramą ir rūpybą, biudžetinių organizacijų darbuotojų atlyginimus, dotacijas įvairioms veiklos sritims. Biudžeto asignavimai skirti visuomenės rekreacijai, apsaugai, veiksmingiems administravimo mechanizmams kurti, gerina piliečių gyvenimo kokybę. Tiesioginiai valstybės prekių ir paslaugų pirkimai, dotacijos ir subsidijos verslui, galiausiai apmokestinimo sistemos supaprastinimas daro įtaką ekonomikos augimui (Skačkauskienė, 2012). Taigi galime teigti, kad valstybės biudžeto pajamos turi tiesioginės įtakos socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam valstybės gyvenimui.

Norint tinkamai išanalizuoti, kaip keitėsi biudžeto pajamos per visą analizuojamąjį laikotarpį, pirmiausiai būtų tikslingiausia išanalizuoti biudžeto pajamų sudėtį. Nuo 2009 m. iki 2018 m. biudžeto pajamų sudėtis (žr. 7 pav.).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

7 pav. Biudžeto pajamų sudėtis per analizuojamąjį laikotarpį, pateikiama procentais

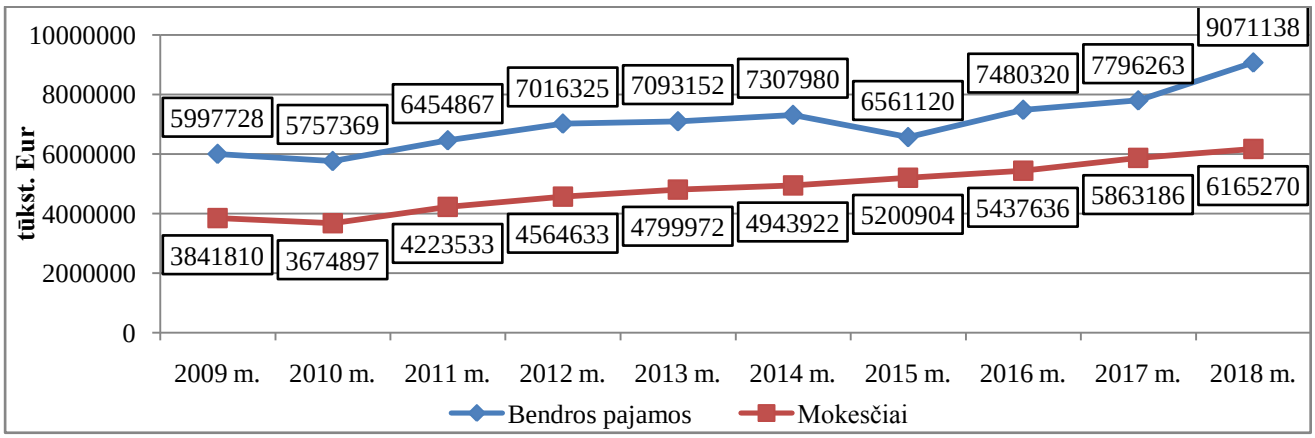
Galima išskirti pagrindines biudžeto pajamų sudėties dalis (žr. 7 pav.): didžiausia dalis – mokesčiai, kurie 2018 m. sudarė net 68 proc. viso biudžeto, taip pat Europos Sąjungos ir kita tarptautinė finansinė parama, lyginant su pirmomis dalimis galbūt nelabai atrodo reikšmingos, tačiau labai svarbios, tai kitos pajamos ir materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo pajamos. Per visą analizuojamąjį laikotarpį mokesčiai turėjo didelės reikšmės Lietuvos biudžeto pajamoms, galima teigti, kad nuo jų surinkimo priklauso kitų metų biudžetas, koks jo dydis bus, ir kaip surenkama biudžeto suma turės įtakos Lietuvos gyventojams. Aptarus pagrindines dalis iš kurių susidaro, susideda valstybės biudžetas, verta paanalizuoti detaliau, kaip keitėsi biudžeto pajamos per visą laikotarpį.

2009 m. valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymu patikslintas valstybės biudžeto pajamų (kartu su Europos Sąjungos ir kita finansine parama) planas – įvykdytas 99,5 procento, surinkta pajamų – 5997728 tūkst. Eur. (žr. 6 pav.), tai yra 30612 tūkst. Eur. mažiau negu planuota. 2009 m. didžiausią valstybės biudžeto surinktų pajamų dalį sudarė prekių ir paslaugų mokesčiai net 70,1 proc., pajamų ir pelno mokesčiai, kurie sudarė 18,7 proc., kitos pajamos, sandorių dėl materialiojo, nematerialiojo ir finansinio turto įplaukos iki 10 proc., tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai – 1,2 proc. 2009 m. valstybės biudžeto pajamų iš pagrindinių mokesčių surinkimo užduočių vykdymą lėmę veiksniai yra šie: įvykdytos mokesčių reformos, dėl kurių papildomai per 2009 m. į valstybės biudžetą surinkta apie 432981 tūkst. Eur. pajamų. Keitėsi pridėtinės vertės mokesčio standartinio tarifo dydis, padidėjo nuo 18 proc. iki 21 proc. ir dėl daugumos lengvatinių tarifų panaikinimo, todėl gauta apie 218663 tūkst. Eur. papildomų PVM pajamų. Taip pat dėl 2009 m. padidintų akcizų tarifų už cigaretes, alkoholinius gėrimus ir variklių kurą buvo gauta apie 188253 tūkst. Eur. papildomų akcizų pajamų.

2010 m. valstybės biudžeto pajamos lyginat su 2009 m. neženkliai sumažėjo, tam įtakos turėjo Europos Sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšos, kurių buvo gauta mažiau negu tikėtasi. GPM pajamų pokyčiai, kuriuos lemia veiksniai: darbo užmokesčio mažėjimas, padidėjęs nedarbo lygis, gyventojų (taip pat fizinių asmenų) pajamų mokesčio nepriemoka į valstybės ir savivaldybių biudžetus, kuri padidėjo iki 42,7 proc. 2010 m. taip pat sumažėjo akcizų pajamos, kadangi labai sumažėjo benzino pardavimas, akcizų už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus buvo gauta mažiau nei 2009 m., tam įtakos turėjo svarstymai Seime mažinti akcizų tarifą stipriajam alkoholiui. Taip pat 2010 m. akcizų už apdorotą tabaką buvo gauta mažiau nei 2009 metais, nes sumažėjo cigarečių pardavimas, parduota 39,2 proc. mažiau. 2010 m. valstybės biudžeto pajamų surinkimui poveikio turėjo pelno mokesčio sumažėjusios pajamos.

Nuo 2011 m. iki 2013 m. valstybės biudžeto pajamos gana sparčiai didėjo, tačiau pagal pateiktas (žr. 6 pav.) biudžeto pajamų sumas galime teigti, jog lyginant 2014 m. su 2015 m. galima matyti ženklų pajamų sumažėjimą, o tam didžiausios įtakos turėjo Europos Sąjungos finansinės paramos lėšos, kurių buvo skirta tik 832 889 tūkst. Eur., o tai 56 proc. mažiau nei 2014 m. Nepaisant to 2015 m. valstybės biudžeto pajamų surinkta 294,3 mln. Eur. daugiau palyginus su 2014 m. Valstybės biudžeto pajamų planas 2015 m. įvykdytas 101,1 proc. 2015 m. didžiausią valstybės biudžeto surinktų pajamų dalį sudarė kaip ir prieš tai analizuojamais metais prekių ir paslaugų mokesčiai net iki 72,3 proc., pajamų ir pelno mokesčiai, kurie sudarė 16.8 proc., turto pajamos, turto mokesčiai ir pajamos už prekes ir paslaugas iki 7,2 proc. visų surenkamų valstybės biudžeto pajamų.

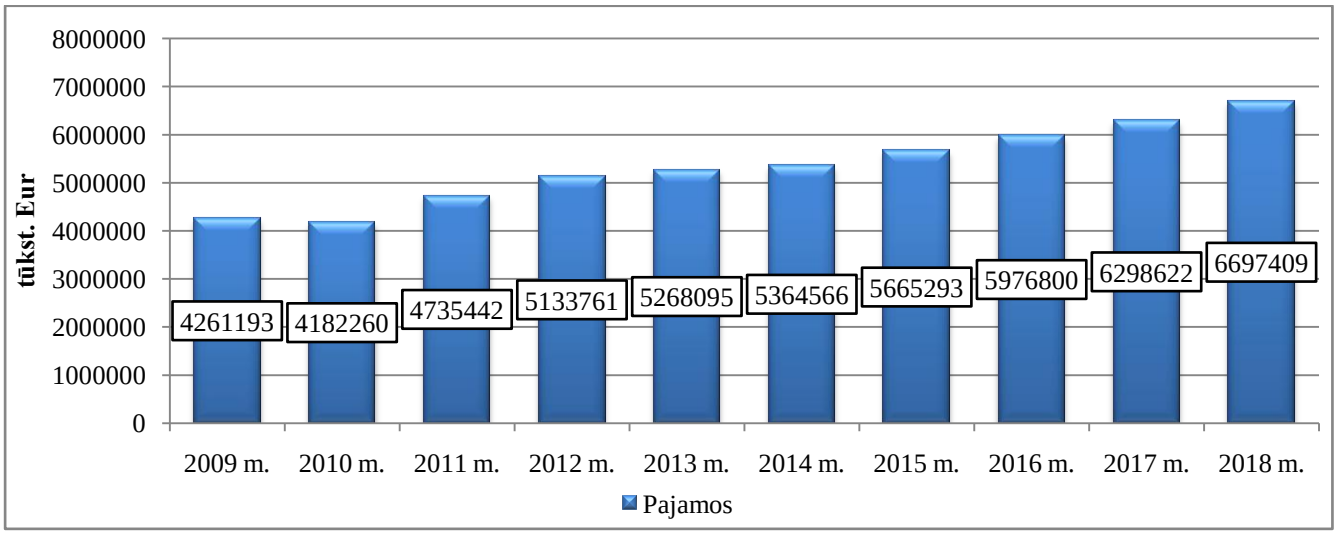
Analizuojant laikotarpį nuo 2017 m. pradžios iki 2018 m. pabaigos galime teigti, kad valstybės biudžeto pajamos padidėjo (žr. 6 pav.), tam didelio poveikio neturėjo Europos sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšos, o didžiausią visų valstybės biudžeto pajamų dalį sudaro surenkamos pajamos iš mokesčių, todėl yra aktualu panagrinėti kaip nuo mokesčių surinkimo priklauso biudžeto pajamų dydis. Lietuvos Valstybės biudžeto pajamų (kartu su Europos Sąjungos finansinės paramos lėšomis) ir mokesčių palyginimas per 2009-2018 m. laikotarpį (žr. 8 pav.).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

8 pav. Biudžeto pajamos ir mokesčiai per 2009 – 2018 m.

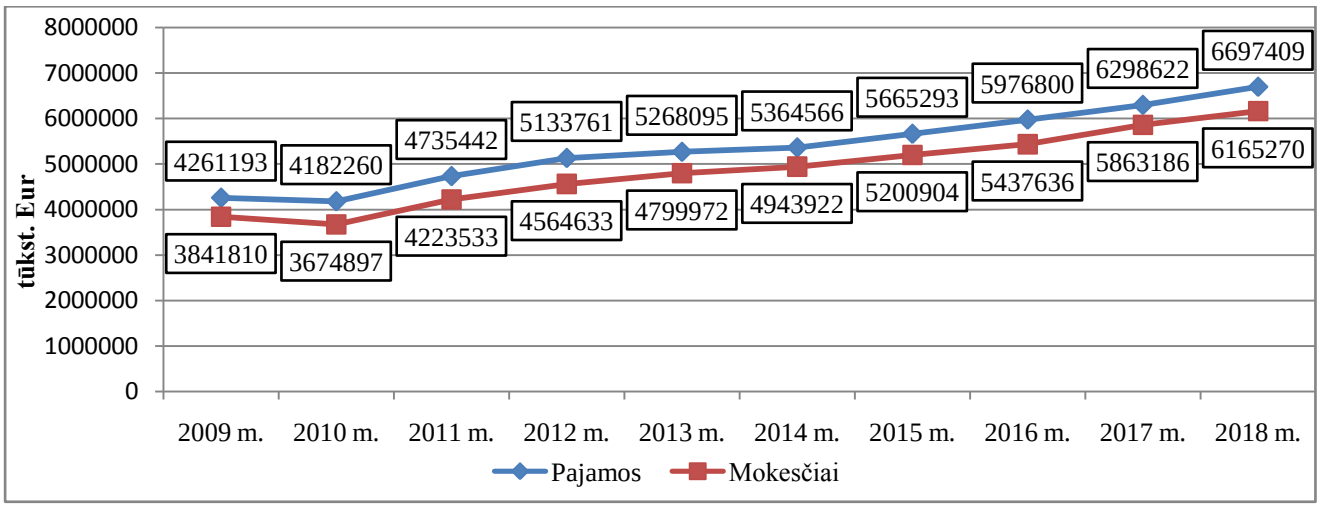
Per visą analizuojamą laikotarpį galima teigti, kad surenkamos pajamos iš mokesčių vis didėjo, taip didinant valstybės biudžetą. Tačiau yra tikslingiau palyginti kaip kito surinkimas pajamų iš mokesčių, kai lyginamos biudžeto pajamos, kurios nesusideda iš materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų. Valstybės biudžeto pajamos be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų (žr. 9 pav.).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

9 pav. Biudžeto pajamos be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų

Pateikiamos valstybės biudžeto pajamos (žr. 9 pav.), kurias sudaro tik mokesčiai (pajamų ir pelno mokesčiai, turto mokesčiai, prekių ir paslaugų mokesčiai) ir kitos pajamos. Pers analizuojamąjį laikotarpį biudžeto pajamos nuolatos didėjo, nepriklausomai nuo sandorių dėl materialiojo ir nematerialiojo turto ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ar Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų. Tai tik parodo, kad mūsų valstybė pajėgi kiekvienais metais stiprinti mokesčių surinkimą, tam tiesioginės įtakos turi mokesčių teisinis reguliavimas. Siekiant tinkamai įvertinti surenkamų mokesčių svarbą valstybės biudžetui, aktualu palyginti, kaip per visą analizuojamąjį laikotarpį pajamos priklauso nuo mokesčių. Biudžeto pajamos ir mokesčiai per analizuojamąjį laikotarpį (žr. 10 pav.).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

10 pav. Biudžeto pajamos ir mokesčiai per 2009 – 2018 m.

Galima teigti, kad biudžeto pajamos, kurios susideda iš mokesčių ir kitų pajamų yra priklausomos nuo surenkamų mokesčių sumos. Per 2009 – 2018 m. laikotarpį surenkamų mokesčių suma didėjo ir tuo pačiu didino valstybės biudžeto pajamas. Norint į biudžetą surinkti planuojamas pajamas iš mokesčių, svarbu, kad mokesčių mokėtojai sąžiningai ir teisingai mokėtų mokesčius. Šiam tikslui pasiekti, svarbu sureguliuoti mokesčių mokėjimo tvarką ir šios tvarkos laikymosi kontrolės mechanizmą. Geros mokesčių sistemos sukūrimas – ilgas, labai sudėtingas ir atsakingas darbas. Galima pasimokyti iš užsienio šalių patirties, bet kiekviena šalis sukuria tik jai būdingą mokesčių sistemą, kuri atspindi tos šalies politines, socialines, ekonomines sąlygas.

Taigi, išanalizavus valstybės biudžeto pajamas, galima teigti jog mokesčiai, kurie 2018 m. sudarė net 68 proc. viso biudžeto yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis. Didžiąją dalį valstybės biudžeto pajamų sudaro prekių ir paslaugų mokesčiai. Pridėtinės vertės mokestis (PVM) ir akcizai svarbiausi mokesčiai, kadangi didžioji dalis pajamų gaunama iš šių mokesčių surinkimo. 2018 m. pridėtinės vertės mokestis sudarė 39 proc. viso biudžeto sumos, o akcizai 16 proc. viso biudžeto. Tačiau kalbant apie visą analizuojamąjį laikotarpį (2009 – 2018) galima teigti, kad Lietuvos biudžeto pajamos per visą laikotarpį vis didėjo, o tai turi tiesioginės įtakos socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam valstybės gyvenimui. Viso to nebūtų, jei ne kiekvieno gyventojo atsakingas ir sąžiningas mokesčių mokėjimas, kadangi kaip ir aptarta 2.1 skyriuje, kad tik nuo mokesčių surinkimo priklauso kitų metų valstybės biudžetas.

2.2 Koreliacijos ir regresinės analizės metodika

Valstybės biudžeto pagrindinis pajamų šaltinis yra mokesčiai, tačiau esant šešėlinei ekonomikai – kontrabandai mokesčių surinkimas gali nukentėti, kadangi kontrabandinės prekės išvengia apmokestinimo, todėl valstybės biudžetas praranda daug pajamų. Akcizais apmokestinamų prekių realizacijos mažėjimas, lėtesnis pajamų didėjimo tempas kiekvienais metais, lyginant su valdžios

biudžeto pajamų augimu ar su mokestinėmis pajamomis, sudaro prielaidą manyti, kad būtent akcizų tarifų didinimas skatina kontrabandą ir daro žalą ne tik prekybininkams ir biudžetui, tačiau ir visai Lietuvos ekonomikai. Norint tinkamai įvertinti, kokį daro poveikį valstybės biudžeto pajamų surinkimui vyraujanti kontrabanda ir kaip nuo surenkamų mokesčių priklauso visas valstybės biudžetas. Tam, kad atliktume analizę, pirmiausiai aptarsime naudojama metodiką, kuri padės atsakyti į klausimus.

Dažnai analizuojant kiekybinių kintamųjų X ir Y reikšmių kitimą reikia atsakyti į klausimą, ar stebimi kintamieji yra priklausomi, ar nepriklausomi, todėl analizuojant kontrabandos poveikį biudžeto pajamoms yra tikslinga remtis koreliacijos ir regresinės analizės metodika, kad galėtume įvertinti koks ryšys tarp biudžeto pajamų ir kontrabandos. Atsižvelgiant į pirmajame skyriuje analizuotą mokslinę literatūrą, joje išskiriami šešėlinės ekonomikos (kontrabandos) veiksniai ir priežastys, pasirenkami kintamieji:

Y1 – Akcizų pajamos (mlrd. Eur)

X1 – Bendras vidaus produktas (BVP) (mlrd. Eur)

X2 – Šešėlinės ekonomikos dalis proc. nuo BVP (remiantis LLRI tyrimais)

X3 – Mokesčių našta nuo BVP proc.

X4 – Korupcijos suvokimo indeksas, balais (KSI)

X5 – Nedarbo lygis (vidutinis, proc.)

X6 – Vidutinis mėnesio darbo užmokestis (Eur)

X7 – Vidutinio mėnesio darbo užmokesčio metinis pokytis (proc.)

Kalbant apie koreliacinę analizę, galime teigti, jog ši analizė leidžia nustatyti, ar egzistuoja ryšys tarp nagrinėjamų veiksnių, išreikštų kiekybiniais rodikliais (Pabedinskaitė, 2009). Dauguma autorių skirtingai apibūdina kas yra koreliacinė analizė, tačiau visi turi tą patį tikslą nustatyti tarpusavio ryšį. Pagal Kėdaitį (2009) koreliacinė analizė – tai statistinis metodas, kuriuo tiriami atsitiktinių dydžių, turinčių normalųjį skirstinį, tarpusavio ryšiai generalinėje aibėje. Panašiai apibūdina ir Foerster (2015), jog koreliacinė analizė, tai statistinių ryšių tarp požymių tyrimo instrumentas. Galima teigti, kad koreliacinė analizė – tai kiekybinės analizės tyrimo metodas, padedantis atsakyti į tris esminius klausimus:

1. Ar kintamieji yra priklausomi (t.y. vienam didėjant, kitas mažėja arba atvirkščiai) ?
2. Koks yra ryšio stiprumas tarp kintamųjų ?
3. Ar koreliacija statistiškai reikšminga (neatsitiktinė) ?

Pateikti klausimai atskleidžia į LR Valstybės biudžetą surenkamų mokesčių, akcizų pajamų tarpusavio priklausomybę, ryšio stiprumą ir koreliacijos reikšmingumą. Kadangi koreliacinė analizė padeda atsakyti į klausimus, kiek nuo akcizų pajamų surinkimo priklauso biudžeto pajamos, kokį poveikį daro valstybės biudžeto pajamų surinkimui vyraujanti kontrabanda, tam kad atsakytume į

klausimus atliekama koreliacinė analizė. Koreliacinėje analizėje svarbi koreliacinė priklausomybė, tai tokia priklausomybė, kai keičiantis vieno atsitiktinio dydžio reikšmėms keičiasi kito atsitiktinio dydžio vidurkis.

Koreliaciniu ryšiu vadinamas nepilnasis ryšys tarp atsitiktinių dydžių, kai kiekvieną vieno atsitiktinio dydžio reikšmę atitinka ne viena griežtai apibrėžta kito atsitiktinio dydžio reikšmė, bet kelios skirtingos reikšmės. Koreliaciniai ryšiai skirstomi į *tiesinius* ir *netiesinius,* o pagal vystymosi kryptį – dar *tiesioginius* ir *atvirkštinius* (Kėdaitis, 2009).

Tiesinis koreliacinis ryšys – tai toks ryšys, kai vieno požymio pokyčius atitinka vidutiniškai lygūs kito požymio pokyčiai. Tokių ryšių grafikas yra tiesė, todėl jie ir vadinami tiesiniais.

Tiesioginiu ryšiu vadinamas toks ryšys, kai abiejų požymių reikšmė kinta viena ir ta pačia linkme – didėja arba mažėja.

Atvirkštinis ryšys yra toks ryšys, kai dviejų požymių reikšmės kinta kryptimis, t. y. x didėjant y mažėja ir atvirkščiai.

Netiesinis koreliacinis ryšys – tai toks ryšys, kai vieno požymio pokyčius atitinka vidutiniškai skirtingi kito požymio pokyčiai. Grafiškai toks ryšys išreiškiamas kreive (parabole, hiperbole, laipsnine, rodikline ir kt.), dėl to jis ir vadinamas netiesiniu.

Koreliacinio ryšio forma koreliacinėje analizėje suprantama tendencija, kuri pasireiškia vieno požymio kitimu ryšium su kito požymio pokyčiais. Norint išsiaiškinti tiriamųjų požymių ryšių formą, galima remtis tokiais analizės būdais:

- teorine analize;
- empiriniu tyrimu.

Koreliacinės analizės metodas neatskleidžia ryšių tarp konkrečių reikšmių atsiradimo priežasčių. Jis tik kiekybiškai išmatuoja tų ryšių stiprumą. Todėl prieš taikant koreliacinės analizės metodą reikia atlikti tiriamų reiškinių teorinę analizę, kadangi ji įgalina:

- suformuluoti konkretų ryšių tyrimo uždavinį;
- atrinkti svarbiausius požymius;
- nustatyti galimą požymių tarpusavio ryšių formą.

Jeigu teorinės analizės būdu viso to nepavyksta išspręsti, tuomet rekomenduojama naudoti empirinius tyrimo būdus. Vienas populiariausių empirinio tyrimo būdų yra duomenų ryšio grafinis vaizdavimas. Grafinio vaizdavimo pagalba galima grafiškai pavaizduoti turimus duomenis. Deja, duomenų grafinis vaizdavimas dažnai nėra iki galo įvertinamas, tačiau jis naudingas tuo, kad juo galima iliustruoti duomenų tarpusavio ryšius.

Statistinis ryšys tarp požymių išreiškiamas specialiu rodikliu – koreliacijos koeficientu. Koreliacijos koeficientas tai ryšio stiprumas tarp keleto kintamųjų, kai vieno reikšmė didėja, kito taip pat didėja arba tokiu pat greičiu mažėja (Valodkienė ir Snieška, 2017). Statistikos literatūroje priimtina

koreliacijos koeficientą vadinti tiesiniu *Pirsono koreliacijos koeficientu*, anglų statistiko K. Pirsono (K. Pearson) garbei (Martišius ir Kėdaitis 2013). Koreliacijos koeficientas visada žymimas *r*. Dažniausiai naudojamas „tiesioginės“ priklausomybės laipsnis, kurį galima apskaičiuoti *Pirsono koreliacijos koeficientu*. Šis rodiklis, dažniausiai vadinamas *tiesinės koreliacijos koeficientu*, randa tiesinės priklausomybės laipsnį tarp kintamųjų x ir y ir yra apskaičiuojamas formule:

$$r_{x,y} = \frac{\frac{1}{n-1}\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{S_x S_y}; \qquad (1)$$

Čia: $r_{x,y}$ – koreliacijos koeficientas;

n – imties dydis;

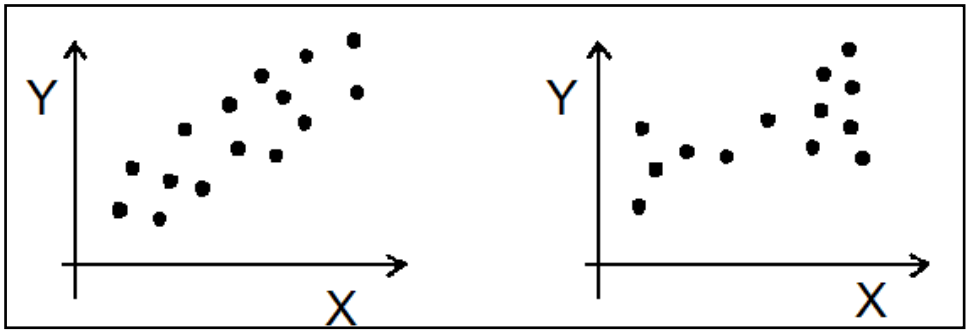
$x_1 ir\ y_1$ –priklausomas ir nepriklausomas kintamieji;

$\bar{x}$ ir $\bar{y}$ atitinkamai yra stebėjimų x ir y vidurkiai;

S_x ir S_y – standartiniai nuokrypiai.

Koreliacijos koeficientas rodo ryšio glaudumą, o jo ženklas – ryšio pobūdį ir kryptį. Koreliacijos koeficientas yra dydis, kuris svyruoja nuo – 1 ir 1. Teigiamos koreliacijos koeficiento (*r*) reikšmės rodo tiesioginę dviejų kintamųjų priklausomybę, t.y. didėjant vieno požymio reikšmėms, didėja ir kito požymio reikšmės ir atvirkščiai. Neigiamos koreliacijos koeficiento (*r*) reikšmės rodo atvirkštinę dviejų kintamųjų priklausomybę, t.y. didėjant vieno požymio reikšmėms, kito požymio reikšmės mažėja ir atvirkščiai. Kai koreliacijos koeficiento reikšmė (*r*) lygi -1 arba 1, tai rodo, kad tarp atsitiktinių dydžių yra labai stiprus ryšys – griežtai tiesinė priklausomybė. Kai koreliacijos koeficiento (*r*) reikšmė lygi 0, tai rodo, kad atsitiktiniai dydžiai yra nekoreliuoti (statistiškai nepriklausomi). Tai reiškia, kad nėra tiesioginio ryšio tarp požymių (Bilevičienė ir Jonušauskas, 2011).

Duomenis sudaro kintamųjų X ir Y stebinių poros. Kiekvieną tokią stebinių porą atitinka taškas plokštumoje. Tokiu būdu atvaizdavus visas stebėtų kintamųjų poras gaunama sklaidos diagrama. Sklaidos diagrama parodo skirtingus koreliacijos koeficientus skirtingiems duomenims. Diagramos padeda geriau suprasti ir interpretuoti koreliacijos koeficientą *r*. Skirtingos koreliacijos diagramos (žr. 11 pav.).

a) b)

Šaltinis: Foerster, 2015

11 pav. Koreliacijos diagramos

Jei taškai (xi, yi) pakankamai glaudžiai išsibarstę apie tiesę, kintamojo Y prognozei galima taikyti tiesinę regresiją. Sklaidos glaudumui, arba kitaip – kintamųjų X ir Y tiesinei priklausomybei įvertinti naudojamas koreliacijos koeficientas. Jei gauti Y reikšmių išbarstymo „debesėliai“ yra daugmaž vienodo storio visoms X reikšmėms, tai duomenys homoskedastiški (dispersijos lygios) (žr. 11 pav. a), jeigu ne, tai – heteroskedastiški (dispersijos skirtingos) (žr. 11 pav. b).

Norint tinkamai įvertinti ryšio stiprumą tarp priklausomo ir nepriklausomo kintamųjų, galima remtis Bilevičienės ir Jonušausko (2011) koreliacijos stiprumo interpretacija. Koreliacijos stiprumas pagal koreliacijos koeficiento reikšmę (žr. 3 lent.).

3 lentelė. Koreliacijos stiprumo interpretacija

Koreliacijos koeficiento reikšmė	Interpretacija
Nuo 0,9 iki 1,0 arba nuo -0,9 iki -1,0	Labai stipri koreliacija
Nuo 0,7 iki 0,9 arba nuo -0,7 iki -0,9	Stipri koreliacija
Nuo 0,5 iki 0,7 arba nuo -0,5 iki -0,7	Vidutinė koreliacija
Nuo 0,3 iki 0,5 arba nuo -0,3 iki -0,5	Silpna koreliacija
Nuo 0,3 iki -0,3	Koreliacija nereikšminga

Šaltinis: Bilevičienė, Jonušauskas, 2011, 171 p.

Koreliacijos koeficientas apskaičiuojamas naudojantis ne visa duomenų aibe, o tik atsitiktine tos aibės imtimi, todėl neišvengiama tam tikros paklaidos. Tai ypač aktualu mažoms imtims (n ≤ 30). Koreliacinio ryšio egzistavimo faktą galima patvirtinti tik atmetus nulinę hipotezę apie ryšio nebuvimą. Tai reiškia, kad reikia išsiaiškinti, jog generalinės aibės koreliacinio ryšio rodiklis nelygus nuliui. Norint patikrinti šį teiginį, reikia tikrinti nulinę hipotezę.

- Nulinė hipotezė H_0 teigia, kad koreliacijos koeficientas lygus nuliui, t.y. $H_0: r = 0$;
- Alternatyvi hipotezė H_1 teigia, jog koreliacijos koeficientas nelygus nuliui, t.y. $H_1: r \neq 0$;

Tiesinės koreliacijos koeficiento statistiniam reikšmingumui patikrinti naudojami atsitiktiniai dydžiai. Hipotezės H_0 teisingumui patikrinti naudojamas t kriterijus:

$$t = \frac{r}{s_r}; \qquad (2)$$

$$s_r = \sqrt{\frac{1-r^2}{n-2}}; \qquad (3)$$

$$\text{taigi } t = \frac{|r|\sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r^2}}; \qquad (4)$$

Čia: t – hipotezės teisingumo tikrinimo kriterijus;

r –koreliacijos koeficientas;

n – imties dydis.

Patikrinti hipotezės H_0 teisingumą, pasirenkamas reikšmingumo lygmuo α. Reikšmingumo lygmuo – tai *I* rūšies klaidos tikimybė, tai yra tikimybė atmesti teisingą hipotezę. Kai nulinė hipotezė yra teisinga, *t* statistika turi Stjudento skirstinį su *n – 2* laisvės laipsniais. Todėl teigiama, kad nėra

pagrindo atmesti nulinę hipotezę, jei apskaičiuota *t* reikšmė yra mažesnė už Stjudento skirstinio su *n – 2* laisvės laipsniais ir tam tikru reikšmingumo lygmeniu kritinė reikšmė t_{kr}. Jei apskaičiuotoji reikšmė yra didesnė už kritinę, tai nulinė hipotezė yra atmetama.

Darant išvadas apie koreliacijos koeficientą, nereikia pamiršti, kad iš to, jog koreliacijos koeficiento skaitinė reikšmė yra didelė, negalima išvesti nė vieno šių teiginių:

- y priklauso nuo x;
- x priklauso nuo y;
- x ir y kartu priklauso nuo kurio nors trečio požymio.

Kadangi r dydis visiškai nieko nesako apie priežastinių ir pasekminių ryšių kryptį, todėl didelė koreliacijos koeficiento reikšmė gali reikšti tik ryšio tiesiškumą. Tačiau šio ryšio formą galima sieti tiek su bet kuria iš minėtų trijų galimybių, tiek su paprastu atsitiktinumu.

Koreliacijos koeficientas rodo tiesinio ryšio stiprumą, todėl esant jo reikšmei artimai nuliui, negalima tvirtinti, kad koreliacinio ryšio iš viso nėra. Tokiu atveju galima teigti, jog negalimas tik tiesinis ryšys, o netiesinis ir net funkcinis ryšys yra galimas. Taip pat reikia skaičiuoti ir įvertinti koreliacinį santykį, tinkantį bet kuriai ryšio formai – tiesiniai ir netiesiniai (Kėdaitis, 2009).

Apskaičiuotas *koreliacijos koeficientas (r)* leidžia įvertinti tik ryšio tarp nagrinėjamo objekto ir jį lemiančių veiksnių egzistavimą bei jo stiprumą, tačiau neleidžia nustatyti, kaip pakis vienas veiksnys, pasikeitus kitam. Tam reikalinga regresinė analizė, kuri leidžia nustatyti statistiškai reikšmingus veiksnius, darančius įtaką nagrinėjamo objekto kitimui ir apibūdinti jų tarpusavio ryšį.

Regresinės analizės metu sudarytos regresijos lygtys apibrėžia sąryšį tarp LR Valstybės biudžeto pajamų ir surenkamų akcizo pajamų, akcizo pajamų ir pasirinktų veiksnių atskirai (X1,X2,X3;X4;X5;X6;X7). Taip pat, sudarytos regresijos lygtys padeda įvertinti pasirinktų veiksnių (X1,X2,X3;X4;X5;X6;X7) įtaką akcizo pajamoms, kurios daro poveikį Valstybės biudžetui, bei išreiškia priklausomybę tarp nagrinėjamų kintamųjų.

Kai koreliacijos koeficiento reikšmė nesuteikia visos reikiamos informacijos, kai skirtingais atvejais koreliacijos koeficientas panašus – atliekama regresinė analizė. Svarbiausias tiesinės regresijos analizės privalumas yra tai, kad parenkama kintamuosius siejanti funkcija. Apytikslė kintamojo y priklausomybė nuo x aprašoma lygtimi $y = b_0 + b_1 x$. Šia lygtimi galima naudotis prognozuojant y reikšmes.

Pagal Martišių ir Kėdaitį (2013) *regresinė analizė* – tai statistinis metodas priklausomybių tarp atsitiktinių dydžių matematinei išraiškai (regresijos lygčiai) nustatyti ir jos parametrams analizuoti. Statistiniai metodai, skirti regresijos modeliui sudaryti, patikrinti, ar jis tinkamas, ir taikyti prognozėms, bendrai vadinami regresine analize. Pagrindinis regresinės analizės tikslas – nustatyti ryšį tarp kintamųjų. Kad galėtume panaudoti regresinės analizės metodą, turime apibrėžti koks kintamasis

priklauso nuo kurio nors kito kintamojo. Tam yra vykdoma procedūra, apskaičiuojanti ryšio įverčius tarp nepriklausomojo kintamojo ir priklausomojo kintamojo.

Norint tinkamai interpretuoti gaunamus rezultatus, tam gali padėti trys pagrindiniai ypač svarbūs regresinės analizės elementai : regresijos koeficientai, standartinė įverčio paklaida (s_{yx}) ir determinacijos koeficientas.

Regresijos koeficientai. Porinėje tiesinėje regresijoje $\bar{y}_x$ skaitinė reikšmė yra generalinės aibės y vidurkio įvertis duotam x. Reikšmė b_0, kuri nustatyta iš imties duomenų, yra generalinės aibės regresijos sankritos atitinkamo koeficiento įvertis, o dydis b_1, kuris nustatomas taip pat iš imties duomenų, yra generalinės aibės regresijos nuolydžio atitinkamo parametro įvertis. Galima teigti, jog regresijos koeficientas, tai veiksnio įtakos rezultatui rodiklis. Jo algebrinis ženklas (+ arba -) rodo tos įtakos pobūdį – didina ar mažina, o to ženklo ekonominė interpretacija priklauso nuo rezultatinio ir faktorinio požymių esmės. Tiesės lygties parametras b_1 rodo, keliais vienetais vidutiniškai pasikeičia rezultatinis požymis, faktoriniam požymiui pasikeitus vienetui, o visiems kitiems veiksniams esant vidutinio lygio.

Standartinė įverčio paklaida ($s_{y.x}$). Tai tipinis prognozių ir empirinių priklausomojo kintamojo y reikšmių nuokrypio matas. Jis analogiškas standartiniam nuokrypiui. Galima teigti, jog vienas iš regresijos panaudojimo būdų yra konkretaus reiškinio prognozavimas.

Determinacijos koeficientas (r^2). Determinacijos koeficientas rodo, kokia priklausomojo kintamojo bendros variacijos apie savo vidurkį dalis yra sąlygota nepriklausomojo kintamojo pokyčių. Tarkim, kai x yra 0,7, tai r^2 yra lygi 0,49, kas atitinkamai rodo, kad apie pusė y variacijos yra paaiškinama x variacija. Taip pat galima teigti, kad koreliacijos koeficiento dydis priklauso nuo regresijos koeficiento b_1 ir standartinės paklaidos.

Regresinėje analizėje visos prognozės yra kiekybinės – visada sprendžiama problema, kaip vieno kintamojo skaitinės reikšmės priklauso nuo kito kintamojo skaitinių reikšmių. Paprasčiausias regresijos analizės atvejis yra situacija, kai vienas kintamasis priklauso tik nuo vieno kito kintamojo. Tarkim analizuojant valstybės biudžeto pajamas teigtume, jog valstybės biudžeto pajamos priklauso vien nuo surenkamų mokesčių. Tam, kad patvirtintume tai, reikia surinkti duomenis apie valstybės biudžetą ir apie surenkamas mokesčių sumas. Surinkti duomenys pavaizduojami diagramoje, kad padėtų analizuoti ryšį. Ryšiui apibendrinti yra nubrėžiama tiesi linija per duomenų taškus, kuri apytiksliai rodo ryšį tarp biudžeto pajamų ir mokesčių.

Koreliacija yra simetriška, kai x koreliuoja su y taip pat stipriai, kaip ir y su x. Tuo tarpu regresiniai modeliai kintamųjų atžvilgiu simetriški. Pasirinkdami regresijos modelį, kartu nusprendžiame, kuris kintamasis bus prognozuojamasis. Nuo to priklauso, kaip bus skaičiuojami nežinomų modelio parametrų įverčiai. Todėl y ir x priklausomybę įvertinanti lygtis skiriasi nuo x ir y priklausomybės lygties. Kintamasis, kurio reikšmes norime prognozuoti, vadinamas priklausomuoju

kintamuoju. Kintamasis, iš kurio reikšmių norime prognozuoti priklausomojo kintamojo reikšmes, vadinamas nepriklausomuoju kintamuoju.

Apibendrinant galima teigti, kad koreliacinė analizė leidžia nustatyti, ar egzistuoja ryšys tarp nagrinėjamų veiksnių, išreikštų kiekybiniais rodikliais. Statistinis ryšys tarp požymių išreiškiamas specialiu rodikliu – koreliacijos koeficientu. Apskaičiuotas koreliacijos koeficientas (r) leidžia įvertinti tik ryšio tarp nagrinėjamo objekto ir jį lemiančių veiksnių egzistavimą bei jo stiprumą, tačiau neleidžia nustatyti, kaip pakis vienas veiksnys, pasikeitus kitam. Norint tinkamai tai įvertinti, tam reikalinga regresinė analizė, kuri leidžia nustatyti statistiškai reikšmingus veiksnius, darančius poveikį nagrinėjamo objekto kitimui ir apibūdinti jų tarpusavio ryšį.

Atliekant konkrečius tyrimus, koreliacinė ir regresinė analizė susilieja į vieną – regresinę – koreliacinę analizę. Įvairūs koreliacijos koeficientai padeda parinkti regresijos lygties faktorinius rodiklius, nustatyti pačią regresijos matematinę išraišką.

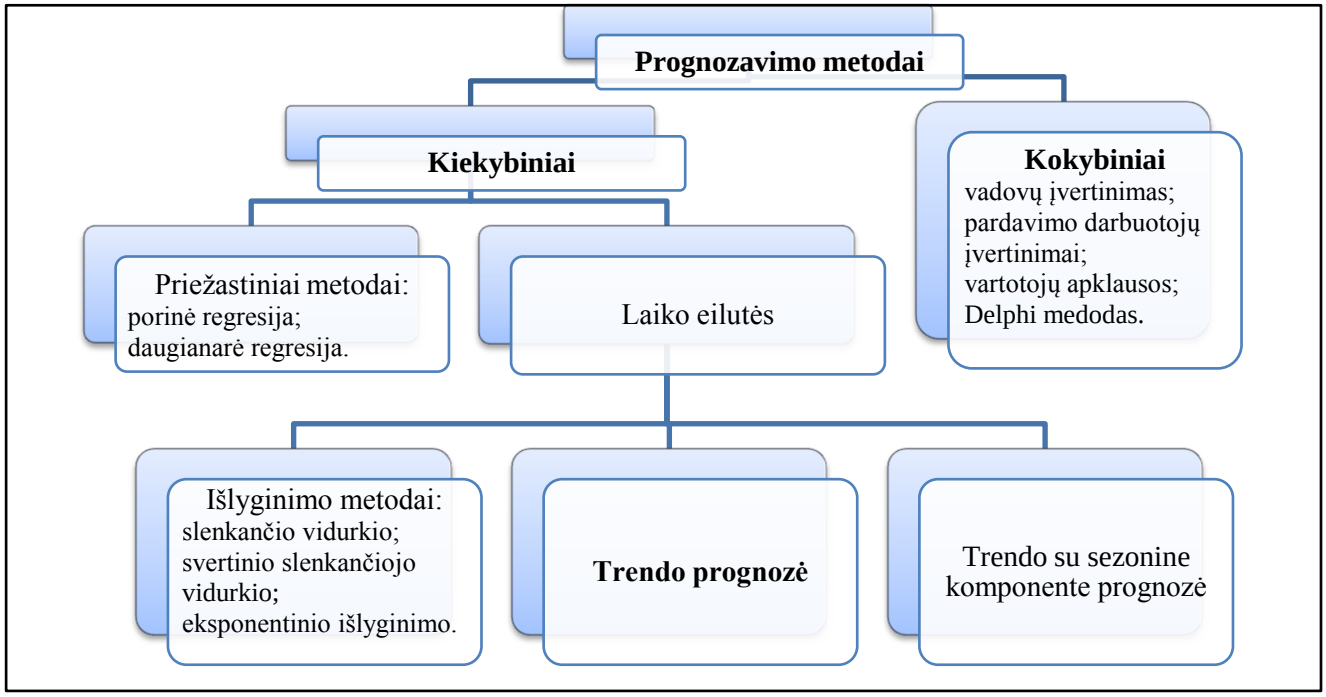
2.3 Prognozavimas taikant „Trendo“ metodą

Prognozavimas yra svarbus kiekvienoje veikloje, prognozės leidžia numatyti ne tik įmonių veiklą, tačiau ir LR Valstybės biudžeto gaunamas pajamas, taip pagerinant sprendimų priėmimą. Iš anksto įvertinti ateities sprendimai gali teigiamai paveikti biudžetinę veiklą ir sudaryti naujas galimybės veiklos plėtrai (Bath et al., 2013).

Autoriai Carnot et al. (2011) prognozavimą apibūdina, kaip struktūrizuotą ateities numatymo procesą, naudojant visą turimą informaciją: istorinius duomenis, žinias apie tam tikrų dydžių tarpusavio ryšius ir pan. Pagal Gudaitį ir Žagūnytę (2013), prognozė yra aiškaus tikimybinio pobūdžio sprendimas apie ateitį, tam tikrais duomenimis pagrįstas numatymas, kokia bus reiškinio eiga. Taip pat prognozavimą galima apibūdinti, kaip veiklą, kuri susidedanti iš daugelio tyrimo etapų, kurių bendras tikslas – gauti informaciją apie nagrinėjamo proceso būsimą lygį. Prognozuojant galima išskirti šiuos etapus:

1. siekiamo tikslo nustatymas;
2. pradinės informacijos surinkimas;
3. nagrinėjamą procesą ribojančių sąlygų aptarimas;
4. prognozavimo metodų parinkimas ir panaudojimas;
5. gautų rezultatų dalykinis įvertinimas (Martišius 2014).

Budrevičius (2007) teigia, kad prognozavimo metodas, tai visuma taisyklių, įgyvendinančių konkretų ateities numatymo būdą. Anot Pabedinskaitės (2009) prognozavimo metodai gali būti suklasifikuoti pirmiausiai į kiekybinius ir kokybinius (žr. 12 pav.).

Šaltinis: Pabedinskaitė, 2009, p. 62

12 pav. Prognozavimo metodų klasifikacija

Kiekybiniai prognozavimo metodai pagrįsti praeities duomenų laiko eilučių ir kitų su jomis susietų eilučių analize. Pagal Nikolopoulos (2010) kiekybiniai prognozavimo metodai sėkmingai įvertina kitimo tendencijas ir padeda jas numatyti. Kiekybiniai prognozavimo metodai skirstomi į laiko eilutes ir priežastinius metodus.

Aptariami (žr. 12 pav.) trys laiko eilučių prognozavimo metodai: išlyginimas (slenkančio vidurkio ir eksponentinio išlyginimo), trendo ekstrapoliacija bei trendo ekstrapoliacija, įvertinant sezoninius poveikius. Jei praeities duomenys, kuriuos naudojame prognozuodami, apima ir kitas laiko eilutes, galbūt priklausomas nuo tų, kurias prognozuojame, tai sakome, jog naudojame priežastinius metodus. Regresinės analizės metodas yra vienas iš pagrindinių priežastinių prognozavimo metodų.

Kokybiniai prognozavimo metodai naudojami, kai nepakanka informacijos arba kiekybinis modelis yra per brangus. Šių metodų pranašumas yra tas, kad jie gali būti taikomi situacijose, kai praeities duomenys nepasiekiami arba netinkami. Taip pat, remiantis kokybiniais metodais, prognozes galima sudaryti per trumpesnį laiką. Plačiausiai taikomi kokybinio prognozavimo metodai yra: vartotojų apklausa, pardavimų tarnybų darbuotojų įvertinimai, vadovų žiuri nuomonė, ekspertinių įvertinimų metodas.

Kiekvienos organizacijos valdymui svarbiausią reikšmę turi veiklos planavimas ateičiai. Prognozavimas yra neatsiejama valdymo sprendimų dalis ir gali padėti numatyti daugelį būsimų aspektų. Tolesnis duomenų peržiūrėjimas leidžia nustatyti sezoninius pakitimus. Vienas iš dažniausiai naudojamu metodu, kuris padeda sutvarkyti praeities duomenis yra vadinamas – laiko eilutėmis. Laiko eilutė yra einančių vienas po kito per tam tikrą laiką stebėjimų seka.

Analizuojant laiko eilutes, praeities duomenys išskaidomi į 4 komponentus:

- trendą;
- sezoniškumą;
- ciklus;
- atsitiktinius svyravimus (Render et al., 2012).

Norint atlikti prognozavimą, kuris padės įvertinti pajamas, reikia remtis pagrindiniu laiko eilučių prognozavimo – „trendo“ metodu. „Trendo“ metodo pagalba galima atlikti LR Valstybės biudžeto pajamų prognozavimą.

Trendas – tai laiko eilučių komponentė, išreiškianti bendrą didėjimo ar mažėjimo tendenciją. Jis dažniausiai yra surandamas naudojant mažiausiųjų kvadratų metodą ir regresinę analizę. Trendas yra nusakomas algebrine funkcija. Ji gali būti parinkta įvairiausiu pavidalu. Trendo lygties koeficientams ir tikslumo įverčiams nustatyti naudojami koreliacinės ir regresinės analizės metodai. Vyrauja keletas labiausiai paplitusių trendo formų, kurias aptarsime.

Render ir kt. (2012) bei Stevenson (2009) išskiria prognozavimo metodus su trendo projekcijomis. Tai būdais, kai sudaroma tiesinė arba netiesinė lygtis (funkcija), kuri tinkamai apibūdina laiko eilučių trendą. Paprasčiausia trendo funkcija yra tiesinis trendas. Tiesinis trendas taikomas, kai matavimo gretimų reikšmių skirtumai (pirmieji skirtumai) yra artimi vienas kitam. Tiesinio trendo lygtis:

$$T_t = a_0 + a_1 \cdot t \qquad (5)$$

Čia: t – metai;

T_t – trendo reikšmė laikotarpiu t;

$a_0 a_1$ – koeficientai.

Laiko eilutės komponentė, kuri atspindi duomenų kitimą dėl sezoniškumo yra vadinama sezonine komponente. Prognozė, kuri įvertina sezoninius svyravimus (F) yra išreiškiama procentais ir skaičiuojama taip :

$$F = T \times X \qquad (6)$$

Čia: T – trendas;

X – vidutiniai sezoniniai svyravimai.

Atlikti trendo su sezonine komponente prognozę yra pakankamai sudėtinga, nes šis procesas reikalauja nemažai pasiruošimo ir laiko. Prognozavimas, įvertinant sezoninius svyravimus, apima šiuos etapus:

1. Surandama bazinė trendo linija, neatsižvelgiant į svyravimus.
2. Pagal rastą trendo liniją skaičiuojami pajamų įvertinimai kiekvienam laikotarpiui.
3. Skaičiuojami faktinių pajamų procentiniai svyravimai nuo trendo linijos.
4. Skaičiuojami vidutiniai sezoniniai svyravimai.

5. Skaičiuojami prognoziniai įvertinimai, remiantis trendu ir vidutiniais sezoniniais svyravimais visiems laikotarpiams.

6. Skaičiuojamos prognozės būsimiems laikotarpiams.

7. Įvertinama prognozavimo paklaida.

Apibendrinant galima teigti, kad prognozavimas yra organizacijos veiklos ateities prognozių sudarymas, remiantis turimais duomenimis. Pagrindiniai prognozavimo metodai yra kiekybiniai ir kokybiniai. Kokybiniai prognozavimo metodai yra paremti intuityviniu prognozavimu. Jie yra atliekami remiantis pirkėjų apklausomis, pardavimų darbuotojų, įmonės vadovų ir ekspertų vertinimais. Kiekybiniai prognozavimo metodai yra paremti sisteminiu prognozavimu. Metodai yra skirstomi į laiko eilutes ir priežastinius metodus.

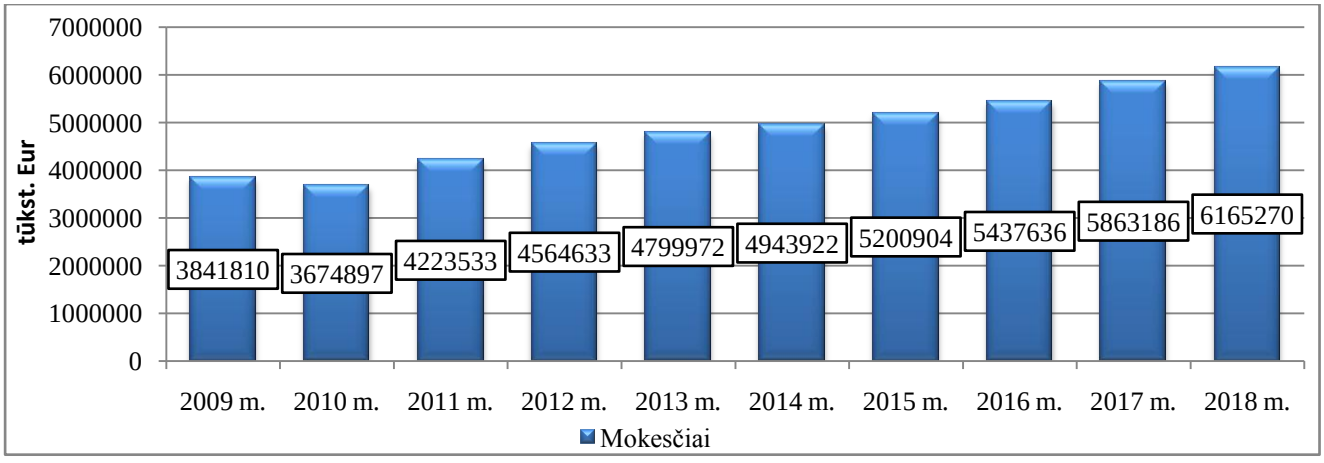
Vienas iš dažniausiai naudojamu metodu, kuris padeda sutvarkyti praeities duomenis yra laiko eilutės. Laiko eilutės yra skirstomos į trendo prognozę ir trendo ir sezonine komponente prognoze bei išlyginimo metodus, kuriais prognozuojami slenkantis, svertinis slenkantis vidurkiai ir eksponentinis išlyginimas. Tačiau norint tinkamai atlikti LR Valstybės biudžeto pajamų prognozę, reikia remtis pagrindiniu laiko eilučių prognozavimo – „trendo“ metodu. „Trendo“ metodo pagalba galima įvertinti biudžeto pajamų ateities situaciją. Remiantis prognozavimo metu gautais rezultatais priimami alternatyvūs biudžeto veikloje sprendimai.

3. KONTRABANDOS IR VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMŲ RYŠIO VERTINIMAS

3.1 Akcizų ir valstybės biudžeto pajamų statistinių duomenų analizė 2009-2018 metų laikotarpiu

Akcizas – tai vienas pagrindinių valstybės mokesčių. Akcizo mokestis yra valstybės vidaus mokestis, taikomas šalyje realizuojamoms prekėms. Akcizas iš kitų mokesčių išsiskiria tuo, kad dažnai sudaro itin ženklią galutinės prekės kainos dalį (kartu su PVM ir kitais mokesčiais). Iš kitos pusės, šis mokestis palyginti su kitais mokesčiais turi daugiau teigiamų savybių – jis skirtas tikslinėms prekių grupės, su tikslu mažinti neigiamą aspektą socialinei gerovei turinčių prekių vartojimą. Taip pat, galima teigti, jog didelis akcizo mokestis vartotojus skatina rinktis ne tokias kokybiškas prekes, tačiau dažniausiai yra atvirkščiai: smarkiai akcizu apmokestintų prekių galutinės kainos supanašėja, ir sąlyginis skirtumas tarp jų pasidaro nebe toks ženklus. Vis tik pagrindinė problema su aukštu akcizo mokesčiu yra ta (ypatingai Lietuvoje, kuri ribojasi mažesnio akcizo rinkomis), kad jis skatina nelegalų tokių produktų vartojimą, išvengiant valstybės mokesčių iš viso. Todėl akcizo mokestis turėtų būti nustatomas atsakingai, kartu su kontrabandos bei nelegalios gamybos apribojimo priemonėmis bei kontrolės sistema.

Norint įvertinti kokią dalį per visą analizuojamąjį laikotarpį LR Valstybės biudžeto užima akcizas – akcizo surenkama mokesčio suma, pirmiausiai reikia išanalizuoti kiek per visą laikotarpį buvo surenkama mokesčių iš viso. LR Valstybės surenkamų mokesčių suma iš viso per 2009 -2018 metus (žr. 13 pav.).

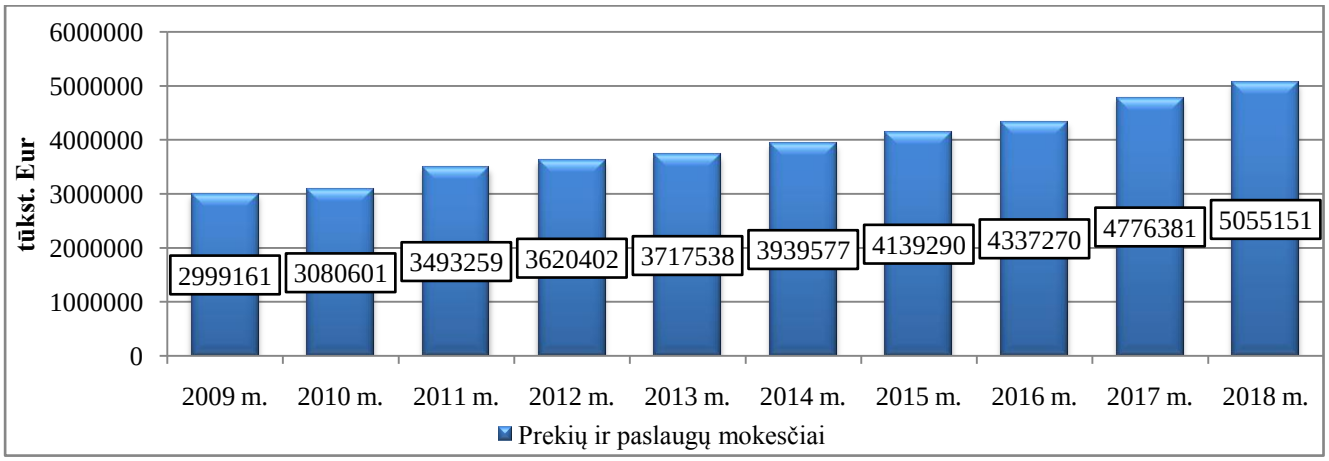

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

13 pav. Mokesčiai iš viso per visą analizuojamąjį laikotarpį

Matydami pateiktus duomenis (žr. 13 pav.) galime teigti, jog kiekvienais metais surenkama mokesčių suma tik didėjo, taip didinat ir bendras biudžeto pajamas (žr. 10 pav.). Tačiau tai nereiškia,

kad mokesčių surinkimas buvo apseitas be tokių žmonių, kurie bandė išvengti mokesčių mokėjimo. Tam išvengti per visą analizuojamąjį laikotarpį mokesčių sistema patyrė ne vieną reformą ir pertvarką, kurių išdavoje buvo: išplėsta apmokestinimo bazė, keičiami mokesčių tarifai, priimti nauji mokesčių įstatymai, sugriežtinta mokesčių administravimas ir muitinės kontrolė, pakeistos ir papildytos atskirų mokesčių nuostatos, apmokestintos naujos veiklos kryptys (užsienio valstybių įmonių gautos pajamos, loterijas rengiančių įmonių pajamos), apmokestinami gauti dividendai ir akcijų, obligacijų bei kitų vertybinių popierių vertės padidėjimo pajamos. Visa tai sąlygoja atskirų mokesčių, o kartu ir mokesčių sistemos kitimą.

Didžiąją dalį visų surenkamų mokesčių sudaro prekių ir paslaugų mokesčiai (žr. 3 priedą). Prekių ir paslaugų mokesčiai iš viso 2009 – 2018 metais (žr.14 pav.).

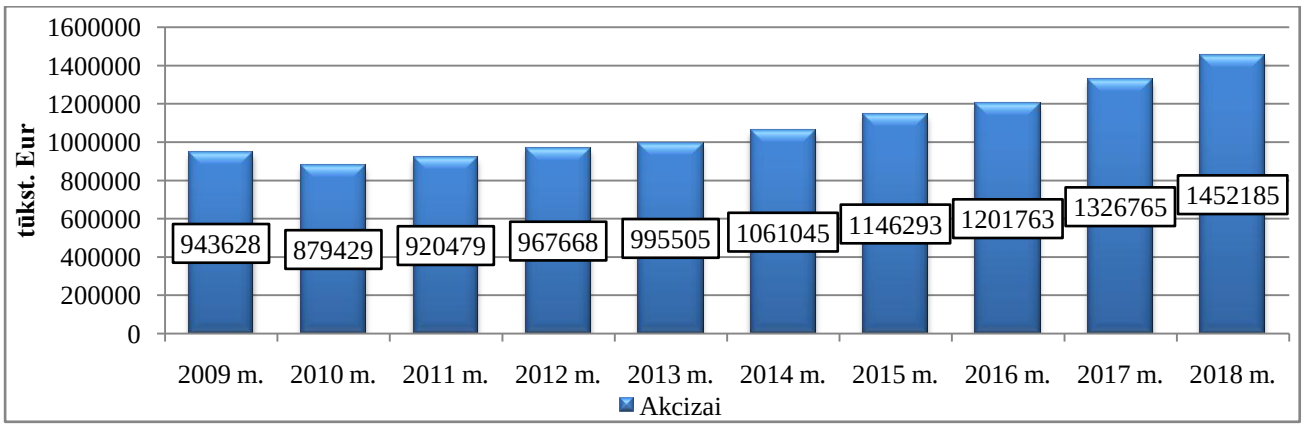

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

14 pav. Prekių ir paslaugų mokesčiai

Prekių ir paslaugų mokesčius sudaro (žr. 2 priedą): pridėtinės vertės mokestis (PVM), atsiskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos miškų įstatymą, akcizai, loterijų ir lošimų mokestis, transporto priemonių mokesčiai, mokesčiai už aplinkos teršimą.

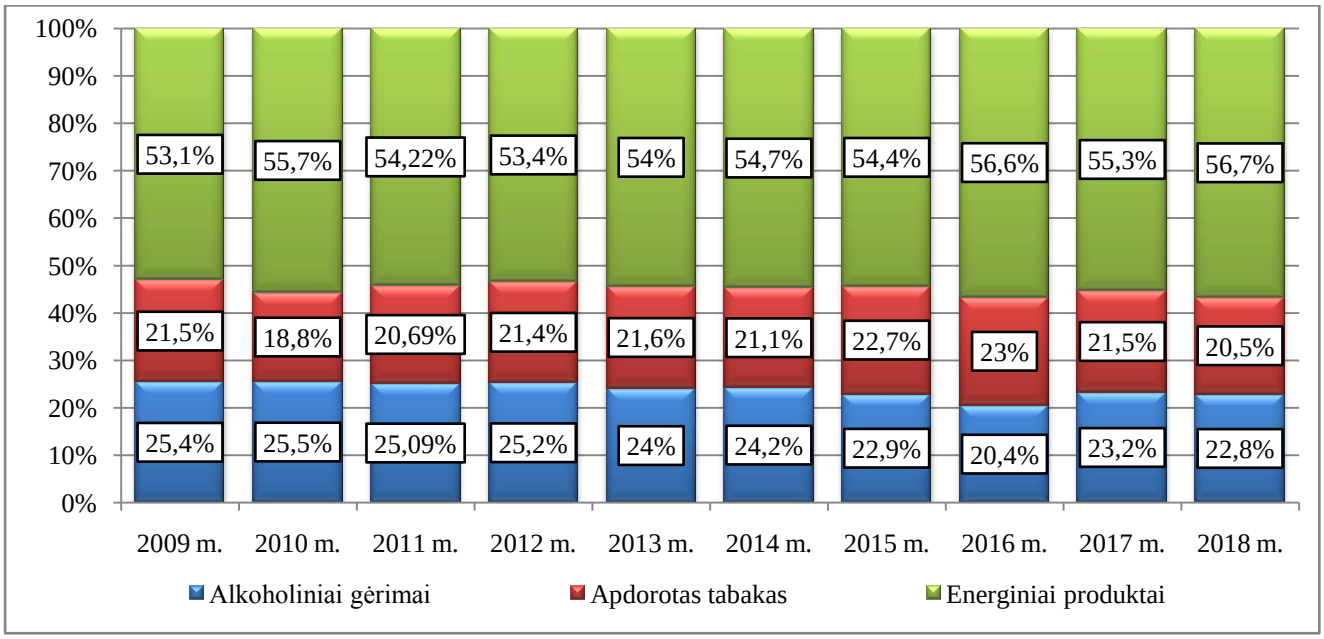
Pridėtinės vertės mokestis (PVM) yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis. PVM dalis tarp surenkamų mokesčių (išskyrus įmokas Sodrai) sudaro apie pusę visų pajamų. PVM mokesčio standartinis dydis – 21 proc. nuo parduotų prekių ar paslaugų vertės. PVM mokestis mokamas kas mėnesį. Šį mokestį lengva surinkti bei kontroliuoti jo veikimo mechanizmą. Tai vartojimo ar pardavimo mokestis, kurį sumoka prekes ar paslaugas perkantis asmuo. Jį moka tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, kurie vykdo bet kokio pobūdžio ekonominę veiklą. Tačiau taip pat didelę dalį prekių ir paslaugų mokesčių sumos surenkama iš akcizų. Iš akcizo mokesčių surenkamos pajamos per analizuojamąjį laikotarpį (žr. 15 pav.).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

15 pav. Pajamos iš akcizų

Per visą analizuojamąjį laikotarpį akcizo pajamos į Lietuvos Respublikos biudžetą vis kito (žr. 15 pav.). 2018 m. akcizų gauta 15 357 tūkst. eurų arba 1,1 proc. mažiau nei planuota, tačiau 108 413 tūkst. eurų arba 8,3 proc. daugiau nei 2017 m. Akcizų 2018 m. gauta daugiau visose tarifinėse grupėse: už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus – 19 426 tūkst. eurų arba 6,4 proc., akcizų už energinius produktus – 80 184 tūkst. eurų arba 11,1 proc., akcizų už apdoroto tabako gaminius – 8 767 tūkst. eurų arba 3,1 proc., akcizų už elektros energiją – 37 tūkst. eurų arba 1,6 proc. daugiau (akcizų už elektrą dalis bendroje akcizų pajamų struktūroje nesiekia 1 proc.). Akcizų pajamų struktūra pagal prekių grupes kiekvienais metais neženkliai skiriasi. Akcizų pajamų struktūra pagal prekių grupes (žr. 16 pav.).

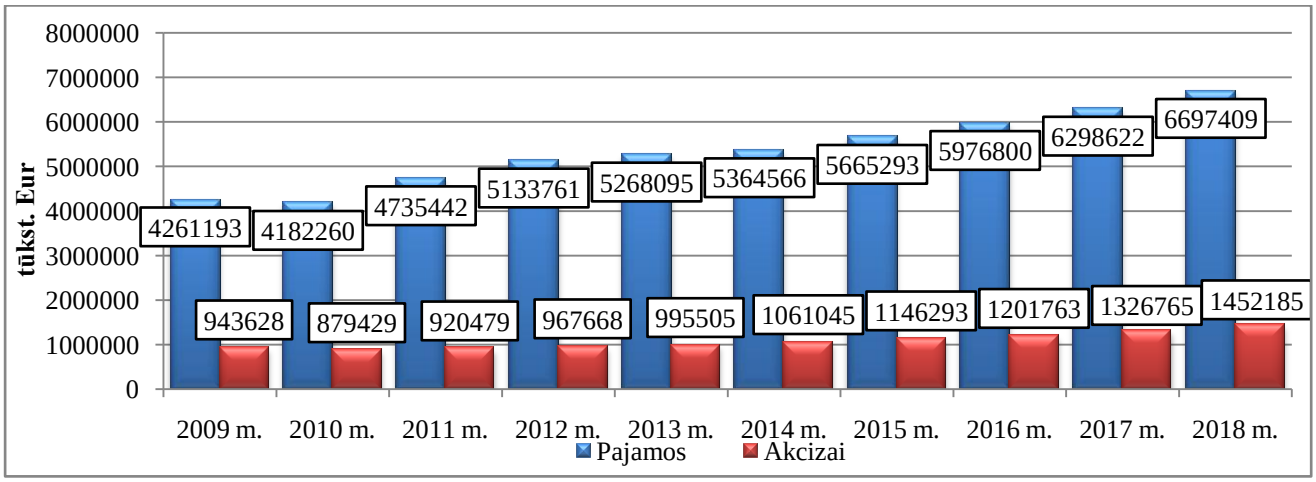

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis VMI administruojamų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo apžvalga

16 pav. Akcizų pajamų struktūra pagal prekių grupes 2009 – 2018 m., pateikiama procentais

Didžiausią dalį surinktų į valstybės biudžetą akcizų pajamų pagal prekių grupes 2009 – 2018 m. sudarė akcizai už energinius produktus, kiekvienais metais daugiau kaip 50 proc. pajamų. Pagal atskiras prekes akcizo pajamų surenkama už gazolius, net iki 27 proc. pajamų. Akcizo pajamų

surinkimui 2009 – 2018 metais įtakos turėjo nelegalios produkcijos išplitimas, padidinti akcizo mokesčių tarifai, nesubalansavimas akcizo tarifų tarp konkuruojančių produktų (pvz., alkoholinių gėrimų atvejis), kuris skatina mažiau apmokestinamų produktų vartojimą taip prarandant mokestines pajamas.

Akcizo mokesčio fiskalinė svarba ypač išaugo ekonomikos nuosmukio metu, kuomet ženkliai padidinus akcizo tarifus daugumai prekių buvo siekiama išspręsti biudžeto problemas. Tačiau šis sprendimas nepasiteisino, akcizo pajamos smuko sumažėjus legaliai akcizinių prekių rinkai bei išplitus šešėlinės rinkos mastams. Akcizo pajamų planas nėra vykdomas nuo 2008 m., o šešėlinė rinka yra įvardijama kaip pagrindinė plano nevykdymo priežastis. Visa tai daro poveikį surenkamoms biudžeto pajamoms (žr. 17 pav.).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis

17 pav. Biudžeto pajamos (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) ir pajamos iš akcizų 2009 – 2018 m.

Nors akcizo pajamos (žr. 17 pav.) nuo 2010 m. iki 2018 m. tik didėjo, tačiau Lietuvoje akcizinių prekių įperkamumas yra vienas mažiausių ES (mažesnis tik Bulgarijoje), tai yra viena pagrindinių šešėlinės rinkos išplitimo ir akcizo pajamų nesurinkimo į biudžetą priežasčių. Ekspertų teigimu, atsižvelgiant į gyventojų pajamas, pakantumą nelegaliai produkcijai, kaimynystę su Rusija ir Baltarusija ir valstybės galimybes kontroliuoti nelegalios produkcijos pateikimą į rinką, Lietuvoje prekėms, kurių rinkoje plačiai išplitusi nelegali produkcija, tikslinga akcizo tarifus nustatyti ES leidžiamame minimaliame lygyje. Tai įgyvendinta dyzelinių degalų bei cigarečių kategorijose. Kitų prekių atveju, kol nėra išspręsta šešėlinės rinkos problema, rekomenduojama susilaikyti nuo mokesčių didinimo, nes tai nebus veiksminga.

Didžiausią įtaką akcizo pasikeitimai daro cigarečių bei stipriųjų alkoholinių gėrimų kainai (akcizas sudaro 40-70 proc. mažmeninės kainos), mažiausią – silpnųjų alkoholinių gėrimų kainai (akcizas sudaro iki ~15-16 proc. mažmeninės kainos). Degalų mažmeninės kainos sandara yra

specifinė tuo, kad lemiamą įtaką galutinei kainai turi pasaulinės žalios naftos kaina ir degalų kainų svyravimai rinkoje yra įprastas reiškinys. Akcizo įtaka lyginant su kitomis prekių kategorijomis yra vidutinė (sudaro apie 20-30 proc.).

Kiekvienais metais didėjanti akcizų dalis valstybės biudžeto mokestinėse pajamose (žr. 16 pav.) rodo santykinai didėjančią šio mokesčio svarbą formuojant valstybės biudžetą. Iš akcizų gaunamoms pajamoms poveikį daro mokesčio tarifai ir vietinėje rinkoje realizuotų akcizais apmokestinamų prekių kiekis. Žiniasklaidoje ir visuomenėje nuolat vyksta diskusijos apie akcizų tarifų didinimo įtaką vartotojams, verslui, nelegaliai prekių apyvartai ir kontrabandai, valstybės biudžeto pajamoms. Todėl yra aktualu išanalizuoti, kaip per visą analizuojamąjį laikotarpį kito akcizais apmokestinamų prekių tarifai, kurių realizacijoje ženklią dalį sudaro nelegali rinka (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Akcizais apmokestinamos prekės ir akcizų tarifų lygis Lietuvoje

Metai	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
ALKOHOLINIAI GĖRIMAI										
Alus, Eur/1% alk. hl	2,46	2,46	2,46	2,46	2,46	2,71	3,11	3,36	7,11	7,11
Vynas iš šviežių vynuogių, (≤ 8,5%) Eur/hl	15,35	15,35	15,35	16,80	16,80	24,62	28,67	30,96	65,46	65,46
Vynas iš šviežių vynuogių, (> 8,5%) Eur/hl	57,34	57,34	57,34	57,34	57,34	65,16	72,12	77,89	164,67	164,67
Fermentuotiems gėrimams, (≤ 8,5%) Eur/hl	16,80	16,80	16,80	16,80	16,80	24,62	28,67	30,96	65,46	65,46
Fermentuotiems gėrimams, (> 8,5%) Eur/hl	62,56	62,56	62,56	57,34	57,34	65,16	72,12	77,89	164,67	164,67
Tarpiniai produktai, (≤ 15%) Eur/hl	57,34	57,34	57,34	62,56	62,56	81,38	89,49	96,65	185,82	185,82
Tarpiniai produktai, (> 15%) Eur/hl	88,04	88,04	88,04	88,04	88,04	115,85	126,27	136,37	264,52	264,52
Etilio alkoholis, Eur/100% alk. hl	1278,96	1278,96	1278,96	1278,96	1278,96	1291,71	1320,67	1353,69	1665,04	1665,04
APDOROTAS TABAKAS										
Cigaretės specifinis, Eur/1000 vnt	38,23	38,23	38,23	40,55	42,86	45,47	48,08	50,68	56	59
Vertybinis, %	7,24	7,24	7,24	7,24	7,24	7,24	7,24	7,24	7,24	7,24
Cigarai ir cigarilės, Eur/kg	11,01	11,01	23,17	24,33	25,49	26,93	28,09	29,54	33	37
Rūkomas tabakas, Eur/kg	32,15	32,15	40,26	40,26	47,21	47,21	54,16	54,16	54,16	60,24
ENERGINIAI PRODUKTAI, NAUDOJAMI KAIP DEGALAI										
Bendzinas, be švino Eur/t	434,43	434,43	434,43	434,43	434,43	434,43	434,43	434,43	434,43	434,43
Bendzinas, su švino priemaišomis Eur/t	579,24	579,24	579,24	579,24	579,24	579,24	579,24	579,24	579,24	579,24
Gazoliai, Eur/t	274,27	274,27	302,07	302,07	330,17	330,17	330,17	330,17	330,17	347

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos akcizų įstatymais

Akcizų, kaip netiesioginių mokesčių įtaką geriausiai galima atskleisti nagrinėjant kainų sistemą. Iš pateiktų duomenų (žr. 4 lent.), galima teigti, jog per visą analizuojamąjį laikotarpį akcizų tarifų dydis vis didėjo. Labiausiai akcizo tarifai išaugo alkoholiniams gėrimams. Per 2009-2013 m. akcizo mokestis alkoholiniams gėrimams imtiniai nesikeitė, o per vėlesnius 5-erius metus, motyvuojant

poreikiu didinti biudžeto pajamas, bei sumažinti alkoholinių gėrimų vartojimą, tarifai buvo didinti 4 kartus. 2018 m. lyginant su baziniais metais (2009 m.) vyno ir fermentuoto gėrimo (≤ 8,5 proc.) akcizo tarifas išaugo iki 3,26 karto. Taip pat ženkliai padidėjo tarpinių produktų akcizo tarifas (ypač ne stipresniems kaip 8,5 proc.), kuris išaugo iki 2,24 karto, taip pat 1,89 karto padidėjo mokestis alui.

Akcizo tarifai tabako gaminiams 2009–2018 m. laikotarpį buvo didinami 8 kartus. Per 2012 m. – 2018 m. akcizo mokestis cigaretėms buvo didinamas beveik kasmet, rezultate, specifinio tarifo dydis išaugo 58 proc. Kitų tabako gaminių akcizų tarifai nesikeitė iki 2010 m. imtinai, tačiau vėliau, įvertinus produktų tarpusavio pakeičiamumo galimybę, tarifai buvo padidinti ir kitiems tabako produktams: per 2011-2018 m. akcizo mokestis cigarilėms padidėjo 2,36 karto, rūkomajam tabakui akcizo tarifas padidėjo iki 84 proc.

Energinių produktų, naudojamų kaip variklių degalai, akcizų tarifai keitėsi mažiausiai arba išvis nesikeitė – per 2009–2018 m. akcizo mokestis benzinui be švino ir su švino priemaišomis nesikeitė visai, tačiau dyzeliui per 2009-2018 m. akcizo mokestis buvo keičiamas beveik kasmet, ir lyginant 2018 m. su baziniais metais (2009 m.) padidėjo 27 proc.

Visa tai tik parodo, kad Lietuvos akcizų mokesčio politika (nuolat keičiami tarifai) tik labiau stumia gamintojus į šešėlinę ekonomiką, nesąžiningą konkurenciją (nemokami mokesčiai, prekės pigesnės). Atskirų apmokestintų akcizais prekių (pvz., kuro) kainų kilimas turi neigiamą įtaką daugelio rinkos dalyvių finansiniams rezultatams, sutrinka importuotojų veikla. Akcizais apmokestinamų prekių kainų skirtumas daro poveikį ne tik nelegalios prekių apyvartos augimui, bet ir kitam neigiamam ekonomikos reiškiniui – „cross border shopping“. „Cross border shopping“ tai apsipirkimas kaimyninėje šalyje, kur mažmeninė pardavimo kaina, įskaitant visus mokesčius, yra mažesnė.

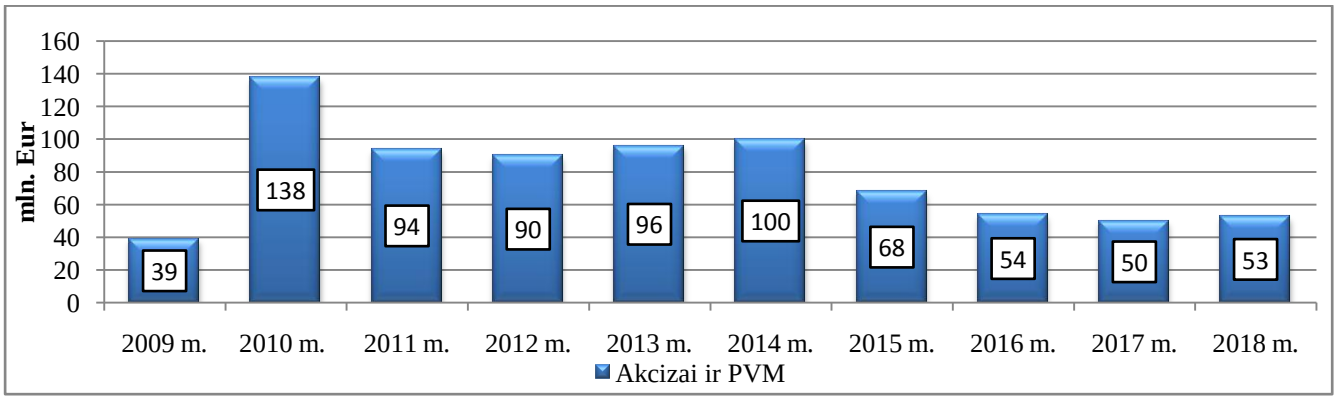
Taigi, išanalizavus akcizais apmokestinamas prekes, akcizų tarifų lygį Lietuvoje bei valstybės biudžeto pajamas galima teigti, jog kiekvienais metais didėjanti akcizų dalis valstybės biudžeto mokestinėse pajamose rodo santykinai didėjančią šio mokesčio svarbą formuojant valstybės biudžetą. Akcizų pajamų struktūrą pagal prekių grupes sudaro: alkoholiniai gėrimai, apdorotas tabakas, energiniai produktai. Daugiau kaip 50 proc. pajamų iš akcizais apmokestinamų prekių surenkama už energinius produktus. Iš akcizų gaunamoms pajamoms poveikį daro mokesčio tarifai ir vietinėje rinkoje realizuotų akcizais apmokestinamų prekių kiekis.

Prognozuojant valstybės biudžeto pajamas nėra galimybės tiesiogiai vertinti biudžeto pajamoms daromą poveikį dėl nelegalios prekių apyvartos, nes nelegalios veiklos (alkoholinių gėrimų nelegali gamyba ir kontrabanda, tabako gaminių kontrabanda) iki šiol nebuvo vertintos ir neįtraukiamos nė į vieną oficialiosios statistikos rodiklį.

3.2 Kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms taikant koreliacinę-regresinę analizę

Nuolat egzistuojantis nelegalaus prekių gabenimo, kitaip vadinamo kontrabanda, fenomenas sulaukia visuomenės ir valdžios dėmesio. Apie kontrabandą ir jos žalą visuomenei kalbama vis garsiau, vis dėlto Lietuva išlieka tarp labiausiai šį žalingą reiškinį toleruojančių ir netgi jį remiančių ES valstybių. Pagal Lietuvos Respublikos muitinės duomenis per 2018 m. muitinės kriminalinė tarnyba (toliau – MKT) pareigūnai pradėjo 446 ikiteisminius tyrimus.

To rezultate per 2018 m. sulaikyta 6 mln. 146 tūkst. pakelių cigarečių kontrabandos ir 99 tonos nelegalaus tabako, kurių bendra vertė daugiau nei 22 mln. eurų. Daugiausia – 34 proc. rūkalų muitinės kriminalistai sulaikė šalies viduje, ne mažiau sulaikyta ir pasienyje su Baltarusija (29 proc.). Tarp sulaikytų cigarečių dominavo baltarusiškos – su šios šalies banderolėmis buvo 61 proc. rūkalų (38 proc. – nelegalių cigarečių buvo be banderolių). Visi nelegalaus tabako sandėliai aptikti pasienio su Lenkija regionuose. 2018 m. taip pat pagausėjo atvejų, kai tabako gaminių kontrabanda aptinkama geležinkelio transporte. O didžiausią cigarečių kontrabandą Lietuvos muitinėje muitinės kriminalistai sulaikė 2018 m. gegužės 25 d., Medininkuose. Tariamai medienos krovinį gabenusio Baltarusijos piliečio krovininiame vilkike pareigūnai aptiko beveik milijoną – 931 tūkst. pakelių cigarečių. Jų vertė su privalomais sumokėti mokesčiais – 2 mln. 980 tūkst. eurų. Keli pavyzdžiai tik apie tabako gaminius jau parodo, kad dėl šalyje vyraujančios kontrabandos prarandame didelę dalį biudžeto pajamų. Per visą analizuojamąjį laikotarpį prarasta milijonai eurų biudžeto pajamų dėl kontrabandinių cigarečių (žr. 18 pav.).

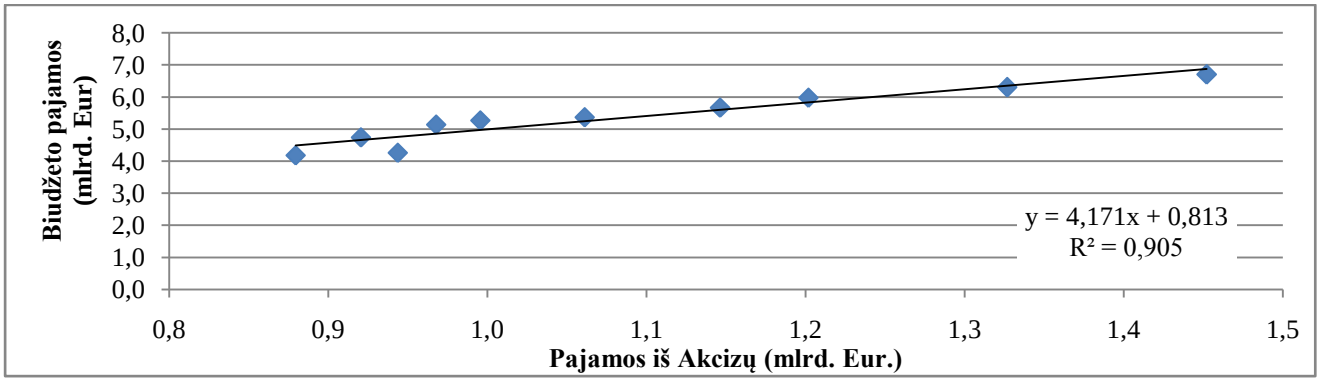

Šaltinis: sudaryta pagal Nielsen tuščių pakelių tyrimo, Swedbank duomenimis

18 pav. Prarasta akcizų ir PVM dėl cigarečių kontrabandos per metus, mln. Eur

Nuo 2015 m. kontrabandinių cigarečių rinkos dalies dydis svyruoja nežymiai (žr. 18 pav.), per pastaruosius 10 metų kontrabandinių cigarečių rinkos dalis Lietuvoje sumažėjo gana ženkliai. 2010 m. nelegaliai surūkamų cigarečių dalis Lietuvoje sudaro 43 proc., o 2015 m. nelegaliai surūkamų cigarečių dalis Lietuvoje sudarė jau tik 20 proc. Galima teigti, kad kontrabandinių cigarečių rinkos dalis mažėja, tačiau daromas poveikis valstybės biudžeto pajamoms vis vien išlieka didelis.

Norint įsitikinti ar tikrai yra ryšys ir koks jis yra tarp kontrabandos ir biudžeto pajamų reikia atlikti koreliacinę – regresinę analizę. Kadangi kontrabanda išreiškiama per surenkamas akcizų pajamas, tai pirmiausiai atliksime akcizų pajamų ir biudžeto pajamų koreliacinę analizę (žr. 19 pav.).

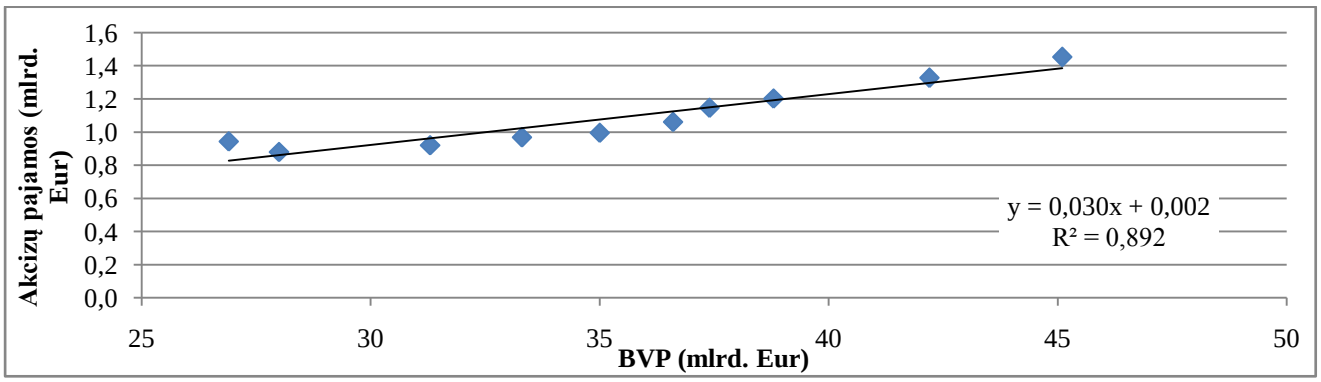

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

19 pav. Akcizų pajamų ir Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) koreliacija 2009 – 2018 m.

Akcizų pajamų ir Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų koreliacijos koeficientas 0,95, galima teigti, kad ryšys tiesioginis ir labai stiprus (žr. 19 pav.). Akcizų pajamos daro poveikį biudžeto pajamoms, nes nuo jų surinkimo priklauso koks bus kitų metų valstybės biudžetas. Todėl yra visada aktualu siekti geresnio akcizų pajamų surinkimo. Tačiau nėra lengva sukontroliuoti akcizo pajamų surinkimą, akcizų tarifų didinimas, kaip vienas iš produktų kainų kilimo veiksnių, daro tiesioginį poveikį legalios realizacijos mažėjimui ir, esant bendram ekonominiam nuosmukiui, neužtikrina planuojamų pajamų į valstybės biudžetą surinkimo.

Siekiant išanalizuoti ar dėl valstybėje vyraujančios kontrabandos nukenčia biudžeto pajamos, yra naudinga atlikti analizę, kuri parodytų, kas daro poveikį akcizo pajamų surinkimui. Vienas iš veiksnių – bendrasis vidaus produktas (toliau BVP). BVP yra vienas iš pagrindinių rodiklių, rodančių šalies ekonomikos išsivystymo lygį. Akcizų pajamų priklausomybe nuo BVP (žr. 20 pav.).

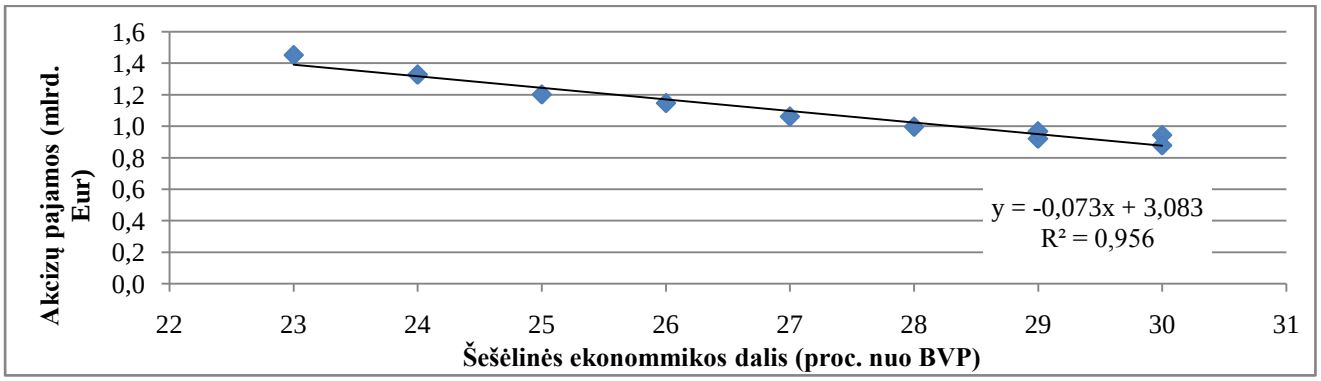

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

20 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo BVP (mlrd. Eur)

Atlikus koreliacinę – regresinę analizę, galima teigti, jog koreliacijos koeficientas tarp nagrinėtų rodiklių (akcizo pajamų ir BVP) siekia 0,94 (žr. 20 pav.), o tai reiškia, kad vyrauja labai stiprus, tiesioginis ryšys. Iš atliktos analizės galime teigti, kad didėjant BVP rodikliui, didėja ir surenkamos pajamos iš akcizų, o tai analogiškai didina ir bendras valstybės biudžeto pajamas.

Pagal Lietuvos laisvosios rinkos instituto surinktus duomenis apie šešėlinės ekonomikos dalį (procentais nuo BVP) Lietuvoje, galime teigti, kad šešėlinė ekonomika vis dar sudaro didelę dalį BVP. Tačiau pastaraisiais metais pastebimas šešėlinės ekonomikos traukimasis (žr. 4 priedas).

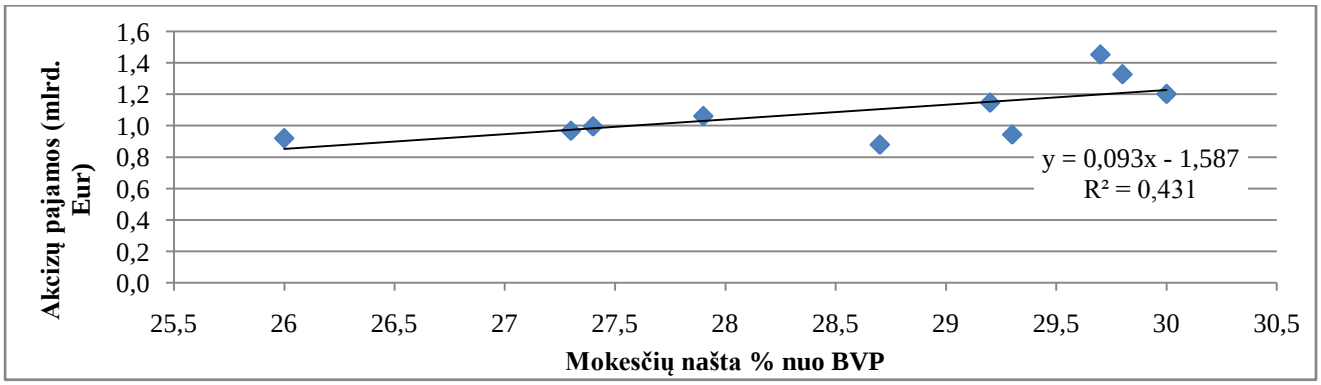

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

21 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo šešėlinės ekonomikos dalies

Akcizų pajamų priklausomybė nuo šešėlinės ekonomikos – koreliacijos koeficientas 0,97, galima teigti, kad ryšys tiesioginis ir labai stiprus (žr. 21 pav.). Tai reškia, kad akcizo surenkamos pajamos priklauso nuo valstybėje vyraujančios šešėlinės ekonomikos, dėl kurios taip pat mažėja ir Lietuvos Respublikos biudžeto pajamos. Iš pateiktos diagramos (žr. 21 pav.) galime teigti, kad kiekvienais metais mažėjant šešėlinės ekonomikos daliai (proc. nuo BVP) yra surenkamos didesnės pajamos iš akcizų.

Šešėlinės ekonomikos dydis priklauso nuo mokesčių naštos. Dėl didėjančios mokesčių naštos akcizinių prekių įperkamumas mažėja. Valstybė didindama mokesčių naštą siekia surinkti daugiau pajamų į valstybės biudžetą, taip pat ir apriboti kai kurių prekių vartojimą. Todėl yra aktualu atlikti analizę, kaip keičiantis mokesčių naštai, kinta surenkamos pajamos iš akcizų (žr. 22 pav.).

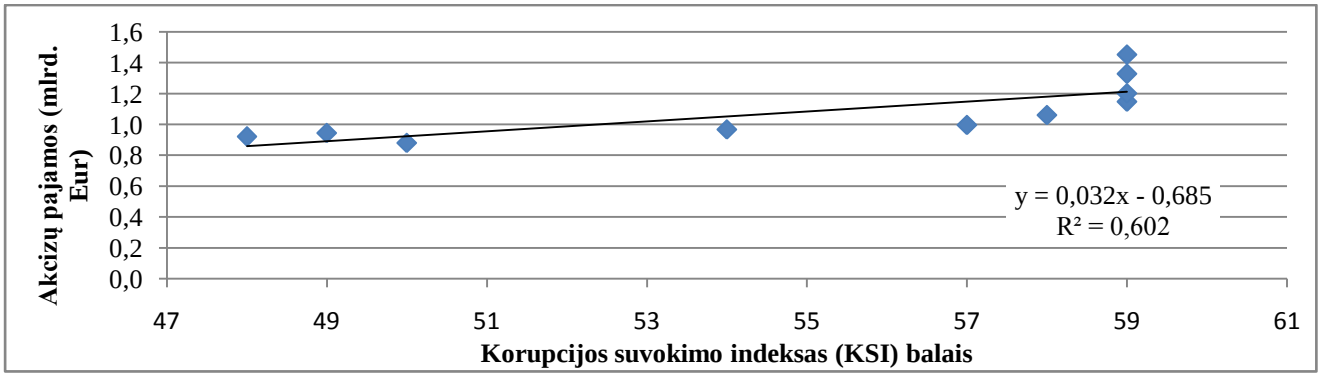

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

22 pav. Akcizų pajamų ir mokesčių naštos proc. nuo BVP koreliacija 2009 – 2018 m.

Dažniausiai mokesčių našta yra skaičiuojama kaip mokestinių pajamų ir BVP santykis. Mokesčių našta priklauso nuo šalies mokesčių sistemos, nuo to, kokios yra mokesčių normos, kas ir kaip yra apmokestinama, kokios yra išimtys ir kaip taikomos įvairios lengvatos. Dėl didelių mokesčių sistemos pokyčių keičiasi mokesčių našta.

Nagrinėjant mokesčius jau seniai buvo pastebėtas dėsningumas, jog pernelyg dideli mokesčiai slopina verslininkų iniciatyvą, skatina mokesčių slėpimą ir šešėlinės ekonomikos plėtrą. Jeigu mokesčių sistema yra neveiksminga, o šešėlinė ekonomika – didelė, iš mokesčių gaunamos mažesnės pajamos (nors BVP apskaičiavimai apima ir šešėlinę ekonomiką). Analizuojant 2009 – 2018 m. akcizo pajamų priklausomybę nuo mokesčių naštos, galime teigti, kad mokesčių naštos pokyčiai daro poveikį akcizo pajamoms, tačiau tarp šių dviejų veiksnių – akcizo pajamų ir mokesčių naštos yra tik vidutinio stiprumo ryšys, koreliacijos koeficientas siekia – 0,65 (žr. 22 pav.). Todėl galima teigti, kad didėjant mokesčių naštai kartu neženkliai didėja ir surenkamos pajamos iš akcizų, tačiau pajamų surinkimas nebūna toks lengvas procesas, kadangi dažniausiai nėra įvykdomi valstybės planai, dėl planuotų pajamų iš akcizų.

Valstybės priežiūros ir kontrolės institucijų didelė veiksmų laisvė, sudėtingos reguliavimo taisyklės, skaidrumo ir atsakomybės trūkumas skatina korupciją. Valstybės institucinių veiksmų įtaką kiekybiškai išreikšti sunku, todėl vertinant jų poveikį akcizo pajamoms bus naudojamas Transparency International pateikiamas korupcijos suvokimo indeksas, kaip rodiklis, kurio didėjimas atspindi korupcijos lygio ir jos toleravimą Lietuvoje mažėjimą. Korupcijos suvokimo indeksas (KSI) parodo, kiek šalyje suvokiama valstybės bei savivaldybių tarnautojų ir politikų korupcija. Šis indeksas nustatomas remiantis verslo atstovų apklausomis ir kitais ekspertiniais tyrimais. Tikėtina, jog gali egzistuoti ryšys tarp akcizo pajamų ir korupcijos suvokimo indekso (žr. 23 pav.).

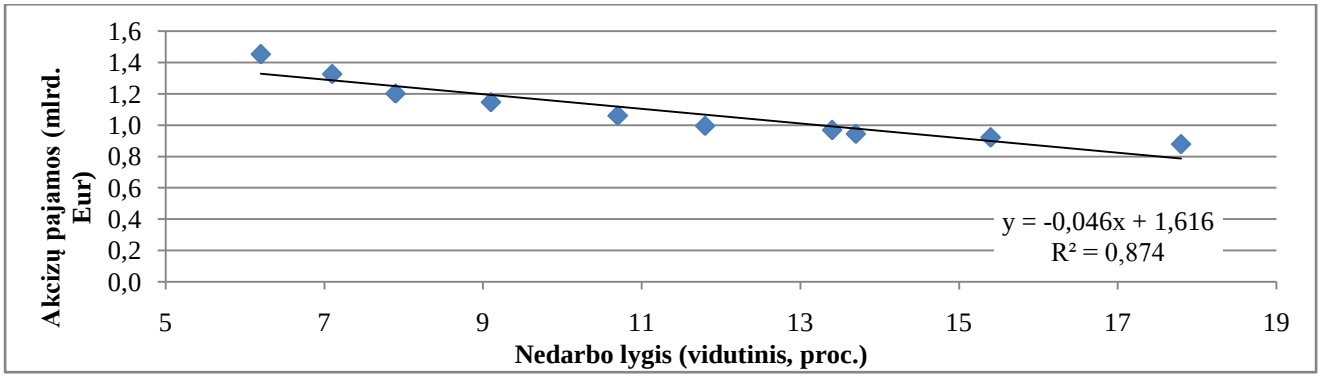

KSI įverčiai rikiuojasi šimto balų skalėje, kur 100 balų žymi labai skaidrią valstybę, 0 – labai korumpuotą.
Šaltinis: sudarytas darbo autorės

23 pav. Akcizų pajamų ir korupcijos suvokimo indekso (balais) koreliacija 2009 – 2018 m.

Ekonomine prasme korupcinė veikla – tai produktų, paslaugų ar informacijos gavyba, paskirstymas, mainai ar vartojimas už tam tikrą atlygį ar pasinaudojant tam tikrais ryšiais. Korupcija kaip ir kontrabanda yra ekonominę naudą nešanti nusikalstama veika, kuri atsiliepia valstybės biudžeto pajamoms. Pagal analizuojamojo laikotarpio duomenis, atlikus analizę tarp akcizo pajamų ir

korupcijos suvokimo indekso (balais) galime teigti, jog tarp šių veiksnių koreliacijos koeficientas siekia – 0,77 (žr. 23 pav.), o tai tik parodo, kad akcizų pajamoms daro poveikį korupcijos plitimas. Tarp šių veiksnių vyrauja stipri koreliacija, o tai reiškia, kad yra stiprus ryšys, kuris parodo, jog mažėjant korupcijai pajamos iš akcizų didėja ir taip atvirkščiai.

Taip pat labai svarbus veiksnys, kuris daro poveikį surenkamoms akcizo pajamoms – nedarbo lygis. Didėjant nedarbo lygiui vis daugiau piliečių yra suinteresuoti išlaikyti stabilią finansinę padėtį, neretais atvejais ieškant alternatyvų, kurios siejamos su neoficialiosios rinkos elementais: juodąja darbo jėga, kontrabanda ir kitomis priemonėmis. Nedarbo lygio ir akcizo pajamų priklausomybė (žr. 24 pav.).

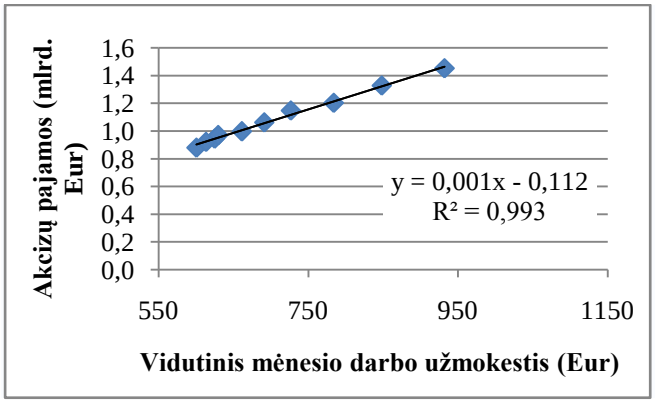

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

24 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo šalyje vyraujančio nedarbo lygio

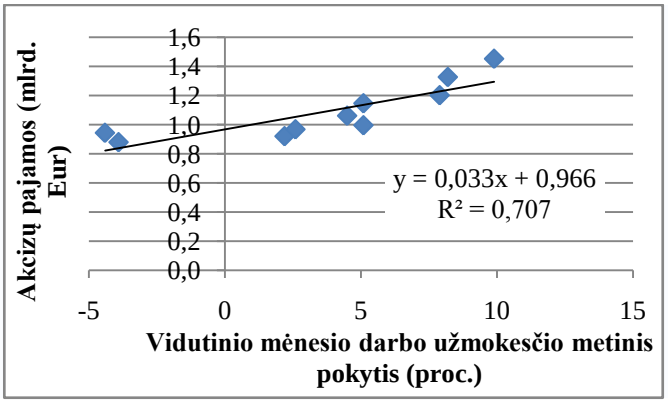
Vertinant akcizo pajamas ir nedarbo lygį, koreliacijos koeficientas – 0,93 (žr. 24 pav.), o tai atspindi labai stiprų ryšį. Esantis ryšys parodo, kad didėjant nedarbo lygiui pajamos surenkamos iš akcizų mažėja. Ypač pastebimas aukštas nedarbo lygis pasienio regionuose, o tai skatina kontrabandos plitimą. Visa tai palengvina Lietuvos geografinė padėtis, nes yra palanki tabako gaminių ar alkoholinių gėrimų neteisėtam tranzitui į Vakarų Europą, kadangi Europos Sąjungos (ES) išorės sienos ruožas Lietuvoje sudaro 61 proc. viso valstybės sienos ilgio. Tačiau galima pasidžiaugti, kad 2018 m. Lietuvoje nedarbo lygis remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis – siekė 6,2 proc., o tai 7,5 proc. punktu mažiau nei lyginant su baziniais metais (2009 m.). Pagal statistika Lietuva užima 13 vietą tarp didžiausią nedarbo lygį turinčių ES šalių.

Tiesioginę įtaką nedarbui turi darbo užmokestis, kuris negali greitai ir lanksčiai prisitaikyti prie darbo jėgos ir pokyčių. Nuo darbo užmokesčio priklauso daug veiksnių: ekonominis statusas, gyvenimo kokybė, todėl kiekvienas žmogus linkėdamas sau viso ko geriausio ieškosi alternatyvų. Aukštos akcizinių produktų kainos ir nedidelis darbo užmokestis skatina rinktis pigesnes prekes – kontrabandines. Už nupirktas kontrabandines prekes yra nesumokami akcizo mokesčiai, to pasekoje surenkama mažiau akcizo pajamų, o visa tai paliečia ir bendrąsias biudžeto pajamas.

Yra tikslinga atlikti akcizo pajamų ir vidutinio darbo užmokesčio analizę, kad galėtume įvertinti koks yra tarp šių dviejų veiksnių ryšys. Koreliacijos koeficientas parodys ar nuo vidutinio darbo užmokesčio kaitos priklauso į biudžetą surenkamos pajamos iš akcizų (žr. 25 pav.).

a)

b)

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

25 pav. Akcizų pajamų priklausomybė nuo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (Eur) ir nuo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio metinio pokyčio (proc.)

Iš pateiktų duomenų (žr. 25 pav.) galima teigti, kad 2009 – 2018 m. Lietuvoje vidutinis mėnesio darbo užmokestis vis didėjo, o kartu su darbo užmokesčiu didėjo ir surenkamos pajamos iš akcizų. Šių dviejų veiksnių koreliacijos koeficientas – 0,99, o tai reiškia, kad vyrauja labai stiprus, tiesioginis ryšys. Tačiau atlikus koreliacijos analizę tarp akcizo pajamų ir vidutinio darbo užmokesčio metinio pokyčio, pastebimas ne toks stiprus ryšys, koreliacijos koeficientas siekia – 0,84.

Didėjant darbo užmokesčiui žmonės gali daugiau sau leisti įpirkti akcizais apmokestintas prekes legalioje rinkoje, todėl kontrabandinės prekės tampa vis mažiau paklausios, dėl savo kokybės ir rizikos būti nubaustam už jų vartojimą.

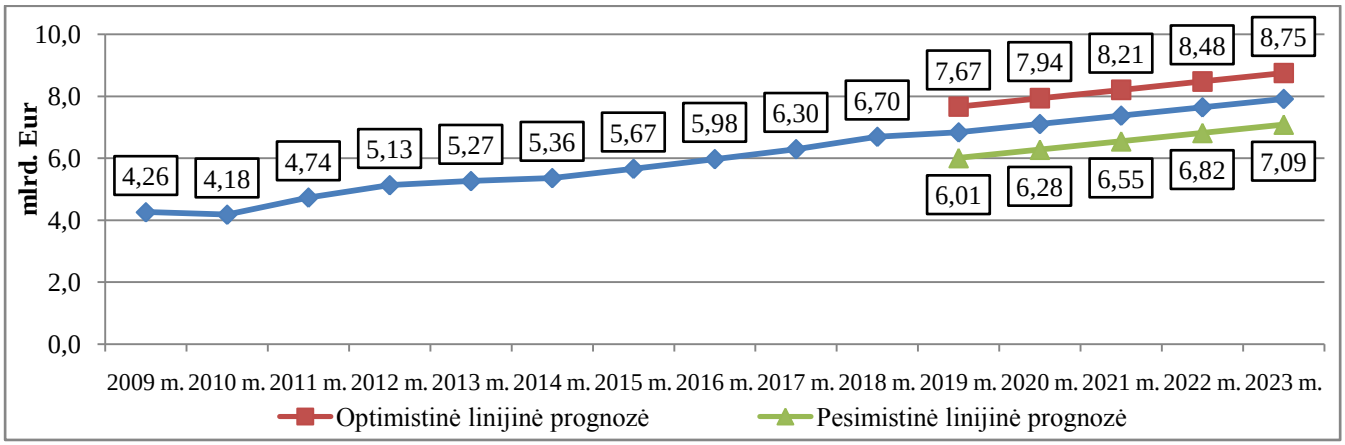
Apibendrinant galima teigti, kad geriausiai tirti kontrabandos poveikį valstybės biudžeto pajamoms – per surenkamas pajamas iš akcizų, kadangi jos labiausiai atspindi kontrabandos daromą poveikį valstybės biudžeto pajamoms. Kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms atliekamas taikant koreliacinę – regresinę analizę.

Kontrabandos poveikis akcizo pajamoms parodo, kad valstybės biudžeto pajamų dydis labai priklauso nuo: šešėlinės ekonomikos dalies esančios valstybėje, mokesčių naštos, korupcijos lygio, nedarbo lygio, BVP, vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio. Tiek didėjant ar mažėjant šiems reiškiniams atitinkamai keičiasi ir valstybės biudžeto pajamos.

3.3 Kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimas taikant prognozavimo – trendo metodą

Atlikus tarp akcizo pajamų ir valstybės biudžeto pajamų bei tarp akcizo pajamų ir BVP, šešėlinės ekonomikos dalies esančios valstybėje, mokesčių naštos, korupcijos suvokimo indekso, nedarbo lygio,

vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio koreliacines – regresines analizes, galime teigti, kad vienas iš pagrindinių būdų didinti akcizo pajamas, taip didinant ir bendrąsias Lietuvos Respublikos biudžeto pajamas, tai laiku priimti ir įgyvendinti tinkamus sprendimus. Tik nuo kiekvieno mūsų priklauso kokias prekes ir iš kur pirkti akcizais apmokestinamas prekes nuspręsime. Norint tinkamai įvertinti kokį ateityje poveikį turės valstybės biudžeto pajamoms vyraujanti šalyje kontrabanda, pirmiausiai atliksime valstybės biudžeto pajamų optimistinę ir pesimistinę prognozę per visą analizuojamąjį laikotarpį (žr. 26 pav.).

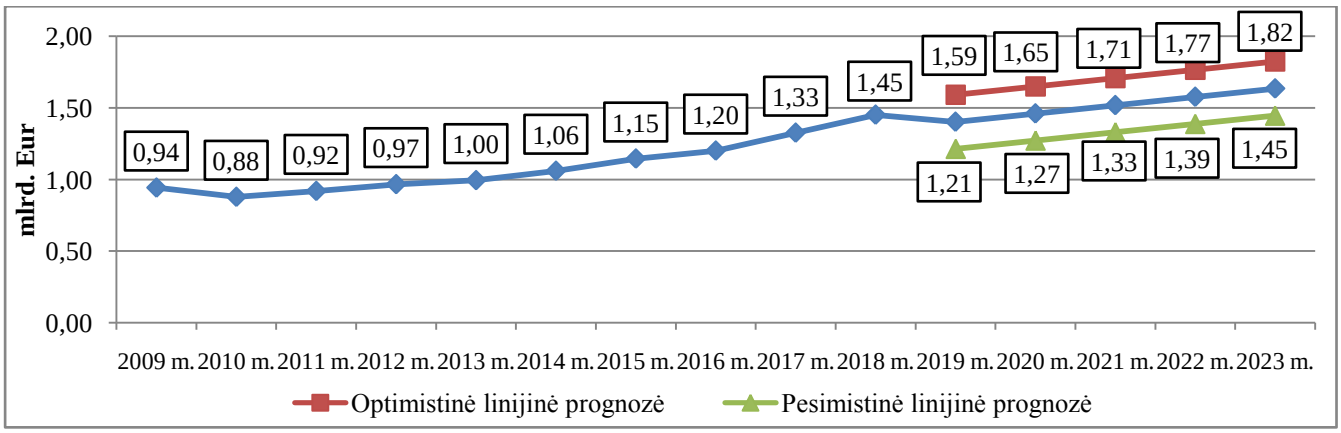

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

26 pav. Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) optimistinė ir pesimistinė prognozė 2009 – 2023 m.

Per analizuojamąjį laikotarpį atlikta valstybės biudžeto pajamų optimistinė ir pesimistinė prognozė (žr. 26 pav.) parodo, kad pasiteisinus optimistinei prognozei (formulė: y = 0,27x+4,69) valstybės biudžeto pajamos gali pasiekti 2023 m. 8,7 mlrd. Eur. (žr. 26 pav.). Norint pasiekti tokių rezultatų vertėtų didinti BVP lygį, mažinti šešėlinės ekonomikos dalį, taip pat vertėtų atkreipti dėmesį į mokesčių naštą susidariusią šalyje, korupciją, nedarbo lygį, vidutinį mėnesinį darbo užmokestį, nes nuo viso to ir priklauso surenkamos akcizo pajamos, kurios svarbios bendram valstybės biudžetui.

Nesiimant jokių priemonių, kad akcizo pajamos didėtų, mes skatinam tik valstybės biudžeto pajamų mažėjimą, atlikus pesimistinę linijinę prognozę (formulė: y = 0,27x+3,04) galime teigti, jog per penkerių metų laikotarpį valstybės biudžeto pajamos gali sumažėti ir 2023 m. siekti 7,09 mlrd. Eur.

2009 – 2023 m. prognozuojama, kad valstybės biudžeto pajamos tik didės (žr. 26 pav.), tačiau ar ateinančius penkerius metus gyvensime pagal optimistinę prognozę ar pagal pesimistinę prognozę pasakyti sunku, kadangi nuo labai daug ir skirtingų veiksnių priklauso valstybės biudžeto pajamos. Vienas iš veiksnių, kuris aptariamas visame darbe – kontrabanda. Kontrabandos daromą poveikį valstybės biudžeto pajamoms įvertinti labai sunku, tačiau atlikus akcizo pajamų optimistinę ir pesimistinę prognozę galime daryti išvadą ar akcizo pajamos ateinančiais metais planuoja didėti ar ne. Akcizo pajamų optimistinė ir pesimistinė prognozė (žr. 27 pav.).

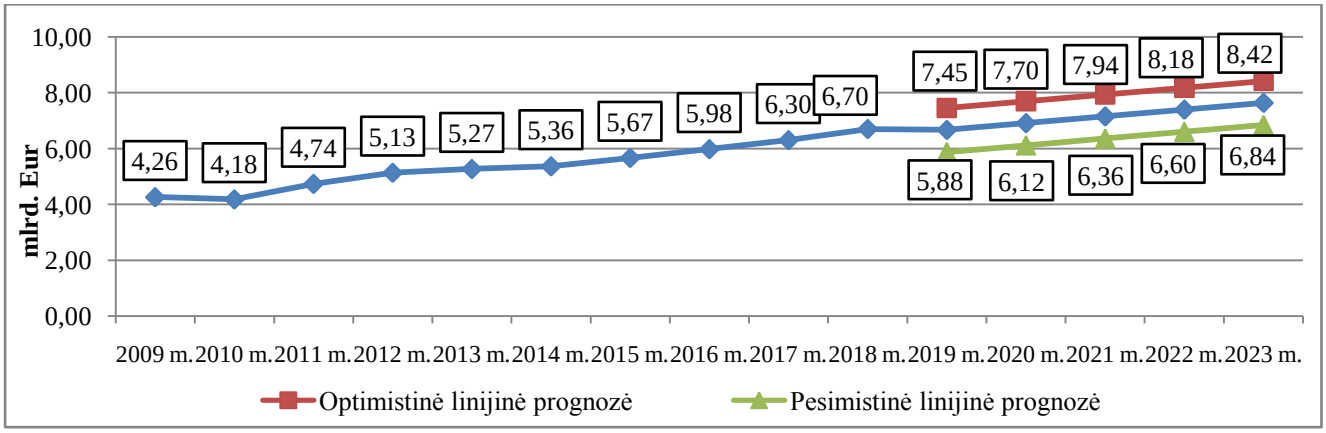

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

27 pav. Akcizo pajamų optimistinė ir pesimistinė prognozė 2009 – 2023 m.

Pasiteisinus optimistinei prognozei (formulė: y = 0,058x+0,95) akcizo pajamos gali pasiekti 2023 m. 1,82 mlrd. Eur. (žr. 27 pav.), o tai reikštų, kad valstybės biudžeto pajamos iš akcizų didės kartu. Akcizo pajamų pesimistinė prognozė (formulė: y = 0,058x+0,57) parodo, kad akcizo pajamos gali sumažėti ir siekti 2023 m. 1,45 mlrd. Eur., o tai linkstama prie to, kad per penkerius metus mes jokios pažangos neatliksime, nes 2023 m. akcizo pajamos (1,45 mlrd. Eur) bus lygiai tokios pačios, kaip ir 2018 m.

Norint įvertinti ateityje kontrabandos daromą poveikį valstybės biudžeto pajamoms, reikalinga atlikti optimistinę ir pesimistinę prognozę. Atlikus optimistinę ir pesimistinę prognozę galėsime matyti, kaip valstybės biudžeto pajamos kinta, kintant akcizo pajamoms kartu (žr. 28 pav.).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

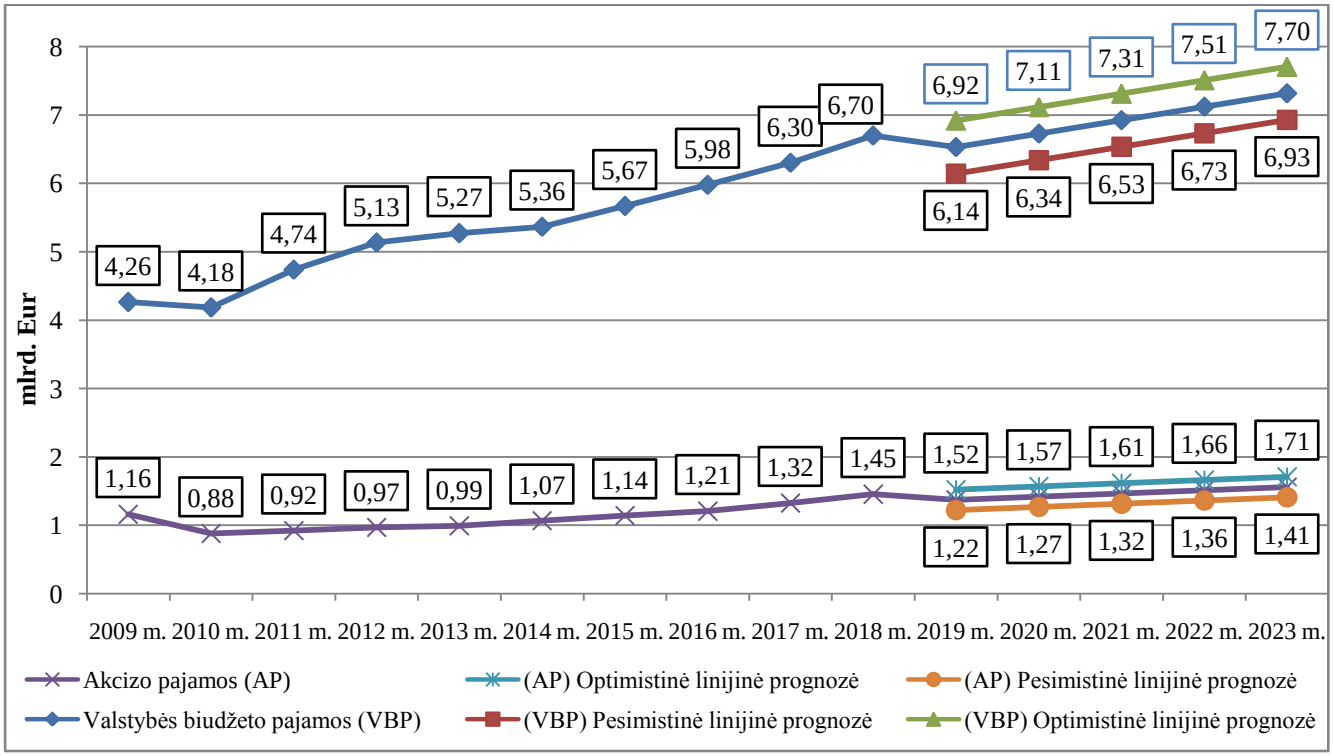
28 pav. Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) (veikiant akcizo pajamoms) optimistinė ir pesimistinė prognozė 2009 – 2023 m.

Nustačius valstybės biudžeto pajamų nuo akcizo pajamų priklausomybę, galima remtis regresijos lygtimi (y = 4,171x + 0,813) (žr. 19 pav.), kuria galima prognozuoti valstybės biudžeto pajamas veikiant akcizo pajamoms. Optimistinei prognozei esant (kuomet akcizo pajamos 2023 m. yra 1,82 mlrd. Eur) valstybės biudžeto pajamos 2023 m. yra 8,4 mlrd. Eur., o tai yra 3 proc. mažesnės pajamos

nuo valstybės biudžeto optimistinių pajamų 2023 m., kurios nėra veikiamos akcizų pajamų. 3 proc. atrodo nėra didelis skirtumas, tačiau tai atstoja 0,26 mlrd. Eur.

Pesimistinė linijinė prognozė parodo, kad esant 2023 m. akcizo pajamoms 1,45 mlrd. Eur., valstybės biudžeto pajamos 2023 m. sudaro 6,84 mlrd. Eur., kuomet neveikiama akcizo pajamų valstybės biudžeto pajamų pesimistinė prognozė 2023 m. prognozuoja 4 proc. didesnes pajamas, o tai yra 0,35 mlrd. Eur. daugiau.

Įvertinus kontrabandai daromų veiksnių ryšį su valstybės akcizo pajamomis, galima prognozuoti valstybės akcizo pajamas, kurioms kintant taip pat kinta ir valstybės biudžeto pajamos. Prognozuojant akcizo pajamas, kuomet prognozuojamos akcizo pajamos priklauso nuo daugelio kintamųjų, buvo sudaryta tiesinės daugiamatės regresijos lygtis (y=0,57+0,034*(šešėlinės ekonomikos dalis (proc. nuo BVP))-0,00054*(BVP, mlrd. Eur)+0,001797*(vid. mėnesio darbo užmokestis (Eur))-0,0218*(vidutinio mėnesio darbo užmokesčio metinis pokytis (proc.))-0,05431*(nedarbo lygis (proc.))-0,0129*(mokesčių našta nuo BVP (proc.))-0,01037*(korupcijos suvokimo indeksas)). Per penkerius metus atlikus akcizo pajamų optimistinę ir pesimistinę prognozę, veikiant daugelio kintamųjų, galime daryti išvadą, kad akcizo pajamos ateinančiais metais planuoja didėti (žr. 29 pav.), tačiau tai priklauso nuo akcizo pajamoms daromų veiksnių.

Šaltinis: sudarytas darbo autorės

29 pav. Lietuvos Respublikos biudžeto pajamų (be materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo ir Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių finansinių paramų lėšų) bei akcizo pajamų (veikiant daug kintamųjų) optimistinė ir pesimistinė prognozės 2009 – 2023 m.

Pagal sudarytą daugianarę regresijos lygtį ir numačius kokios tendencijos bus akcizo pajamoms veikiant daug kintamųjų, galima matyti, kaip kintant akcizo pajamoms kinta ir valstybės biudžeto pajamos (žr. 29 pav.). Pagal optimistinę linijinę prognozę esant palankioms sąlygoms (kai mažesnė šešėlinės ekonomikos dalis, mažesnis nedarbo lygis, didesnis vidutinis mėnesinis darbo užmokestis bei kiti faktoriai) akcizo pajamos 2023 m. sieks 1,71 mlrd. Eur., valstybės biudžeto pajamos 2023 m. sieks 7,7 mlrd. Eur., o tai yra 11 proc. (0,96 mlrd. Eur) mažiau negu pagal optimistinę valstybės biudžeto pajamų prognozę 2023 m. (8,7 mlrd. Eur (žr. 26 pav.)).

Akcizo pajamoms, veikiant daug kintamųjų, pesimistinė prognozė parodė, kad esant mažiau palankioms sąlygoms (kuomet didesnė šešėlinės ekonomikos dalis, didesnis nedarbo lygis, mažesnis vidutinis mėnesinis darbo užmokestis bei kiti faktoriai) akcizo pajamos 2023 m. sudarys1,41 mlrd. Eur, o tai taip pat paveiks ir valstybės biudžeto pajamas 2023 m., kurios sudarys 6,93 mlrd. Eur. Valstybės biudžeto pajamų pesimistinė prognozė 2023 m. parodo, kad biudžeto pajamos yra 2 proc. (0,17 mlrd. Eur) mažesnės, negu pagal pesimistinę valstybės biudžeto pajamų prognozę 2023 m. (7,1 mlrd. Eur (žr. 26 pav.)).

Apibendrinant galima teigti, kad atlikus valstybės biudžeto pajamų ir akcizo pajamų prognozavimą – taikant „trendo“ metodą, pastebimas tiek akcizo pajamų tiek valstybės biudžeto pajamų didėjimas. Pasiteisinus optimistinei prognozei valstybės biudžeto pajamos 2023 m. sieks 8,7 mlrd. Eur. Prognozuojamas ir akcizo pajamų didėjimas, pagal optimistinę prognozę po penkerių metų (2023 m.) akcizo pajamos sudarys 1,82 mlrd. Eur. Atlikus valstybės biudžeto pajamų optimistinę ir pesimistinę prognozę, kuomet biudžeto pajamos buvo prognozuojamos kartu su prognozuojamomis akcizo pajamomis, kurioms darė poveikį kontrabandos atsiradimui įtakos turintys veiksniai, buvo nustatyta, kad pagal optimistinę prognozę valstybės biudžeto pajamos (2023 m.) sumažės 11 proc. (0,96 mlrd. Eur).

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Išanalizavus kontrabandos poveikį valstybės biudžeto pajamoms, galima daryti tokias **išvadas:**

1. Šešėlinė ekonomika yra veiksmų visuma, kuri duoda pelną ir yra nedeklaruojama bei neatsispindi statistikoje. Kontrabanda yra viena iš šešėlinės ekonomikos pasireiškimo formų, kuri yra ekonominę naudą nešanti – nusikalstama veika, atsiliepianti valstybės biudžeto pajamoms. Priežastys nulemiančios kontrabandos atsiradimą: didelė mokesčių našta, korupcija, nedarbo lygis, didelis akcizinių prekių kainų lygis. Todėl klestint kontrabandai už nelegaliai importuojamas prekes, nėra gaunamos pajamos iš akcizo mokesčio, dėl to valstybės biudžetas netenka per metus milijonais eurų pajamų.

2. Analizuojant kontrabandos poveikį biudžeto pajamoms buvo remtasi koreliacijos ir regresinės analizės metodika, bei prognozavimu taikant „Trendo“ metodą. Koreliacinė analizė leidžia kiekybiškai išmatuoti ryšį, tarp biudžeto pajamų ir kontrabandos atsiradimui darančių veiksnių stiprumą, kurio statistinis ryšys išreiškiamas specialiu rodikliu – koreliacijos koeficientu. Regresinė analizė leidžia nustatyti statistiškai reikšmingus kontrabandos atsiradimui lemiančius veiksnius, darančius įtaką nagrinėjamam poveikiui, tarp kontrabandos ir biudžeto pajamų, ir apibūdinti jų tarpusavio ryšį. „Trendo“ metodo pagalba galima sudaryti ir įvertinti biudžeto pajamų ateities prognozes su veiksniais, kurie skatina kontrabandos atsiradimą.

3. Nustatant ryšį tarp kontrabandos ir Lietuvos valstybės biudžeto pajamų, buvo tiriamas kontrabandos poveikis per surenkamas pajamas iš akcizų, kadangi jos labiausiai atspindi kontrabandos daromą poveikį valstybės biudžeto pajamoms. Atlikta koreliacinė – regresinė analizė tarp veiksnių sukeliančių kontrabandos mastą ir tarp akcizo pajamų parodė, kad Lietuvos valstybės biudžeto pajamų dydis priklauso nuo: šešėlinės ekonomikos dalies esančios valstybėje, mokesčių naštos, korupcijos lygio, nedarbo lygio, BVP, vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio.

Atlikus Lietuvos valstybės biudžeto pajamų ir akcizo pajamų prognozavimą, pastebima kad, esant valstybėje palankioms sąlygoms, kai yra mažesnė šešėlinės ekonomikos dalis, mažesnis nedarbo lygis, didesnis vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, BVP, bei korupcijos suvokimo indeksas, valstybės biudžeto pajamos nuo 2019 m. iki 2023 m. statistiškai didėja 3 proc. kasmet, ir pasiteisinus optimistinei prognozei Lietuvos valstybės biudžeto pajamos 2023 m. sudarys 7,7 mlrd. Eur. Taip pat atliktas pesimistinės prognozės tyrimas parodė, kad esant mažiau palankioms sąlygoms valstybėje, kai didesnę dalį bendros ekonomikos užima šešėlinė ekonomika, klesti didesnis nedarbo lygis, sumažėja vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, BVP, bei nukrinta korupcijos suvokimo indeksas, valstybės biudžeto pajamos nuo 2019 m. iki 2023 m. sumažės 11 proc. lyginant su optimistinės prognozės duomenimis 2019 m. – 2023 m. Todėl galime teigti, kad padidėjus kontrabandos mastui Lietuvoje, valstybės biudžeto pajamos prarastų 3,89 mlrd. Eur. pajamų, per prognozuojamą penkerių metų

laikotarpį, o sumažėjus kontrabandos srautui Lietuvoje, valstybės biudžeto pajamos kasmet surinktų 0,78 mlrd. Eur. daugiau pajamų, per prognozuojamą penkerių metų laikotarpį.

Siūlymai

Remiantis valstybės, ES ir kitų užsienio šalių, taip pat Valstybės sienos apsaugos tarnybos (VSAT), bei Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ekspertų tam tikromis strategijomis, kurios padėtų sumažinti kontrabandos plitimą, galima formuoti tokius **pasiūlymus:**

1. Skirti daugiau dėmesio visuomenei ir jos švietimui, ypatingai didelį dėmesį skirti jaunajai kartai. Dažniau pasieniečių darbuotojams lankytis mokyklose, pristatyti vaikams savo profesiją, kad vaikai domėtųsi šiuo darbu ar net ateityje taptų jų kolegomis. Skatinti pilietiškumą, raginti dalintis informacija apie galimai nelegalią veiklą. Dalinti lankstinukus su kontaktais, kuriais būtų galima pranešti bet kokią naudingą informaciją.
2. Dėl kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms būtina stiprinti išorinių Lietuvos valstybės sienų apsaugą su Rytų Europos šalimis. Daugiau investuoti į ES išorės sienos (Lietuvos dalies) apsaugos stiprinimą moderniomis techninėmis priemonėmis, įrenginėti apsaugines tvoras, kurios užtikrintų didesnę apsaugą prie sienos. Planuojama, kad iki 2020–ųjų pabaigos visa siena su Rusija bus stebima vaizdo sistemų. Pasieniečius aprūpinti bepiločiais orlaiviais, kurie padėtų veiksmingiau kovoti su tarpvalstybiniu nusikalstamumu, ypač su tabako gaminių kontrabanda. Kontrabandos plitimui kelią greičiausiai pavyktų užkirsti, jeigu būtų sulyginamos rūkalų kainos mūsų šalyje su kaimyninėmis šalimis.
3. Vienas iš pagrindinių priežasčių, kodėl kontrabandos mastai didėja, tai akcizų tarifų didinimas, todėl būtina siekti akcizų tarifų mažinimo arba pristabdyti jų didinimą. Taip pat gerinti akcizo pajamų surinkimą, tai patvirtina ir Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ekspertai, kadangi jie teigia, kad Lietuva privalo pagerinti mokesčių surinkimą, nes šiuo požiūriu palyginus prastai atrodome kitų Europos šalių kontekste.

LITERATŪRA

1. Bayar, Y., & Ozturk, O. F. (2016). Financial Development and Shadow Economy in European Union Transition Economies. *Managing Global Transitions: International Research Journal, (2)14, 157-173*
2. Bath, M.E., Landsman, W.R., Lang, M., & Williams C. (2012). Are IFRS-based and US GAAP-based accounting amounts comparable? *Journal of Accounting and Economics, 54(1), 68-93*
3. Bilevičienė, T. ir Jonušauskas, S. (2011). *Statistinių metodų taikymas rinkos tyrimuose*. Vilnius: Mykolo Romerio universtitetas
4. Carnot, N., Koen, V., & Tissot, B. (2011). *Economic forecasting and policy (2nd edition*). Basingstoke: Palgrave Macmillian,
5. Diržytė, A. ir Patapas, A. (2018). Šešėlinė ekonomika Lietuvoje: gyventojų požiūris ir elgsena. *Viešoji politika ir administravimas, 2, 240–254*
6. Dzemydaitė, G. ir Savilionytė, I. (2017). The spread of the shadow economy as a moral dilemma?. *Ekonomika, 96(3), 44-55*
7. Enste, D. H. (2018).The shadow economy in industrial countries. *IZA World of Labor*.Prieiga per internetą: URL:https://wol.iza.org/articles/shadow-economy-in-industrial-countries
8. Foerster, S. (2015). *Financial management: concepts and applications*. – Boston [Mass]: Pearson
9. Gavelis, V., Gylys, P. ir Klimašauskienė, D. (2017). *Mikroekonomika.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
10. Gylys, P. (2018). *Antiekonomika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
11. Gudaitis, T. ir Žagūnytė U. (2013). Įmonių pelningumo vertinimo sistemos teoriniai aspektai. *Vadyba, 1(22), 89-95*
12. Karafo, A. (2018). The Effect of Contraband on Government Revenue: Case of Segen Area People's Zone. *Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce, 18(3).* Prieiga per internetą: URL:https://journalofbusiness.org/index.php/GJMBR/article/.../2394
13. Kėdaitis, V. (2009). *Koreliacinės ir regresinės analizės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
14. Kesar, O.,& Čuić, K.(2017). Shadow Economy in Tourism: Some Conceptual Considerations from Croatia. *Zagreb International Review of Economics and Business, 20(2), 65-86*
15. Kiyak, D., Bružaitė, E. ir Labanauskaitė, D. (2013). Šešėlinės ekonomikos masto ir jį lemiančių priežasčių tarpusavio priklausomybės tyrimas Lietuvoje. *Vadyba, 1(22), 109 – 120.*
16. Kindsfaterienė, K. ir Lukaševičius, K. (2008). The Impact of Tax System on Business Environment. *Engineering Economics, 2 (57), 70−77.*

17. Kundytskyj, O. & Senyshyn, O. (2018). The shadow economy: essence, reasons of arising and consequences of existence. *Modern Economics, 10, 70-75*
18. Kuodis, R. (2008). Lietuvos ekonomikos transformacija 1990–2008 metais: etapai ir pagrindinės ekonominės politikos klaidos. *Pinigų studijos*, *2*. Prieiga per internetą: URL: http://elibrary.lt/resursai/DB/LB/LB_pinigu_studijos/2009_02/Raimondas_Kuodis.pdf
19. Lakis, V. ir Linčauskienė, D. (2014). Pelno mokesčio vengimo tendencijos ir mastai. *Journal og Management, 24 (1), 121-128*
20. Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas XIII-868
21. Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenys (ataskaitų rinkiniai nuo 2009 iki 2018 m.) Prieiga per internetą: https://finmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/biudzetas/biudzeto-vykdymas/valstybes-biudzeto-vykdymo-duomenys-1/ataskaitu-rinkiniai
22. Lietuvos Respublikos muitinė. (2018). Raidos, veiklos ir atskleistų pažeidimų apžvalga, Prieiga per internetą: URL: http://www.cust.lt/web/guest/280
23. Lydeka, Z. ir Bradauskas, V. (2016).Korupcijos lygio poveikio šešėlinės ekonomikos paplitimo mastui vertinimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, . 10(2), 13-30*
24. Mackevičiūtė, R. Sužiedelis, G., Ulichina, I. ir Zdanovičius, A. (2015). Kaip išrūkyti nelegalius rūkalus?. *Geriausių rašto darbų almanachas, 81-97*
25. Maksvytienė, I. ir Valuckaitė, L. (2017). Šešėlinės ekonomikos priežasčių Lietuvoje vertinimas. *Taikomoji ekonomika, 1, 27-37*
26. Martišius, S. A. (2014). *Statistikos metodai socialiniuose ekonominiuose tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
27. Martišius, S. A. ir Kėdaitis, V. (2013). *Statistika 1 dalis. Statistinės analizės teorija ir metodai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla,
28. Medelienė, A. ir Sudavičius, B. (2011). *Mokesčių teisė*. Vilnius: Vį Registrų centras
29. Misevičiūtė, G. (2016). Akcizai ir jų taikymas Lietuvoje bei įtaka šalies ekonomikai ir valstybės biudžeto pajamoms. *Tiltas į ateitį, 1 (10), 143-147*
30. Nikolopoulos, K. (2010).Forecasting with quantitative methods: the impact of special events in time series. *Applied Economics, 42, 947-55*
31. Novošinskienė, A. (2013). Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas fiskalinės mokesčių funkcijos aspektu. *Žemės ūkio mokslai, 20(3), 222-229*
32. Pabedinskaitė, A. (2009). *Kiekybiniai sprendimų metodai. I dalis, koreliacinė regresinė analizė, prognozavimas*. Vilnius: Technika
33. Pavilonytė, E. ir Paulauskaitė, A. (2014). Akcizų svarba ES šalių ekonomikai. *Tiltas į ateitį, 1(8), 301-305*

34. Putninš, T. J., & Sauka, A. (2011). Size and determinants of shadow economies in the Baltic States. *Baltic journal of economics, 11(2), 5-25*
35. Račkauskas, M. ir Liesionis, V. (2011). Nelegalus akcizinių prekių importas ir jo įtaka Lietuvos biudžetui. *Vadyba, 2(19), 75-86.*
36. Render, B., Stair, R.M., & Hanna, M.E. (2012). *Quantitative Analysis for Management*. New Jersey: Pearson Education, Inc.
37. Rimkus, V. (2010). Kontrabandos ekonominės prielaidos ir pasekmės. *Laisvosios statistikos darbai, 49, 69-74*
38. Ruškytė, D., Rutkauskas, V. ir Navickas, V. (2012). *Mokesčių ir darbo rinkos sąveika*. Vilnius: edukologija
39. Savickienė, J., Janušauskaitė, A. ir Masteikaitė, D. (2018). Akcizo mokesčio poveikis Lietuvos biudžetui. *Verslo aktualijos būsimųjų specialistų požiūriu 2018 : studentų mokslinė-praktinė konferencija, 155 - 159.*
40. Schneider F., & Buehn, A. (2018). Shadow Economy: Estimating Methods, Problems, Results and Open Questions. *Open Economics 2018,1, 1-29*
41. Schneider, F., & Buehn, A. (2016). Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions. *Discussion Paper, 9820.*
42. Senda, A. ir Skačkauskienė, I. (2014). Veiksnių, turinčių įtakos nacionalinio biudžeto balansui, tyrimas. *Mokslas – Lietuvos ateitis, 6(1), 49–55*
43. Skačkauskienė, I. (2012). *Valstybės ir savivaldybių biudžeto pajamos: mokomoji knyga*. – Vilnius: „Technika“
44. Stevenson, W. (2009). *Operations Management (10th ed.).* Boston: McGraw-Hill
45. Tamašauskienė, Z. ir Žadvidaitė, A. (2011). Mokesčių sistemos Lietuvoje kitimo įtakos biudžeto pajamoms ekonominis vertinimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 1(21), 44–57*
46. Tiutiunyk,I.V., & Kobushko, Ia.V. (2018). Evaluation of tax regulation effectiveness of shadow economy in Ukraine. *Ekonomìčnì Nauki, 4(86), 111-116*
47. Tudose, B. M., & Clipa, R. I. (2016). An analysis of the shadow economy in eu countries. *CES Working Papers, 8(2), 303-312*
48. Valodkienė, G. ir Snieška, V. (2017). *Verslo aplinkos prognozavimas globalioje ekonomikoje.* Kaunas: „Technologija“
49. Williams, C.C., & Horodnic ,I.A. (2015). Explaining and tackling the shadow economy in Estonia, Latvia and Lithuania: a tax morale approach. *Baltic Journal of Economics, 15:2, 81-98*
50. Žukauskas, V. (2016). Lietuvos šešėlinė ekonomika. *Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 4.* Prieiga per internetą: URL: https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2016/12/LSE-2015-versija-internetui.pdf

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Barzdaitė V. (2019). *Kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimas* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotas ir įvertintas kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms. Remiantis pasirinktais tyrimo metodais: moksline literatūros analize, biudžeto pajamų statistinių duomenų analize, koreliacijos ir regresinės analizės metodika, prognozavimu – taikant „trendo“ metodą, galime atsakyti į magistrinio baigiamojo darbo iškeltus uždavinius. Pirmame skyriuje nagrinėjama šešėlinės ekonomikos teorija, pateikiami veiksniai darantys poveikį šešėlinės ekonomikos atsiradimui, taip pat aptariamos dvi šešėlinės ekonomikos formos. Tačiau pagrindinis dėmesys skiriamas kontrabandos ir akcizų teoriniam aprašymui. Teorijos dalyje pateikiami veiksniai, kurie nulemia kontrabandos atsiradimą ir jos plitimą, taip pat remiantis autorių nuomone aprašomas kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms, per surenkamas pajamas iš akcizų. Antrame darbo skyriuje pateikiama kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimo metodologija. Pasirenkami tyrimo metodai: koreliacinė – regresinė analizė, prognozavimas – taikant „trendo“ metodą, taip pat atliekama 2009 – 2018 m. valstybės biudžeto pajamų statistinė analizė. Išnagrinėjus šešėlinės ekonomikos ir valstybės biudžeto pajamas teoriniu aspektu ir pateikus kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimo metodologiją, trečiame skyriuje parodomas valstybės biudžeto pajamų ir akcizo pajamų ryšys. Atliekama koreliacinė – regresinė analizė tarp akcizo pajamų ir kitų veiksnių, kurie nulemia valstybės biudžeto pajamų kaitą, taip pat atliekamas prognozavimas taikant „trendo“ metodą – prognozuojamos valstybės biudžeto pajamos. Ketvirtame skyriuje yra pateikiamos išvados, kurios atsako į iškeltus klausimus darbo pradžioje.

Pagrindiniai žodžiai: šešėlinė ekonomika, kontrabanda, akcizo pajamos, valstybės biudžeto pajamos, koreliacinė – regresinė analizė, prognozavimas – taikant „trendo“ metodą.

Barzdaitė V. Assessment of impact of contraband on state budget revenue (master thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University

ANNOTATION

In the master thesis contraband influence on state budget revenue is analysed and assessed. Based on selected research methods: scientific literature analysis, statistical analysis of budget revenue, correlation and regression analysis, forecasting – using statistical trend method, we can answer to master thesis tasks.

In the first part of the thesis the theory of shadow economy is analysed, key factors influencing the causes of shadow economy are presented as well as the shadow economy forms are discussed. However, the focus is on theoretical description of contraband and excise. Factors causing contraband and its spreading are presented in the theoretical part, also contraband impact to state budget revenue through income gathered from excise according to the attitude of scientists are discussed. In the second part of the thesis, the methodology of contraband impact assessment to state budget revenue is presented. Research methods are applied such as correlation- regression analysis, forecasting – using trend method, also statistical analysis of 2009-2018 state budget revenue are performed. After analyzing the shadow economy and the state budget revenue theoretically and providing the methodology for the assessment of the impact of contraband on the state budget revenue, the third part of the thesis shows the relation between the state budget revenue and excise income. Correlation - regression analysis between excise income and other factors that determine the change of state budget revenue is performed, as well as forecasting using the trend method – the state budget revenue is predicted. The fourth part presents the conclusions that respond to the issues raised at the beginning of the work.

Key words: shadow economy, contraband, excise income, state budget revenue, correlation-regression analysis, forecasting – using trend method.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Barzdaitė V. (2019). *Kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimas* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

SANTRAUKA

Finansų valdymo magistro baigiamojo darbo tema – „Kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms“ aktuali Lietuvos Respublikos valstybei. Didelė mokesčių našta akcizinėms prekėms daro neigiamą įtaką šalies ekonomikai. Tai vienas iš svarbiausių ir pagrindinių veiksnių, darančių poveikį kontrabandos atsiradimui. Lietuvoje klesti prekyba kontrabandinėmis cigaretėmis (tabako gaminiais), alkoholiniais gėrimais ar energiniais produktais, kurie naudojami, kaip variklių degalai. Mokesčių našta, korupcija, nedarbo lygis, didelis akcizinių prekių kainų lygis, visa tai tik dar labiau skatina šešėlinę ekonomiką – kontrabandą. Dėl kontrabandos mastų didėjimo Lietuvos biudžetas kasmet praranda milijonus eurų pajamų. Daugelis mokslininkų, nagrinėjančių kontrabandos teoriją pastebi, kad rinkti duomenis apie šešėlinę ekonomiką – kontrabandą yra sudėtinga, kaip ir sunku išmatuoti šešėlinę ekonomiką, nes ji niekur neregistruota, slapta ir paprastai neša didesnę naudą, todėl taip skatina žmones ją pateisinti ir tuo užsiimti. Atlikus mokslinės literatūros analizę, autoriai tyrinėdami tą pačią problemą nurodo, kad šalies viduje prekių kainos didėja, todėl vis daugiau žmonių renkasi ieškoti pigesnių prekių, taip skatindami kontrabandos plitimą, tačiau nesusimąsto, kad yra daroma ne tik sau žala, bet ir visam valstybės biudžetui, dėl kurio nukenčia ir patys. Todėl magistro baigiamajame darbe keliami klausimai: ar galima valstybės biudžeto pajamas padidinti sumažinus kontrabandos srautą? Taip pat, kodėl biudžeto pajamos kiekvienais metais vis labiau priklauso nuo kontrabandos poveikio? Tyrimo objektas – kontrabandos poveikis valstybės biudžeto pajamoms. Šio tyrimo tikslas yra išanalizavus kontrabandos daromą poveikį valstybės biudžeto pajamoms, nustatyti biudžeto pajamų pokytį. Taip pat buvo iškelti ir tyrimo uždaviniai: išanalizuoti šešėlinės ekonomikos ir valstybės biudžeto teorinius aspektus, parengti kontrabandos poveikio biudžeto pajamoms tyrimo metodologiją, įvertinti kontrabandos poveikį valstybės biudžeto pajamoms. Tyrimo metodika: mokslinės literatūros analizė, biudžeto pajamų statistinių duomenų analizė, koreliacijos ir regresinės analizės metodika, prognozavimas – taikant „trendo“ metodą.

Kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms tyrimo metu buvo nustatyta, kad sumažinus kontrabandos srautą, valstybės biudžeto pajamos didėja. Atlikta koreliacinė – regresinė analizė tarp veiksnių sukeliančių kontrabandos mastą ir tarp akcizo pajamų parodė, kad Lietuvos valstybės biudžeto pajamų dydis priklauso nuo: šešėlinės ekonomikos dalies esančios valstybėje, mokesčių naštos, korupcijos lygio, nedarbo lygio, BVP, vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio.

Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir siūlymai.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Barzdaitė V. Assessment of impact of contraband on state budget revenue (master thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University

SUMMARY

The theme of financial management master‘s thesis – „Impact of contraband on state budget revenue“ is relevant to Republic of Lithuania. The high tax burden on excise goods has a negative influence on the country‘s economy. It is one of the most important and the key factors of impacting the emergence of smuggling. Smuggling of cigarettes (tobacco products), alcoholic beverages or energy products that are used as motor fuel are thriving in Lithuania. Tax burdens, corruption, unemployment, high rates of excise goods prices - all of this are contributing to the shadow economy - contraband. As the extent of contraband increases, the Lithuanian budget loses millions of euros in revenue each year. Many scientist studying the theory of contraband observe that collecting data on the shadow economy - contraband is difficult, as is difficult to measure the shadow economy, because it is nowhere registered, secret and usually brings more benefits and therefore encourages people to justify it and engage in it. The scientists investigating the same problem indicate that the prices of goods inside the country are increasing, so more and more people are choosing to look for cheaper goods, thus promoting the spread of contraband, but do not think that causing harm to the state budget negatively affects themselves. Therefore, the master's thesis raises the following questions: Is it possible to increase the state budget revenue by reducing the flow of smuggling? Also, why is budget revenue increasingly dependent on smuggling every year? The object of the research - the impact of contraband on state budget revenue. The aim of this research is to determine the change in budget revenue by analyzing the impact of smuggling on the state budget revenue. The main tasks of the study are: to analyze the theoretical aspects of shadow economy and the state budget, to develop a methodology for the study of the impact of smuggling on budget revenue, to evaluate the impact of smuggling on the state budget revenue. The methodology of master thesis: analysis of scientific literature, analysis of budget income statistics, correlation and regression analysis, forecasting - using the trend method.

The study of the impact of contraband on the state budget revenue showed that the reduction of the contraband flow results in an increase in the state budget revenue. The correlation - regression analysis between the factors causing the extent of smuggling and the excise income showed that the amount of the state budget of Lithuania depends on: the share of the shadow economy in the state, the tax burden, the level of corruption, the level of unemployment, GDP, average monthly wage.

At the end of the master's thesis conclusions and suggestions are given.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2019 m. 05 mėn.-06 d.
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Ekonomikos ir verslo fakulteto, finansų valdymo

Studentas (-ė) Vitalija Barzdaitė,

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„Kontrabandos poveikio valstybės biudžeto pajamoms vertinimas“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už šiurkštų akademinės etikos pažeidimą.

_____ _____

(parašas) *(vardas, pavardė)*

Pakeitimas: Mykolo Romerio universiteto senatas, Nutarimas 2016-05-09 Nr. 1SN-44.
Forma patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Senato 2016 m. gegužės 9 d. nutarimu Nr.1SN-44

2 PRIEDAS. LIETUVOS RESPUBLIKOS 2018 METŲ VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMŲ (PILNA) STRUKTŪRA

	Tūkst. Eur
Pajamos	Iš viso
PAJAMOS	**6697 409**
MOKESČIAI	**6165 270**
Pajamų ir pelno mokesčiai	**1010 519**
Gyventojų pajamų mokestis	312 103
Pelno mokestis	698416
Turto mokesčiai	**2 600**
Nekilnojamojo turto mokestis	2 600
Prekių ir paslaugų mokesčiai	**5055 151**
Pridėtinės vertės mokestis	3539 791
Atskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos miškų įstatymą	26 400
Akcizai	1452 185
Loterijų ir lošimų mokestis	16 100
Transporto priemonių mokesčiai	14 503
Mokesčiai už aplinkos teršimą	6 172
Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai	**97 000**
KITOS PAJAMOS	**532 139**
Turto pajamos	**264 231**
Palūkanos už paskolas	6 217
Palūkanos už indėlius, depozitus ir vertybinius popierius	217
Lietuvos banko pelno įmokos	11 500
Dividendai ir valstybės įmonių pelno įmokos	222 111
Mokestis už valstybės turto naudojimą patikėjimo teise	7 447
Mokesčiai už valstybinius gamtos išteklius	13 750
Angliavandenilių išteklių mokestis	2 989
Pajamos už prekes ir paslaugas	**211 968**
Pajamos už ilgalaikio ir trumpalaikio materialiojo turto nuomą	4 098
Konsulinis mokestis	25 352
Biudžetinių įstaigų pajamos už prekes ir paslaugas	91 208
Žyminis mokestis	8 507
Rinkliavos	35 226
Kitos pajamos	47 577
Pajamos iš baudų, konfiskuoto turto ir kitų netesybų	**45 320**
Kitos neišvardytos pajamos	**10 620**
MATERIALIOJO IR NEMATERIALIOJO TURTO REALIZAVIMO, FINANSINIO TURTO SUMAŽĖJIMO IR FINANSINIŲ ĮSIPAREIGOJIMŲ PRISIĖMIMO PAJAMOS	**69 853**
Materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo pajamos	**65 018**
Žemės realizavimo pajamos	23 011
Kitas materialusis ir nematerialusis turtas	42 007
Finansinio turto sumažėjimo pajamos (finansinio turto pardavimas / grįžusios finansinės investicijos)	**4 835**
Kitos gautinos sumos	4 835
IŠ VISO	**6767 262**
Europos Sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšos	**2303 876**
IŠ VISO	**9071 138**

Šaltinis: Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas XIII-868

3 PRIEDAS. LIETUVOS RESPUBLIKOS 2009 – 2018 METŲ VALSTYBĖS BIUDŽETO PAJAMOS

	2009 m.	**2010 m.**	**2011 m.**	**2012 m.**	**2013 m.**	**2014 m.**	**2015 m.**	**2016 m.**	**2017 m.**	**2018 m.**
Mokesčiai	3841810	3674897	4223533	4564633	4799972	4943922	5200904	5437636	5863186	6165270
Pajamų ir pelno mokesčiai	791335	541698	670958	879547	1012991	916562	961703	1003731	984242	1010519
Turto mokesčiai				1113	1422	1750		1030	1354	2600
Prekių ir paslaugų mokesčiai	2999161	3080601	3493259	3620402	3717538	3939577	4139290	4337270	4776381	5055151
Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai	51314	52597	59315	63569	68020	86029	98914076	95603	101208	97000
Kitos pajamos	419382	507362	511909	569127	468122	420646	464388	539163	435436	532139
Turto pajamos	134807	253691	208252	361394	243929	256602	277863	321367	241482	264231
Pajamos už prekes ir paslaugas	246915	213913	254468	146733	152882	125525	132676	140805	137864	211968
Pajamos iš baudų ir konfiskacijos	14500	13717	10401	27314	42533	32485	37298	56637	46787	45320
Kitos neišvardytos pajamos	23158	26039	38786	33684	28777	6032	16549	20353	9303	10620
Materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo, finansinio turto sumažėjimo ir finansinių įsipareigojimų prisiėmimo pajamos	19652	27038	37025	48154	70191	69374	62937	70683	74251	69853
Materialiojo ir nemateriojo turto realizavimo pajamos	13848	20116	31725	37157	67276	66532	60546	66376	71907	65018
Sandoriai dėl finansinio turto	5803	6922	5299	10996	2915	2841	2390	4306	2344	4835
Europos Sąjungos ir kita tarptautinė finansinė parama	1716882	1548070	1682399	1834409	1754864	1874038	832888	1432836	1423389	2303876
PAJAMOS IŠ VISO:	5997726	5757367	6454866	7016323	7093149	7307980	6561117	7480318	7796262	9071138

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis.

4 PRIEDAS. LIETUVOS RESPUBLIKOS 2009 – 2018 m. EKONOMIKOS IR FINANSŲ RODIKLIAI

Metai	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Akcizų pajamos (mlrd. Eur.)	0,94	0,88	0,92	0,97	1,00	1,06	1,15	1,20	1,33	1,45
Šešėlinės ekonomikos dalis proc nuo BVP	30	30	29	29	28	27	26	25	24	23
Bendras vidaus produktas (BVP) (mlrd. Eur)	26,9	28	31,3	33,3	35	36,6	37,4	38,8	42,2	45,1
Vidutinis mėnesio darbo užmokestis (Eur)	624,6	600,2	613,3	629,5	661,2	691,1	726,4	784	848	932
Vidutinio mėnesio darbo užmokesčio metinis pokytis (proc.)	-4,4	-3,9	2,2	2,6	5,1	4,5	5,1	7,9	8,2	9,9
Nedarbo lygis (tyrimo duomenimis, vidutinis, proc.)	13,7	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7	9,1	7,9	7,1	6,2
Mokesčių našta nuo BVP %	29,3	28,7	26	27,3	27,4	27,9	29,2	30	29,8	29,7
Korupcijos suvokimo indeksas, balais (KSI)	49	50	48	54	57	58	59	59	59	59

Šaltinis: sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis.